T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
İktisat Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

TİCARİ VE FİNANSAL DIŞA AÇIKLIK ORANI İLE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ NEDENSELLİK İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Şener İLTER
15921023

Danışman
Doç. Dr. Bahar BURTAN DOĞAN

Diyarbakır 2017

T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
İktisat Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

TİCARİ VE FİNANSAL DIŞA AÇIKLIK ORANI İLE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ NEDENSELLİK İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Şener İLTER
15921023

Danışman
Doç. Dr. Bahar BURTAN DOĞAN

Diyarbakır 2017

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "Ticari Ve Finansal Dışa Açıklık Oranı İle Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği" adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

☐ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

☐ Tezim sadece Dicle Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

☒ Tezimin 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

18/08/2017

Şener İLTER

KABUL VE ONAY

Şener İLTER tarafından hazırlanan "Ticari Ve Finansal Dışa Açıklık Oranı İle Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği" adındaki çalışma, 18/08/2017 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda jürimiz tarafından İktisat Anabilim Dalı **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak oybirliği ile kabul edilmiştir.

Yrd. Doç. Dr. Mehmet KAYA (Başkan)

Yrd. Doç. Dr. Halil İbrahim AYDIN (Üye)

Doç. Dr. Bahar BURTAN DOĞAN (Danışman)

ÖNSÖZ

Küreselleşmenin hız kazandığı 1980'lerden itibaren ülkeler ekonomilerinde daha liberal politikalar uygulamaya başlamışlardır. Bu politikaların sonucunda, ülkeler ticari, finansal ve birçok yönden daha fazla birbirleri ile etkileşim içine girmişlerdir. Uygulanan liberal iktisat politikalarının sonucu olan, ticari ve finansal açıklık oranı bir ülkenin ne derece liberal politikalar izlediğini göstermektedir. İzlenen liberal iktisat politikalarının sonucu olan ticari ve finansal açıklık oranın, ülke ekonomilerine etkisi üzerine birçok çalışma yapılmasına rağmen, ülke ekonomilerine etkileri konusunda fikir birliğine varılamamıştır. Bu çalışmada ticari ve finansal açıklık oranının Türkiye ekonomisine etkileri incelenecektir.

Türkiye'de ticari ve finansal dışa açıklık oranının ekonomik büyüme üzenine etkilerinin araştırıldığı bu çalışma, İİBF.17.006 numaralı proje kapsamında Dicle Üniversitesi BAP tarafından desteklenmiştir. Teşekkür ederim. Ayrıca tez yazım sürecinde bana her konuda yardımcı olan ve desteğini esirgemeyen değerli danışman hocam Doç. Dr. Bahar BURTAN DOĞAN'a, tez yazım sürecinde manevi desteğini sürekli yanımda hissettiğim eşim Gülsüm İLTER'e teşekkür ederim.

Şener İLTER

Diyarbakır 2017

ÖZET

Ticari serbestleşme ve finansal serbestleşmenin ekonomik büyümeye etkileri sürekli tartışılan, üzerinde ampirik analizler yapılan konulardır. Ancak farklı ülkelerde, farklı veriler ve farklı yöntemler kullanılarak, yapılan ampirik çalışmalarda farklı sonuçlar elde edildiği için fikir birliğine varılamamıştır. Bu çalışmada, ticari ve finansal dışa açıklık oranının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi Türkiye için 1998Q1-2016Q4 dönemini kapsayan üçer aylık veri seti kullanılarak ekonometrik olarak incelenmiş ve Türkiye'de ticari ve finansal dışa açıklığın ekonomik büyüme üzerindeki rolü araştırılmıştır. Çalışmada öncelikle, kullanılacak serilerin durağanlık seviyelerini belirlemek amacıyla Augmented Dickey-Fuller ve Philips-Perron geleneksel birim kök testleri ile serilerdeki yapısal kırılmaları dikkate alan Lee-Strazicich birim kök testi uygulanmıştır. Birim kök testleri sonucunda, değişkenler arasındaki ilişkileri ortaya koymak için Granger nedensellik testi, etki-tepki analizi ve varyans ayrıştırma analizi yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar, ticari açıklık oranından ekonomik büyüme oranına tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlara göre, Türkiye'de ticari açıklık oranında meydana gelen değişmeler ekonomik büyüme oranını etkilemektedir.

Anahtar Sözcükler

Ekonomik Büyüme, Ticari Açıklık Oranı, Finansal Açıklık Oranı, Granger Nedensellik Testi

ABSTRACT

The effects of trade liberalization and financial liberalization on economic growth are constantly discussed, and empirical analyzes are made on them. However, since different results were obtained in empirical studies using different data and different methods in different countries, no consensus was reached. In this study, the effect of the ratio of commercial and financial openness on economic growth was examined econometrically by using a quarterly data set covering the period of 1998Q1-2016Q4 for Turkey and the role of commercial and financial openness in Turkey on economic growth was investigated. In the study, first, the Augmented Dickey-Fuller and Philips-Perron conventional unit root tests and the Lee-Strazicich unit root test, taking structural breaks in the series into account, were applied to determine the stationary levels of the series to be used. As a result of the unit root tests, the Granger causality test, effect-response analysis and variance decomposition analysis were performed to reveal the relationships between the variables. The results show that there is a one-way causality relation to economic growth rate from trade openness. According to these results, the changes in the rate of commercial openness in Turkey affect the economic growth rate.

Key Words

Economic Growth, Trade Openness Rate, Financial Openness Rate, Granger Causality Test

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖNSÖZ ..... **I**
ÖZET ..... **II**
ABSTRACT ..... **IV**
İÇİNDEKİLER ..... **V**
TABOLAR LİSTESİ ..... **VIII**
ŞEKİLLER LİSTESİ ..... **IX**
KISALTMALAR ..... **X**
GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM

TİCARİ SERBESTLEŞME VE TİCARİ DIŞA AÇIKLIK İLİŞKİSİ

1.1. TİCARİ SERBESTLEŞME VE TİCARİ AÇIKLIK **3**
1.1.1. Ticari Açıklığın Nedenleri 5
1.1.2. Ticari Açıklığın Ölçütleri 6
1.2. TİCARİ SERBESTLEŞMENİN TEORİK TEMELLERİ **7**
1.2.1.Merkantilizm 8
1.2.2. Klasik İktisadi Düşünce 9
1.2.2.1. Mutlak Üstünlükler Teorisi 10
1.2.2.2. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi 11
1.2.2.3. Heckscher-Ohlin Teorisi 13
1.2.2.4. Leontief Paradoksu 18
1.3. YENİ DIŞ TİCARET TEORİLERİ **19**
1.3.1. Nitelikli İş Gücü Teoremi 20
1.3.2. Teknoloji Açığı Teoremi 21

1.3.3. Ürün Dönemleri Teoremi 21
1.3.4. Tercihlerde Benzerlik Teoremi 22
1.3.5. Ölçek Ekonomileri Teoremi 23
1.3.6. Monopolcü Rekabet Teoremi 24
1.4. TİCARİ SERBESTLEŞMENİN KURUMSAL YAPISI 25
1.5. TİCARİ SERBESTLEŞMEYE YÖNELİK ELEŞTİRİLER 27
1.6. TÜRKİYE EKONOMİSİNDE TİCARİ SERBESTLEŞMENİN TARİHSEL GELİŞİMİ 29
1.6.1. 1980'den Önce Türkiye'de Uygulanan Dış Ticaret Politikaları 29
1.6.2. 1980'den Sonra Türkiye'de Uygulanan Dış Ticaret Politikaları 37

İKİNCİ BÖLÜM

FİNANSAL SERBESTLEŞME VE FİNANSAL DIŞA AÇIKLIK

2.1. FİNANSAL SERBESTLEŞME OLGUSU 44
2.2. FİNANSAL SERBESTLEŞMENİN TEORİK TEMELLERİ 48
2.2.1.Neo-Klasik Yaklaşım 49
2.3. FİNANSAL SERBESTLEŞME ELEŞTİREL YAKLAŞIMLAR 51
2.3.1.Yapısalcı Teori 52
2.3.2.Neo ve Post-Keynesyen Teori 53
2.4. ULUSLARARASI SERMAYENİN TÜRLERİ 54
2.4.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları 54
2.4.2.Portföy Yatırımları 56
2.4.3.Diğer Sermaye Yatırımları 57
2.5. TÜRKİYE'DE FİNANSAL SERBESTLEŞMENİN TARİHSEL GELİŞİMİ 58

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

LİTERATÜR TARAMASI

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

METODOLOJİ VE UYGULAMA

4.1. KAPSAM VE VERİ SETİ 77
4.2. EKONOMETRİK ANALİZ 80
4.2.1. Zaman Serileri 80
4.2.2. Durağanlık Kavramı 80

4.2.3. Augmented Dickey-Fuller(ADF) Birim Kök Testi 81
4.2.4. Philips-Perron(PP) Birim Kök Testi 84
4.2.5. Lee-Strazicich Birim Kök Testi 84
4.3. VEKTÖR OTOREGRESYON(VAR) MODELİ 85
4.5. ETKİ-TEPKİ ANALİZİ 87
4.6. VARYANS AYRIŞTIRMASI 88
4.7. ANALİZ SONUÇLARI 88
SONUÇ 96
KAYNAKÇA 99

TABOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Ticari Açıklık Ölçütleri 7
Tablo 2: Mutlak Üstünlükler Teorisi 11
Tablo 3: Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi 12
Tablo 4: Otomobil Ve Tekstil Üretimi 15
Tablo 5: Dış Ticaret Göstergeleri: 1923-1929 30
Tablo 6: Dış Ticaret Göstergeleri: 1930-1939 32
Tablo 7: Dış Ticaret Göstergeleri: 1940-1946 33
Tablo 8: Dış Ticaret Göstergeleri: 1947-1963 34
Tablo 9: Dış Ticaret Göstergeleri: 1964-1980 36
Tablo 10: Ekonomik Büyüme İle Dışa Açıklık Arasındaki İlişkileri İnceleyen Başlıca Çalışmalar 72
Tablo 11: Augmented Dickey-Fuller(ADF) Birim Kök Testi Sonuçları 88
Tablo 12: Philips-Perron(PP) Birim Kök Test Sonuçları 89
Tablo 13: Lee-Strazcich Birim Kök Testi Sonuçları 89
Tablo 14: VAR Modeli Uygun Gecikme Uzunluğu Kriterleri 91
Tablo 15 : Otokorelasyon Sonuçları 92
Tablo 16: White Değişen Varyans Testi Sonucu 92
Tablo 17: Granger Nedensellik Testi Sonuçları 93
Tablo 18: RBO Serisinin Varyans Ayrıştırma Sonuçları 95

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Dış Ticaret Göstergeleri: 1980-2015 41
Şekil 2: Finansal Serbestleşmenin Ekonomik Büyümeyi Etkileme Kanalları 47
Şekil 3: Türkiye'de Gerçekleşen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları: 1990-2016 55
Şekil 4: Türkiye'de Gerçekleşen Portföy Yatırımları: 1990-2016 56
Şekil 5: 1998:1-2016:4 Dönemi RBO Serisi 78
Şekil 6: 1998:1-2016:4 Dönemi TDAO Serisi 78
Şekil 7: 1998:1-2016:4 Dönemi FDAO Serisi 79
Şekil 8: 1998:1-2016:4 Dönemi RBO, TDAO ve FDAO Serileri 79
Şekil 9: Ar Karakteristik Köklerinin Birim Çember Konumu 93
Şekil 10: Etki Tepki Analizi Sonuçları 94

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ADF	Augmented Dickey-Fuller
ARDL	Auto Regressive Distributed Lag
DF	Dickey-Fuller
DOLS	Dinamik En Küçük Kareler Yöntemi
ELG	Export-Led Growth
FDI	Foreign Direct Investment
FDAO	Finansal Dışa Açıklık Oranı
FMOLS	Düzeltilmiş En Küçük Kareler Yöntemi
GATS	The General Agreement on Trade in Services
GATT	General Agreement on Tariffs and Trade
GOÜ	Gelişmekte Olan Ülkeler
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla
GÜ	Gelişmiş Ülkeler
HO	Heckscher-Ohlin
IMF	International Monetary Fund
ITO	Internatıonal Trade Organızatıon
KHK	Kanun Hükmünde Kararname
LM	Lagrange Multiplier
OECD	Organization for Economic Cooperation and Development
PP	Phillips - Perron
RBO	Reel Büyüme Oranı
TCMB	Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TDAO	Ticari Dışa Açıklık Oranı
TL	Türk Lirası
TPKKHK	Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında Karar
TRIPS	Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rigths
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
VAR	Vector Autoregressive
WTO	World Trade Organization

GİRİŞ

Ticari serbestleşme geçmişten günümüze tartışmalı konulardan biri olmuştur. Klasik iktisatçılardan günümüze kadar ticari serbestleşmenin ülke ekonomisinin büyümesini hangi yönde etkileyeceği konusunda birçok farklı görüş vardır. Klasik iktisadi düşünceyi savunan iktisatçılara göre, dış ticaret yapan ülkelerin tamamı bu ticaretten fayda sağlayacağı yönündedir. Bu düşüncenin karşısında yer alan iktisatçılara göre, ticari serbestleşme gelişmiş ülkelerin lehine gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelin ise aleyhinedir. Kavramsal olarak ticari serbestleşme; ülkeler arasında ticareti sınırlandıran görünür ve görünmez engellerin ortadan kaldırılması olarak tanılanabilir. Ticari serbestleşmenin sonucu olan ticari açıklık oranına bakılarak bir ülkenin ne derce dışarıya açık olduğu ölçülebilir.

Finansal serbestleşme ise ticari serbestleşmeye nazaran daha yeni bir konudur. Finansal serbestleşme; sermaye hesabının serbestleştirilmesi, finansal baskı politikalarının ve yabancıların mülkiyet edinimini sınırlayan politikaların ortadan kaldırılması olarak tanımlanabilir. Finansal serbestleşmenin ülke ekonomisini ne şekilde etkileyeceği konusunda da iktisatçılar fikir birliğine varmış değillerdir. Finansal serbestleşme gelişmiş ülke ekonomilerinde büyümeye olumlu katkı yaparken, özellikle finansal serbestleşme politikaları izleyen gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde finansal krizlere neden oluğu yönünde yaygın bir görüş vardır.

Uygulamalı literatür incelendiğinde ise ticari serbestleşmenin ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği, finansal serbestleşme politikalarının ise, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde finansal krizlerin yaşanmasına sebep olarak ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilediği görülmektedir. Türkiye ekonomisi

açısından bakıldığında 1980'den sonra küreselleşmenin etkisiyle önce dış ticareti sınırlandıran engeller ortadan kaldırılarak dış ticaretin serbestleştirildiği görülmektedir. Aynı zamanda, 1980'den sonra finansal hareketliliği sınırlandıran uygumlalar aşamalı olarak kaldırılmış ve 1990 yılında ise TL'nin konvertible olması ile finansal bütünleşme sürecine giriliştir. Bu bağlamda çalışmanın temel amacı, ticari ve finansal dışa açıklık oranın ekonomik büyümeyi ne şekilde etkilediği ve ekonomik büyüme üzerinde herhangi bir etkisi olup olmadığını araştırmaktır.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, ticari serbestleşme kavramı, ticari açıklık kavramı, ticari serbestleşmenin teorik temelleri ve Türkiye ekonomisinde dış ticaretin tarihsel gelişimi incelenmektedir.

İkinci bölümde, finansal serbestleşme kavramı, finansal serbestleşmenin teorik temelleri, uluslararası sermayenin türleri ve Türkiye ekonomisinde finansal serbestleşmenin tarihsel gelişimi incelenmektedir.

Üçüncü bölümde, ticari ve finansal açıklık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri inceleyen ampirik çalışmalar özetlenmiştir. Söz konusu çalışmaların hangi ülkede yapıldığı, kullanılan değişkenler, kullanılan ekonometirk yöntemler ve elde edilen sonuçlar, bu bölümün sonunda tablolaştırılmıştır.

Dördüncü bölümde, ticari ve finansal dışa açıklık oranı ile büyüme arasındaki ilişki zaman serisi kullanılarak araştırılmıştır. Önce değişkenlerin durağanlığı incelenmiş ve elde edilen sonuçlar doğrultusunda VAR'a dayalı Granger nedensellik testi yapılmıştır. Daha sonra değişkenlerin etki tepki analizine bakılmış ve varyans ayrıştırma analizi yapılmıştır. Ulaşılan ekonometrik bulgular, sonuç ve değerlendirme bölümünde değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TİCARİ SERBESTLEŞME VE TİCARİ DIŞA AÇIKLIK İLİŞKİSİ

1.1. TİCARİ SERBESTLEŞME VE TİCARİ AÇIKLIK

Ticari serbestleşme, ülkeler arasında mal ve hizmet hareketlerini sınırlandıran görünür ve görünmez engellerin ortadan kaldırılmasıdır. Bu engellerin kaldırılmasının nedeni ülkeler arasında ticaretin serbestçe yapılmasını sağlamaktır. Teknolojide meydana gelen gelişmelerin ve küreselleşmenin hız kazandığı günümüz dünyasında ülkeler arasındaki ticaret akımları hızlı bir şekilde artmaktadır.

Ticari dışa açıklık, küreselleşme sürecinin hız kazanmaya başlamasıyla birlikte bir ülkenin diğer ülkelerle hangi düzeyde uyumlu politikalar takip ettiği, içe ya da dışa dönük ekonomik politikalardan hangisini daha fazla uyguladığını ölçmek için kullanılan bir ölçüttür. Ticari serbestleşmenin sonucu olan ticari açıklık, bir ülkenin öteki ülkeler ile yaptığı ticari ilişkilerde ne derece serbest ya da katı politikalar uyguladığının göstergesidir (Saçık, 2009:280). Rruka'ya göre, liberalizasyon ithalatı ve ihracatı sınırlayan koruyucu engellerin gevşetilmesi ve ayrıca ekonomiye yabancı sermayenin girmesine izin verilerek rekabet ortamının yaratılmasıdır. Thirlwall göre ise ticari liberalizasyon dış ticareti sınırlayan koruyucu engellerin esnetilmesinden ziyade, ithalat ve ihracatı sınırlayan tüm uygulamaların ortadan kaldırılmasıdır.

Ülkelerin dış ticaretlerini serbestleştirmelerinin birçok nedeni vardır. Ülkelerin dış ticaretlerini serbestleştirmeleri, ticaretten elde ettikleri kazançlarla ilgilidir. Merkantilistlerin savunduğu gibi iki ülke arasında gerçekleşen ticaretten

sadece ihracat yapan ülke kazançlı çıkacağı görüşü günümüzde terk edilmiş olup, her iki ülkenin de ticaretten statik ve dinamik kazançlar elde ettiği kabul görmektedir. Serbest dış ticaretin ülkeler arasında olumlu sonuçlar doğurarak büyümeyi ve ülkelerin refahını artıracağı görüşü Adam Smith'in mutlak üstünlükler teorisine dayanmaktadır (Saçık, 2009:280). Serbest dış ticaret altında ekonomik büyümenin sağlanması için ulusal ekonominin uluslararası ekonomilerle bütünleşebileceği dış ticaret politikaları uygulanmalı ve dış talep faktörü dikkate alınarak, ülkedeki üretim kaynaklarını belirlenen sektörlere yönlendirmek gerekmektedir. Bu şekilde izlenen bir ekonomi politikasıyla sanayileşme ve büyüme sağlanabilir (Çelebi, 1991:33).

Uluslararası ekonomik ilişkilerin en eski ve en büyük bölümünü, ülkelerin birbirlerinden mal ve hizmet alım satımı oluşturur. II. Dünya Savaşından sonra meydana gelen gelişmelerin neticesinde, dünya ticaret hacmi dünya üretiminden daha hızlı artış göstermiş ve dünya ticaretindeki serbestleşme eğilimleri hız kazanmıştır. Serbest dış ticaret, ülkenin kaynak açığını gidererek ve üretimi artırarak, iç piyasadaki ürün fazlasına pazar bulunmasına olanak sağlamaktadır. Serbest dış ticaret, yarattığı geniş piyasa hacminden dolayı, ölçek ekonomileri yaratarak mevcut kaynakların daha etkin bir şekilde kullanılmasını sağlamaktadır (Öztürk, 2012:1).

Ticari açıklığın ekonomik büyüme üzerinde etkisi, dış ticaret bileşenlerini oluşturan ihracat ve ithalat vasıtasıyla olabilmektedir. Milli gelir hesaplanırken ihracat GSMH'nın büyümesini olumlu yönde etkilerken, ithalat ise GSMH'yın büyümesini olumsuz yönde etkilemektedir. Ancak ara malı ve teknoloji ithalatı, ülkede verimliliğin artmasına yol açarak ve büyümenin hızlanmasını sağlayarak, GSMH'nın büyümesine pozitif etki yapabilir. Ticari dışa açıklık ekonomik büyümeyi artırırsa, artan gelir bireyin ve toplunun refahının yükselmesine sebep olabilir. İhracat ve ithalat birlikte pozitif dışsallıklar yaratarak ekonominin büyümesine ve kalkınmanın gerçekleşmesine katkı sağlayabilirler (Güngör ve Kurt, 2007:198).

1.1.1. Ticari Açıklığın Nedenleri

İç talep yetersiz olduğu zaman, sermaye mallarının bölünmezliğinden dolayı ülkeler potansiyellerinin altında üretim yapabilmektedir. Ülkeler dış ticarete açılarak dış piyasa için de üretim yapabilir ve daha büyük bir pazara üretim yapanın sonucu, ölçek ekonomilerinden faydalanabilir ve atıl durumdaki üretim faktörlerini üretimde kullanabilirler. Bu şekilde daha geniş bir piyasaya üretim yaparak, ülkeler daha yüksek refah seviyesine ulaşabilirler (Bilman, 2014).

Teorik olarak dış ticaretin serbestleşmesi, ülkelere statik ve dinamik kazançlar olmak üzere iki şekilde kazanç sağlamaktadır. Statik kazançlar; üretim faktörlerinin az verimli olduğu alanlardan, daha fazla verimli olduğu alanlara yeniden dağıtıldığında ortaya çıkan kazançtır. Yani, üretim faktörlerinin nispeten daha az etkin olduğu ticaret dışı sektörden, daha etkin olan ticaret sektörüne yeniden dağılımını sağlayarak kaynak dağılımında etkinliğin sağlanmasına katkıda bulunur. Artan uzmanlaşma sonucu kaynakların etkin olmayan sektörlerden daha etkin sektörlere yeniden tahsis edilmesi sonucu, gerçekleşen ticaret artışlarından doğan kazançlara statik kazançlar denilmektedir. David Ricardo tarafından geliştirilen karşılaştırmalı üstünlükler teorisine dayanan üretimde uzmanlaşma düşüncesi statik kazançları ifade etmektedir (Thirlwall, 2003:24). Dinamik kazançlar ise sürekli olarak fayda sağlayan ticaret kazançlarından oluşur. Dış ticaret sonucunda kaynaklar daha etkin kullanıldığı için daha yüksek seviyede çıktıya ve daha yüksek düzeyde gelir elde denilmesine neden olur. Zamanla gelirin artması tasarrufları artırır, tasarrufların artması yatırımları artırır. Ekonomi dışa açıldıkça ithalat yoluyla üretkenliği artıran makine ve teknolojiler satın alınabilir. Ampirik çalışmalar göstermiştir ki dışa açık ülkelerin büyüme oranı, dışa kapalı olan ülkelere göre daha yüksektir. Üretim ölçeğinin büyümesi diş ticaretin bir diğer dinamik etkisidir. Uluslararası ticaret küçük ve orta büyüklükteki ülkelere, daha büyük bir piyasa için üretim yapma imkânı sunarak, ülkeleri iç piyasanın talep yetersizliğinden kurtararak daha büyük ölçekli işletmelerde üretim yapma imkânı verir. Dış ticaretin sağladığı bir diğer kazanç, ekonomide rekabet ortamı oluşturmasıdır. Rekabet ortamında yerli firmalar yabancı firmalarla rekabete girerek, verimliliklerini aratırılar. Serbest ticaret verimsiz firmaların piyasadan çekilmelerine ve daha üretken firmaların piyasaya

girmesine imkân tanır. Mevcut üretken kaynakların yeniden tahsis edilmesinden doğan statik kazanımların yanında, dış ticaret, aynı zamanda ekonomik büyümeyi teşvik ederek, ülkelere dinamik kazançlar da sağlamaktadır. Serbest ticareti savunan ülkelerin, serbest ticaret yoluyla başarılı büyümeler kat ettiğini zaman göstermiştir. Bununla birlikte, ticaretin büyüme üzerindeki etkisi, tüm ülkeler için aynı değildir. Genellikle ABD gibi büyük ülkelerin kazancı küçük ülkelerden daha az olma eğilimindedir (Carbaugh, 2011).

1.1.2. Ticari Açıklığın Ölçütleri

Ticari dışa açıklık farklı ekonomistler tarafından farklı şekilde ölçülmüştür. Ticari dışa açıklık oranı aynı zamanda ülkenin dış ticarete ne kadar bağımlı olduğunun da bir göstergesidir. Bu oran bir ülke için ne kadar yüksekse, ekonomisi o kadar fazla dış ticarete bağımlıdır. Ayrıca ticari dışa açıklık oranının büyüklüğü, bir ülke için dış ticaretin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Ülke dış ticarete açıldıktan sonra ihracat ve ithalat hacmindeki değişime göre, ülkenin döviz gelir ve giderlerinde değişmeler yaşanabilir. Dış ticaret hacmi(ihracat ve ithalat) büyüdüğü zaman dış ticaretin GSMH içindeki payı da büyümektedir.

Ticari açıklık bir ülkenin dış ticaretinin ne derece serbest olduğunu gösteren bir kavramdır. Ekonomistler tarafından farklı şekillerde ticari açıklık ölçmemektedir. Aşağıdaki tabloda ticari açıklığı ölçmek için yaygın şekilde kullanılan ticari açıklık ölçütleri listelenmiştir.

Tablo 1: Ticari Açıklık Ölçütleri

Ölçüt	Açıklama
$M_i/GSYH_i$	İthalat Yoğunluğu; i ülkesinin ithalatının nominal GSYH'ya bölünmesi.
$X_i/GSYH_i$	İhracat Yoğunluğu; i ülkesinin ihracatının nominal GSYH'ya bölünmesi.
$(X+M)_i/ GSYH_i$	Ticaret Yoğunluğu; i ülkesinin ithalat ve ihracatının nominal GSYH'ya bölünmesi.
$1 - [(X +M)_i/2GSYH_i] \times 100$	Düzeltilmiş ticaret yoğunluğu; dış faktörleri ele alabilmek için alternatif model, Frankel (2000)
$M/GSYH_i$-(1-GSYHi/$\sum_{i=1}^{k} GSYHi$)	Düzeltilmiş ticaret yoğunluğu; Frankel (2000) yaklaşanına Li(2004) önerisi.
$(X +M)/rGSYH_i$	Reel Ticaret Yoğunluğu; Alcala ve Ciccone(2004)'u takip ederek, payda reel GSYH'ya uyarlanmış satın alma paritesidir.

Kaynak: Jay Squalli, Kenneth Wilson, **A new Approach to Measuring Trade,** 2006

Ticari açıklığın çeşitli ölçüm yöntemleri olmasına rağmen, literatürde en çok kullanılan ölçüm yöntemi, dış ticaret hacminin(ithalat ve ihracat) GSYH'ya bölünmesi ile elde edilen orandır.

$$\textit{Ticari Dışa Açıklık Oranı} = \frac{(İhracat+İthalat)}{GSYH} * 100$$

1.2. TİCARİ SERBESTLEŞMENİN TEORİK TEMELLERİ

Ekonomi bilimin ortaya çıkmasını sağlayan ilk teoriler dış ticaret alanında yazılmış olduğu için dış ticaret, sosyal bilimler alanında önemli bir yere sahiptir (Argın ve Bakkalcı, 2011)**.** Dış ticaret teorileri, ülkelerin neden dış ticaret yapmaya gereksinim duyduğunu, dış ticaret yapmanın ülkelere ne gibi kazanç sağlayacağını ve ne gibi kayıplara neden olacağını açıklamaya çalışmaktadırlar (Takım, 2010:2).

Dış ticaret ile ekonomik büyüme arasındaki teorik ilişkilerin temelinde, Adam Smith ile başlayan ve daha sonra David Ricordo, Robert Torrens, ve John Stuart Mill gibi iktisatçılar tarafında geliştirilen klasik iktisadi düşünce sistemi yatmaktadır.

Klasik iktisadi düşüncenin 18. yüzyılın sonundan itibaren biçimlendirmeye başladığı dış ticaret görüşü, serbest ticaretin uluslararası uzmanlaşmayı artırarak ülkelerde iktisadi verimliliği ve bunun sonucunda büyümeyi artıracağını varsaymaktadır (Emsen ve Değer, 2010:162). Daha sonra gelen G. Haberler, R.E. Caves ve H. Myint'de klasik iktisatçıların düşüncelerini destekleyen görüşler savunarak, serbest dış ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki önemli etkilerini vurgulamış ve dış ticaretin ekonomik büyümenin motoru olduğunu dile getirmişlerdir. I. Kravis gibi bazı iktisatçılar da dış ticaretin ekonomik büyümenin motoru olmak yerine ancak büyümeye hizmet edebileceğini savunmuşlardır. R. Nurkse, A.K. Cairncross, G. Mydral, H.W. Singer ve R. Prebish'ten gibi iktisatçılar tarafından ise yukarıda savunulan iyimser görüşlerin aksine serbest dış ticaretin az gelişmiş ülkeleri olumsuz yönde etkilediğini ve serbest dış ticaret gelişmiş ülkelerin lehine olduğunu savunmuşlardır (Ersungur ve Doğru, 2014:226).

1.2.1. Merkantilizm

İtalyancadaki "mercante"(tüccar) kelimesinden türetilen Merkantilizm 15. yüzyılın ortalarından 18. yüzyılın ikinci yarısına kadar Batı Avrupa ülkelerinde uygulanan bir iktisadi düşünce sistemdir (Ersoy, 2012:131-132). Bu iktisadi düşünce, devlet hazinesinin altın ve gümüş stokunu artırmak için ihracata önem veren ve devletin ekonomiye müdahalesini savunan bir iktisadi sistemdir. Bu iktisadi sistem dış ödeme fazlası vermek ve devletin altın ve gümüş stoklarını artırmak için iç ve dış ekonomik faaliyetlere devletin kapsamlı müdahalesini öngörür (Seyidoğlu, 2015:25).

Merkantilist düşünceye göre, dış ticaret politikasının temel hedefi devlet hazinesinin altın ve gümüş stokunu artırmak olmalıdır. Çünkü bir devletin sahip olduğu altın ve gümüş stoku, o devletin ekonomik ve siyasi güdücünün bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Merkantilistler dünyadaki değerli maden stokunu sabit kabul ettikleri için bir ülkenin dış ticaretten kazanç sağlaması demek, diğer ülkenin dış ticaretten kayba uğraması anlamına gelmektedir. Bundan dolayı merkantilistler ihracatı desteklerken, ülkeye mamul mal ithalatına karşı çıkmışlardır. Fakat mamul mal üretmek için ülkeye girecek olan ham madde ithalatına karşı değillerdir (Atik ve

Türker, 2011). Merkantilistler ülkenin ihracat fazlası vermesi için mümkün olduğu kadar az ithalat yapılması gerektiğini savunmuşlardır (Selik, 2015).

Merkantilistler dış ticarette ihracatı teşvik etmek için üç tür düzenleme önermişlerdir. Bu düzenlemelerden ilki, malın yurt içende üretildiği zaman üreticiden alınan vergilerin, bu malı ihraç etmesi halinde ödediği vergilerin kısmen ya da tamamen üreticiye iade edilmesidir. Merkantilistlerin ihracatı teşvik etmek için önerdiği ikinci yol, katma değeri yüksek olan ürünlerin ihracatına teşvik pirimi verilmesidir. Merkantilistlerin ihracatı teşvik etmek için önerdiği üçüncü yol ise farklı bölgelerde sömürgeler kurarak, bu sömürgelerden ucuz ham madde sağlamak ve karşılığında o bölgelere ihtiyaç duydukları mamul malları satmaktır (Ünsal, 2005:6).

Merkantilistler denizciliğe büyük önem vermişlerdir. Bunun için güçlü deniz filolarının oluşturulması için çalışmışlardır. Güçlü deniz filoları kurarak, sömürge kurdukları yerlerde ticareti kontrol altına almaya çalışmışlardır. Deniz filolarıyla sömürgelere mamul mal ihraç ederek, sömürge kurdukları bölgelerden ülkede üretilmeyen ham maddeleri ucuza ithal etmişlerdir. Kral veya hükümdar belirli bölgelerde deniz ticareti imtiyazını belirli şirketlere vererek, o bölgede monopol(tek satıcı) veya monopson(tek alıcı) gücü yaratarak yüksek kar elde etmişlerdir ve bu durum dış ödeme fazlası yaratarak ülkeye kıymetli maden girişinin artmasına ve kralların servetine servet katmasına neden olmuştur (Seyidoğlu, 2015).

1.2.2. Klasik İktisadi Düşünce

Klasik iktisadi düşüncenin temelleri 1776 yılında Adam Smith tarafından yazılan "Ulusların Zenginliği"(Wealth of Nations) adlı eseriyle atılmıştır. Klasik dış ticaret teorisi, dış ticarette devlet müdahalesini savunan merkantilizme karşı serbest dış ticareti savunmaktadır. Merkantilistlerin dış ticareti sınırlandırma yönündeki görüşlerini Smith "Ulusların Zenginliği"(Wealth of Nations) kitabında serbest dış ticaretin faydalarını göstererek eleştirmiştir. Klasik iktisadi düşüncenin dış ticarete ilişkin savunduğu temel görüş devlet müdahalesinin olmamasıdır. Merkantilistler toplam dünya servetini sabit kabul ettikleri için dış ticarette devlet müdahalesini öngörmüşlerdir. Oysa Smith' e göre, toplam dünya serveti merkantilistlerin kabul

ettiği gibi sabit değildir. Serbest dış ticaret, uluslararası uzmanlaşma ve iş bölümüne yol açarak dünya kaynaklarının verimliliğinin artmasına ve dünya çapında üretilen ürünlerin miktarının artmasına ve dünya refahının yükselmesine katkı sağlar (Atik ve Türker, 2011:3). Smith'e göre, merkantilistlerin kabul ettiği gibi bir ülke dış ticaretten kazanç elde ederken diğer ülkenin kayba uğrayacağı şeklindeki görüş, doğru değildir. Çünkü ticaret yapan her iki ülkede bu durumdan kazançlı çıkar (Seyidoğlu, 2015:27).

1.2.2.1. Mutlak Üstünlükler Teorisi

Adam Smith 1776 yılında yazmış olduğu "Ulusların Zenginliği"(Wealth of Nations) adlı kitabında merkantilist düşüncenin korumacı dış ticaret görüşlerine karşı çıkarak, bu düşünce sistemini eleştirmiş ve bu düşüncenin yerine serbest dış ticaret politikasının ülkeler için en iyi politika olduğunu savunmuştur. Smith ülkelerin serbest ticarete başlayarak, mutlak üstünlüğe sahip olduğu, yani diğer ülkelerden daha etkin olarak üretebildiği malların üretiminde uzmanlaşarak, bu malları ihraç etmesi gerektiğini ve üretiminde daha az verimli olduğu malları ise ithal etmesi gerektiğini savunmaktadır. Üretimde meydana gelen bu uzmanlaşma üretilen mal ve hizmetlerin artmasına yol açar ve ticarete katılan ülkelerin hepsi eş anlı olarak bu ticaretten kazanç elde ederler (Atik ve Türker, 2011:6).

İş bölümü ve uzmanlaşmanın, ülke içinde olduğu kadar uluslararası alanda da önemli olduğunu vurguladığı ünlü çalışmasında Smith (1776), ülkelerin mutlak maliyet üstünlüğüne sahip oldukları malların üretiminde uzmanlaşmaları halinde, ticaret yapan ülkenin bu ticaretten nasıl kazançlı çıkacağını açıklamıştır. Mutlak Üstünlükler Teorisi olarak bilinen bu teoriye göre, ülkeler mutlak olarak daha az maliyet ile ürettikleri malın üretiminde tam olarak uzmanlaşmalı ve o malı ihraç etmeli; mutlak maliyet dezavantaja sahip oldukları malı ise hiç üretmeyerek diğer ülkeden ithal etmelidirler. Ülkeler böyle bir ticaret politikası izleyerek, hem dünya toplam üretiminin artmasına, hem de dış ticaret yapan ülkelerin refahının artmasına katkı sağlarlar (Bilman, 2014:26).

Tablo 2: Mutlak Üstünlükler Teorisi

Ülkeler	Bir İşçinin Bir Günde Üretebileceği Mallar	
	X Malı	Y Malı
A Ülkesi	80	40
B Ülkesi	30	50

Tablo 2'de iki ülkeli, iki mallı ve Emek Değer Teorisine göre aynı sayıdaki işçinin bir günde üretebildiği mal miktarı gösterilmektedir. Tablo 2' deki veriler ışığında A ülkesi X malının üretiminde mutlak üstünlüğe sahipken, B ülkesi Y malının üretiminde A ülkesine göre, mutlak üstünlüğe sahiptir. O halde A ülkesi X malının üretiminde uzamlaşmaya gitmesi gerekirken, B ülkesi Y malının üretiminde uzmanlaşmaya gitmesi gerekmektedir. A ülkesi X malının üretiminde uzmanlaşarak, X malını ihraç Y malını ithal ettiğinde ve benzer şekilde B ülkesi de Y malının üretiminde uzmanlaşarak, Y malı ihraç X malını ithal ettiği zaman Smith göre, bu ülkelerin ikisi de bu ticaretten kazançlı çıkacaktır.

1.2.2.2. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi

Mutlak Üstünlükler Teorisi dış ticareti açıklama noktasında önemli bir adım olmakla birlikte, ülkeler arasındaki ticaretin önemli bir kısmını da açıklayamaz. Ülkelerden biri bütün malların üretiminde mutlak maliyet üstünlüğüne sahip olabilir. Bu ise söz konusu ülkeler arasında ticaretin olmayacağı anlamına gelir; fakat bu durum gerçek dünya koşullarıyla pek de bağdaşmaz. David Ricardo Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi ile karşılaşılabilecek böyle bir soruna açıklık getirmiştir, bu teoriye göre, uluslararası dış ticareti açıklamak için dış ticareti mutlak üstünlüklere dayandırmaya gererek yoktur. Bu şekilde dış ticareti açıklamaya çalışmak, teorinin kapsamını daraltır. Çünkü mutlak üstünlükler teorisi karşılaştırmalı üstünlüğün özel bir durumudur şöyle ki; mutlak üstünlüğün olduğu her durumda karşılaştırmalı

üstünlük vardır ama karşılaştırmalı üstünlüğün olduğu her durumda mutlak üstünlüğün olmasına gerek yoktur (Seyidoğlu, 2015:30).

Tablo 3: Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi

Ülkeler	Bir Gününde Üretilebilecek Ürün Miktarı	
	Kumaş	Şarap
İngiltere	12	6
İspanya	3	4

Tablo 3'de yer alan veriler, İngiltere'nin her iki malın üretiminde mutlak maliyet üstünlüğe sahip olduğu göstermektedir. Mutlak Üstünlükler Teorisine göre, İngiltere dış ticaret yapmamalı, her iki malında üretiminde mutlak üstünlüğe sahip olduğu için bu malların ikisini de kendisi üretmelidir. Fakat karşılaştırmalı üstünlükler teorisine göre, bu durmada da karlı dış ticaret yapılabilir ve her iki ülke de dış ticaret yaptıkları zaman, bu ticaretten kazanç elde edebilirleler. Tablo 3'de görüldüğü gibi, İngiltere her iki malın üretiminde de mutlak maliyet üstünlüğe sahip olmakla birlikte bu iki maldaki maliyet üstünlüklerin derecesi birbirinden farklıdır. İngiltere'nin kumaş üretimindeki üstünlüğü Portekiz'den dört kat, şarap üretimindeki üstünlüğü ise bir buçuk katıdır. Bu durumda İngiltere kumaş üretiminde, Portekiz'e göre karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Bundan dolayı İngiltere kumaş üretiminde uzmanlaşmalı, Portekiz ise şarap üretiminde uzmanlaşmalıdır. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi'ne göre iki ülke arasında karlı dış ticaretin meydana gelmesi için, bu ülkelerin iç üretim maliyetlerinin birbirlerinden farklı olması gerekmektedir (Seyidoğlu, 2015). Tablo 3'deki bilgilere bakıldığında İngiltere'de 1 birim kumaş 0,5 birim şarabın fiyatına eşittir; yani kumaşın fiyatı şarabın fiyatından daha ucuzdur. Portekiz'de ise 1 birim kumaş 1,34 birim şarabın fiyatına eşittir; yani şarabın fiyatı kumaşa göre daha ucuzdur. Bu durumda İngiltere kumaş üretiminde, Portekiz ise

şarap üretiminde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu için her iki ülkede karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu alanda uzmanlaşarak, dış ticaret yapabilir ve bu ticaretten kazanç elde edebilirler.

Smith ve Ricardo'nun geliştirdiği mutlak üstünlükler ve karşılaştırmalı üstünlükler teorileri dış ticareti açıklamaya yönelik güçlü teoriler olmalarına karışın çeşitli aksaklıkları da bulunmaktadır. Bu teoriler yalnız uluslararası ticaretin arz yönünü üzerinde durmuş ve uluslararası ticaretin yapısını ülkeler arasında üretilen malların maliyet farklılıklarıyla açıklamaya çalışmışlardır. Fakat ülkeler dış ticarete başladıktan sonra hangi fiyatların geçerli olacağını ve dış ticaret hacminin ne olacağı konusunda bir açıklama yapmamışlardır. Hâlbuki hem ulusal hem de uluslararası piyasalarda denge fiyatı ve denge miktarı arz ve talep koşulları tarafından birlikte belirlenmektedir. Jhon Stuart Mill talep faktörünü de dış ticaret analizlerine dahil ederek, dış ticaret teorilerine katkıda bulunmuştur. Mill'e göre, ülkeler dış ticarete başladıklarında oluşacak fiyat, karşılıklı talep kanunu tarafından belirlenecektir. Karşılıklı talep, ülkenin üretip ihraç ettiği mal miktarı karşılığında, dış ticaret yapacağı ülkeden istediği ithal mal miktarıdır. Ülkenin ürettiği mala, diğer ülkenin talebi fazla ise o ülke ihraç edeceği mal karşılığında diğer ülkeden daha fazla ithal malı isteyecektir (Atik ve Türker, 2011).

1.2.2.3. Heckscher-Ohlin Teorisi

Karşılaştırmalı üstünlükler teorisine göre, yurt içi üretim maliyetleri farklı olduğu sürece ülkeler birbirleri ile karlı dış ticaret yapabilirler. Ricardo yurt içi üretim maliyetlerinin farklı olmasını uluslararası emek verimliliğinin farklı olmasına bağlamıştır. Fakat yine de bu teori dış ticaretin gerçek nedenini yeteri kadar açıklayamamıştır (Seyidoğlu, 2015:83). Çünkü klasik iktisatçılar olası iklim değişiklikleri dışında üretimde meydana gelen emek verimliliğinin sebebini açıklamadığı için uluslararası ticaretin gerçek sebebini de açıklamış olmamaktadırlar. Bu önemli soru, Smith, Ricardo ve Mill tarafından büyük ölçüde cevapsız bırakılmıştır (Salvador, 2013). Karşılaştırmalı üstünlükler teorisinin bu eksikliğini yaklaşık yüz yıl sonra, faktör donatım teorisi ile giderilmiştir. 1920'li ve 1930'lu yıllarda, İsveçli iki ekonomist Eli Heckscher ve Bertil Ohlin tarafından geliştirilen

teori, Ricardo tarafından cevapsız bırakılan iki sorunun üzerine eğilmiştir. (1) Karşılaştırmalı üstünlüğü belirleyen nedir? (2) Uluslararası ticaret, ticaret yapan ulusların çeşitli üretim faktörlerinin kazançlarını ne şekilde etkiler? Heckscher ve Ohlin ulusların karşılaştırmalı üstünlüklerinin altında yatan şeyin faktör donatımı farklılığı olduğunu iddia ettiği için bu teori Faktör Donatımı Teorisi olarak adlandırılmıştır. Teori aynı zamanda Heckscher-Ohlin Teorisi olarak da bilinir. Teori özellikle karşılaştırmalı üstünlüğün ana belirleyicisi olarak ülkelerin kaynak zenginliği üzerinde durmaktadır (Carbaugh, 2007).

Heckscher-Ohlin Teorisine göre, bazı ülkeler sahip oldukları doğal kaynaklar ve sahip oldukları teknoloji düzeyi yönünden birbirlerinden farklılıklar gösterirler. Bu farklılık, ülkelere belirli mal gruplarının üretiminde, maliyet ve verimlilik noktasında bir kısım avantajlar sağlamaktadır. Bir ülke hangi üretim faktörüne bol olarak sahipse bu üretim faktörlerini, üretiminde kullanarak uzmanlaştığı mal gruplarını ihraç ederek, üretiminde avantajlı olmadığı malları ise ithal etmesi, dış ticarette taraf ülkelerde üretim ve tüketim seviyesinin artmasını sağlayarak, ülkelerin ekonomik büyümelerine olumlu yönde etki edecektir (Leamer, 1995:1-5).

Heckscher-Ohlin Teorisi, bazı basitleştirici varsayımlara dayanmaktadır (Salvatore, 2013).

- İki ülke, iki mal ve iki üretim faktörü(emek ve sermaye) vardır.
- Ülkeler nispi faktör yoğunluğu bakımından birbirlerinden farklıdır.
- İki ülke de, üretimde aynı teknolojiyi kullanmaktadır.
- Üretilen mallardan biri emek yoğun diğeri sermaye yoğun maldır.
- İki malda da ölçeğe göre sabit getiri koşulları altında üretilmektedir.
- İki ülkenin de zevkleri benzerdir.
- Dış ticareti engelleyen vergiler, kotalar, tarifeler gibi piyasa çarpıklıkları yoktur.

- Ülkelerin faktör ve mal piyasalarında tam rekabet koşuları geçerlidir.
- Ülke içinde faktör hareketliliği tamdır, fakat ülkeler arasında faktör hareketliliği yoktur.
- Ülkelerin ikisi de üretim faktörlerinin tamamını üretimde kullanmaktadır.
- İki ülke arasındaki uluslararası ticaret dengelidir.

Faktör Donatımı Teorisi ticaretin temelinin, ticaret yapan ülkelerin ticaret öncesi nispi ürün fiyatlarının farklılığına bağlı olduğunu iddia etmektedir. Bu fiyatlar ticaret yapan ülkelerin; üretim olanakları eğrilerine, zevk ve tercihlerine bağlıdır. Üretim olanakları eğrileri sırasıyla, teknoloji ve faktör donatımına bağlı olduğu için karşılaştırmalı üstünlüklerin nihai belirleyicileri teknoloji, faktör donatımı ve taleptir. Faktör donatımı teorisine göre teknoloji ve talep ülkeler arasında benzer olduğu için karşılaştırmalı üstünlüğün kaynağını nihai olarak nispi faktör dağılımındaki farklıklara dayanmaktadır. Faktör donatımı teorisine göre, bir devlet nispeten bol olan üretim faktörlerini kullanarak ürettiği ürünleri ihraç edecek ve kıt olan üretim faktörlerini kullanarak ürettiği ürünleri ise ithal edecektir (Carbaugh, 2011).

Tablo 4: Otomobil ve Tekstil Üretimi: Türkiye ve Almanya'nın Faktör Donatımı

Üretim Faktörleri	Türkiye	Almanya
İşçi	1000	250
Makine	25	100

Tablo 4'e göre, Türkiye'de sermaye/emek(25/1000) oranı 0.025 eşittir. Yani makine başına 0.025 işçi düşmektedir. Almanya'da bu oran 0.4(100/250) eşittir. Yani makine başına 0.4 işçi düşmektedir. Almanya'nın sermaye/emek

oranı, Türkiye'nin sermaye/emek oranından yüksek olduğu için bu durumda Almanya'da nispi olarak sermaye faktörü, Türkiye'de ise emek faktörü nispi olarak bol ülkelerdir. O halde faktör donatımı teorisine göre, oransal olarak üretim faktörünün bol olması karşılaştırmalı üstünlüğü nasıl belirler? Bir ülkede nispeten bir üretim faktörü bolsa, kıt olan ülkeye göre o üretim faktörünün fiyatı daha düşük olacaktır (Carbaugh, 2011). Karşılıklı ticarete başlamadan önce Almanya'da sermayenin nispi fiyatı, Türkiye'de ise emeğin nispi fiyatı, bu iki ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğüdür. Bu yüzden Almanya'da otomobilin fiyatı fazla sermaye az emek kullandığı için daha ucuzdur. Türkiye'de ise tekstil ürünlerinin fiyatı daha fazla emek az miktarda sermaye kullandığı için daha ucuzdur.

Her ülke zengin olduğu üretim faktörünü üretimde yoğun bir şekilde kullanarak, diğer ülkelere karşı karşılaştırmalı üstünlük elde edebileceğini savunan Faktör Donatımı Teorisinden, Faktör Fiyatları Eşitliği Teoremi, Stolper-Samuelson Gelir Dağılımı Teoremi, Rybczynski Teoremi türetilmiştir.

Faktör Fiyatları Eşitliği Teoremi'ne göre, serbest dış ticaret belli koşullar dahilinde ülkeler arasında faktör fiyatlarının eşitlenmesini sağlar. Dolayısıyla uluslararası alanda faktör hareketliliği varmış gibi benzer sonuçlar doğurur. Faktör Fiyatları Eşitliği Teoremi bazı basitleştirici varsayımlara dayanmaktadır (Karluk, 2009:64).

- Ölçeğe göre sabit maliyetler geçerlidir.
- Ülkelerin ikisinde de iki mal da ticaretten önce ve sora da üretilmektedir.
- Ülkeler benzer üretim tekniklerini kullanmamaktadır.
- Mallardan biri emek, diğeri sermaye yoğun maldır.
- Üretim faktörlerinin kaliteleri, kalite yönünden benzerdir.
- Her iki üretim faktörü de üretimde kullanılmaktadır.
- Faktör kullanımında bir değişiklik yoktur.

- Ticareti sınırlayacak bir engel bulunmamaktadır ve taşıma maliyetleri sıfırdır.
- Piyasalarda tam rekabet koşulları geçerlidir ama üretim faktörleri ülkeler arasında hareketli değildir.
- Faktör oranları tersine dönmemektedir.

HO teorisine göre, her ülke kendisinde bol olan üretim faktörünü daha fazla kullanarak ürettiği malın üretiminde uzmanlaşır ve bu malı ihraç eder. İhracat neticesinde ülkede bol olan üretim faktörlerine talep artar. Ülkede daha az bulunan üretim faktörüyle üretilen mallar diğer ülkeden ithal edilmeye başlanır ve bu malların üretiminde kullanılan üretim faktörlerine ülke içinde talep azalır. İhracat ve İthalat sonucunda sırasıyla, ülkede bol olan üretim faktörüne talep artığı için fiyatında bir artış meydana gelirken, ülkede nispeten az olan üretim faktörüne talep azalacağı için bu üretim faktörünün fiyatında düşüş meydana gelir. Dış ticaret, ülkenin bol olarak sahip olduğu üretim faktörünün fiyatını yükseltirken, nispeten az oranda sahip olduğu üretim faktörünün fiyatını düşürerek, ülkeler arasında faktör fiyatlarının eşitlenmesini sağlar. Belli koşullar altında faktör fiyatlarını eşitlemeye yönelen bu hareket, faktör fiyatları eşitlenene kadar devam eder. Ancak gerçek hayatta ortaya konulan kısıtlayıcı varsayımlar geçerli olmadığı için ülkeler arasında faktör fiyatları eşitliği tam anlamıyla gerçekleşmez (Karluk, 2009:64-65).

Ticari serbestleşme ve yurt içi gelir dağılımı arasındaki ilişkiler, teorik olarak geleneksel dış ticaret teorisinde ele alınmıştır. Stolper-Samuelson, dış ticaretin, ülkedeki faktör fiyatları ve faktör gelirleri üzerinde önemli etkiler yaratığını ortaya koymaktadır (Stolper-Samuelson, 1941). HO teorisine dayanan Stolper-Samuelson Gelir Dağılımı Teoremi'ne göre bir ülke dış ticarete açıldığı zaman nispeten ucuz üretim faktörleriyle üretilen, karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu malların ihracatında bir artış meydana gelir ve bu durum ülkede bol olarak bulunan üretim faktörüne talebi artırır. Ülkede bol olarak bulunan üretim faktörüne talep artığı zaman o faktörün fiyatı ve dolayısıyla da o faktörün geliri artar. Aynı zamanda, ülkede nispeten kıt olan üretim faktörüne talep azalmaya başladıkça, bu üretim faktörünün geliri de azalmaya başlar. Her bir ülkenin bol olan üretim faktörlerinin

geliri artmaya başlayınca, kıt olan üretim faktörünün maliyeti azalmaya başlar (Carbaugh, 2011).

HO teorisinden türetilen bir diğer teori ise Rybczynski Teoremi'dir. Rybczynski teoremine göre, dünya ticaretinde payı küçük olan bir ülkede bulunan, üretim faktörlerinden emek ya da sermaye miktarında herhangi bir artış meydana gelmesi halinde, artan üretim faktörünü yoğun olarak kullanan malın üretiminin genişleyeceğini, artan üretim faktörünü yoğun bir şekilde kullanmayan malın ise üretiminde bir daralma meydana geleceğini savunmaktadır (Salvatore, 2013). Bir ülkede çelik ve kumaş olmak üzere iki ürün üretildiğini varsayalım. Ülkeye herhangi bir sebepten göç geldiği zaman, ülkenin emek faktöründe bir artış meydana gelir. Üretim faktöründeki artışın ülkenin üretim imkânları eğrisini sağa kaydırarak, her iki malın da üretimini artırması beklenir. Ancak, emek yoğun üretim yapan kumaş endüstrisindeki genişleme, sermaye faktörünü yoğun olarak kullanan çelik endüstrisinden sermayenin ve ilave emeğin kumaş endüstrisine transfer edilmesini sağlayarak, çelik endüstrisinin daralmasına neden olacaktır. Böylece, kumaş üretiminde artış meydana gelirken, çelik üretiminde azalma meydan gelecektir (Atik ve Türker, 2011:230).

1.2.2.4. Leontief Paradoksu

Faktör Donatımı Teorisi, uzun bir zaman malları faktör bileşimine ayıracak bir teknik bilinmediği için test edilememiştir. Wassily Leontief input-output tablosunu geliştirerek malların emek ve sermaye yoğunluğuna ayırmayı başarmıştır (Öztürk, 2012). Leontief ABD'nin ihraç ve ithal ettiği malların faktör yoğunluğunu test etmek için, 1953 yılında uygulamalı bir çalışma yapmıştır. Bu çalışma beklenilenin aksine, ABD'nin emek yoğun malları ihraç ettiğini ve sermaye yoğun malları ise ithal ettiğini ortaya koymaktadır. O zaman kadar yaygın olan görüş ABD'nin dünyanın diğer ülkeleriyle kıyaslandığında nispeten sermaye fazlalığı ve emek kıtlığı olan bir ülke olduğudur. Bu testin ortaya koyduğu sonuçlarla, bu görüşün aksi ispatlanmıştır (Leontief, 1953:343). Testin ortaya koyduğu bu sonuçlar, Faktör Donatımı Teorisi ile çeliştiği için bu bulguya Leontief paradoksu denilmiştir.

Leontief bu çelişkili durumu açıklamak için ilginç görüşler öne sürmüştür. Leontief bu konunda şunları söylemektedir: Amerikan toplumunun üstün girişimcilik, yöneticilik, eğitim ve üretime yönelik özelliklerinden dolayı, Amerikan işçileri dünyanın diğer ülkelerindeki işçilere göre daha verimli durumdadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, bir Amerikan işçisi üç yabancı işçiye bedeldir. Bu sebepten dolayı, Amerika'nın gerçek iş gücü stokunu bulmak için mevcut iş gücü değerlerini üç ile çarpmak gerekir. Böyle yapılırsa, Amerika'nın gerçekte sermaye bakımından değil, emek bakımından zengin bir ülke olduğu görülecektir ve Faktör Donatımı Teorisi geçerliliğini korumaktadır (Seyidoğlu, 2015:99). Leontief 'in açıklamaları birkaç sebepten dolayı pek anlamlı gelmemektedir. Leontief 'in açıkladığı, Amerikan işçilerinin diğer işçilere göre üç kat verimli olduğu iddiası herhangi bir hesaplamaya dayanmamaktadır. Ayrıca konuya sadece emek verimliliği açısından yaklaşması, sermaye verimliliğine analizlerinde yer vermemesi önemli bir eksikliktir (Atik ve Türker, 2011:24).

1.3. YENİ DIŞ TİCARET TEORİLERİ

Dünya üzerindeki iki yüze yakın ülkenin, dış ticaretine konu olan çok sayıda malın geleneksel dış ticaret teorileri ile açıklamanın zor olduğu, fark edilince 1950'li yıllardan sonra yeni dış ticaret teorileri geliştirilmiştir (Takım, 2010:3). Geleneksel dış ticaret teorileri, uluslararası ticaretin nedeni açıklarken, ülkeler arasındaki verimlilik ve faktör donanımları farklılıklarından kaynaklanan, karşılaştırmalı üstünlükler teorisini kullanmaktadır. Bundan dolayı, geleneksel teoriye göre, faktör donanımları benzer veya teknolojik gelişmişlik düzeyi birbirine benzeyen ülkeler arasında dış ticaretin boyutunun küçük olması gerekir. Ancak dünya ticaretinin büyük bir bölümü faktör donamımı benzer ve teknolojik seviyesi birbirine yakın gelişmiş ülkeler arasında yapılmaktadır (Helpman ve Krugman, 1985:2). Yeni dış ticaret teorileri, ülkelerin benzer üretim teknolojilerine ve faktör donanımına sahip olmaları halinde de ticaret yapabileceklerini göstermiştir. Yeni dış ticaret teorileri, klasik teoriyi tamamen reddetmemektedir. Klasik teorinin ileri sürdüğü sebepler olmasa bile, dış ticaretin yapılabileceğini iddia ederek, dış ticareti açıklamak için yeni argümanlar geliştirmişlerdir (Karluk, 2009:141-142).

Dış ticareti açıklamaya çalışan 1970'li yıllarda ortaya atılan yeni dış ticaret teorileri uluslararası ticareti açıklama noktasında önemli gelişmelerdir. Çünkü, yeni dış ticaret teorileri, geleneksel dış ticaret teorilerinin açıklayamadığı konulara açıklık getirmişlerdir. Yeni dış ticaret teorileri gerçek dünyayı açıklamakta geçerliliği tartışmalı olan, geleneksel dış ticaret teorilerinin temel varsayımlarından, tam rekabet ve ölçeğe göre sabit getiri varsayımlarını terk ederek, analizlerini ölçeğe göre artan getiri ve eksik rekabet piyasalarına dayandırmaktadırlar. Yeni dış ticaret teorileri endüstri içi ticaret gibi geleneksel dış ticaret teorilerinin açıklayamadığı bir çok ampirik bulgunun açıklanmasına olanak tanımıştır. Ölçek ekonomilerinin tarihi klasik iktisatçılara kadar gitmesine rağmen 1970'lerin sonunda ancak ölçek ekonomileri ve eksik rekabet piyasası matematiksel açıdan formüle edilebilmiştir (Akkoyunlu, 1996:71).

1.3.1. Nitelikli İş Gücü Teoremi

Başta Keesing ve Keen gibi iktisatçılar dış ticaretin büyük bir bölümünü ülkelerin sahip olduğu iş gücünün nitelikleriyle açıklamaya çalışmışlardır. Geleneksel dış ticaret teorileri, emeğin homojen olduğunu varsaymaktaydılar. Ancak ülkeler nitelik ve teknik açıdan farklı beşeri sermayeye sahiptirler (Öztürk, 2012:31). Keesing'e göre, nitelikli iş gücü belli bir mesleki ve teknik eğitimden geçmiş ya da deneyimler sonucunda bilgi, beceri ve tecrübe kazanmış iş gücünü ifade eder. Niteliksiz iş gücü ise herhangi bir eğitim görmemiş daha çok beden gücüyle çalışan iş gücünü ifade eder. Nitelikli iş gücü açısından zengin olan ülkeler, üretimlerinde nitelikli iş gücü gerektiren malların üretiminde uzmanlaşacaklardır. Diğer taraftan, niteliksiz iş gücü fazla olan ülkeler, üretimde beceri ve tecrübe gerektirmeyen malların üretiminde uzmanlaşacaktır. Nitelikli emeğe sahip olan ülkeler, nitelikli iş gücü gerektiren malları üretip ihraç ederken, niteliksiz emeğe sahip olan ülkeler ise niteliksiz emek gerektiren malları üretip bu malları ihraç edeceklerdir (Keesing, 1966:249-258).

Nitelikli iş gücü teorisi, HO teoremine beşeri sermayeyi de katarak dış ticaretin yapısını açıklamaya çalışmaktadır. Beşeri sermaye ülkenin faktör donanımının bir parçası olduğu için nitelikli iş gücü teorisi, faktör donatımı teorisi ile

çelişmemekte ve "neo-faktör donatımı teorisi" olarak da adlandırılmaktadır (Öztürrk, 2012:33).

1.3.2. Teknoloji Açığı Teoremi

Geleneksel teoriler, bütün ülkelerde üretim fonksiyonunun benzer olduğunu ve ülkelerin teknolojiye ulaşmada herhangi bir ekstra maliyete katlanmadığını varsayarlar. Ancak gerçek hayatta bütün ülkelerde teknoloji düzeyi hem farklı hem de önemli bir maliyet unsurudur. Ülkelerin teknoloji düzeyindeki farklılıklar ürettikleri ve ihraç etikleri mal bileşimlerini büyük ölçüde etkiler. Postner, Hufbauer, Katrak, Karvis gibi iktisatçılar teknoloji farklılığının uluslararası ticareti açıklayıcı bir değişken olarak kabul etmişlerdir, ancak Postner ilk kez 1961 yılında teoriyi sistemli bir şekilde açıklamıştır (Atik ve Türker, 2011:67).

1961 yılında Posner tarafından ortaya atılan teoriye göre, sanayileşmiş ülkeler arasındaki ticaretin büyük bölümü yeni mal ve üretim süreçlerine dayanır. Bu mallar çoğunlukla ileri sanayileşmiş ülkelerde bulunulan yenilikçi firmalar tarafından geliştirilir. Bu firmalar tarafından geliştiren yenilikler patent ve fikri mülkiyet hakları gibi yasalarla korunur. Teknoloji açığı teoremine göre, yeni mal bulan veya yeni bir üretim süreci geliştiren ülkeler o malın ilk ihracatçısı olurlar. Fakat zamanla taklit, öğrenme veya bir başka yolla diğer ülkelerde bu teknolojiyi öğrenebilirler. Bu teknolojiyi öğrenen daha az gelişmiş ülkeler, ucuz emek veya doğal kaynak üstünlüğü gibi çeşitli nedenlerle, bu malı ilk üreten ülkeye göre daha düşük maliyetle üreterek ihraç ederler (Seyidoğlu, 2015:103-104).

1.3.3. Ürün Dönemleri Teoremi

Raymond Vernon tarafından 1966 yılında ortaya atılan ürün dönemleri teoremi, teknoloji açığı modeline dayanmaktadır. Vernon'a göre bir ürünün üretiminde kullanılan üretim faktörlerinin, ülkeler arasında karşılaştırmalı üstünlükleri farklıdır ve bu üstünlüğün ürünün hayat dönemi boyunca kullanılan üretim faktörlerinin değişmesine paralel olarak değişebileceğini belirtmektedir. Bir ürünün ilk defa üretildikten sonra hayat serüveni üç aşamadan geçer. Bu aşamalar: Yeni ürün, olgun ürün ve standart ürün aşamalarıdır (Karluk, 2013:183). Yeni ürün

aşamasında üretimin tamamı yenilikçi ülkede gerçekleşir ve üretilen ürün iç talebe yöneliktir. Olgulaşma aşamasında, ürün için dış talep başlar ve yenilik diğer ülkeler tarafından taklit edilir. Diğer taraftan yenilikçi ülke üreticisi ucuz emek gücünden faydalanmak ve tarife engellerinden kurtulmak için öteki ülkelerde üretim yapmak ister. Standart ürün aşamasında o malın üretimi emeğin ucuz olduğu ülkelere kayar. Bu kayma iki şekilde meydana gelir. Taklitçi ülke o malın üretimini taklit edebilir veya yenilikçi ülke üreticisi doğrudan sermaye yatırımlarıyla emeğin ucuz olduğu az gelişmiş ülkelere gidebilir (Atik ve Türker, 2011).

Ürün dönemleri teoreminde bir ürünün yaşam seyrini üç aşamaya ayıran Vernon yeni bir ürün icadının dış ticaretteki önemine vurgu yapmıştır. Üretilen yeni bir mal üretimde bu üç aşamadan geçtikten sonra eski mal haline gelir (Atik ve Türker, 2011). Bu teoriye göre bir taraftan yukarıdaki süreç devam ederken, diğer taraftan gelişmiş ülkeler yenilikler peşinde koşarlar. Gelişmiş ülkeler standartlaşmamış ürünleri üretip ihraç ederken, GOÜ ise standartlaşmış malları üretip ihraç etmektedirler (Karluk, 2013:183).

Ürün dönemleri teorisine örnek olarak II. Dünya Savaşından sonra ABD ve Japon radyo üreticileri arasında yaşanan rekabet verilebilir. Savaştan sonra ABD'li radyo üreticileri geliştirdikleri havasız radyo tüpleri(vacuum tubes) sayesinde uluslararası radyo piyasasına hakimlerdi. Bir kaç yıl sonra Japonya, Amerika'nın kullandığı teknolojiyi taklit etti ve ucuz iş gücüne sahip olduğu için daha düşük maliyetle radyo üreterek piyasayı ele geçirdi. ABD'li radyo üreticileri, transistor tekniğini geliştirerek tekrar piyasada üstünlüğü ele geçirdiyse de bu üstünlük ancak birkaç yıl sürdü. Amerika'nın kullandığı teknolojiyi taklit eden Japon üreticiler piyasada tekrar üstünlüğü ele geçirdiler (Seyidoğlu, 2015:106) .

1.3.4. Tercihlerde Benzerlik Teoremi

Geleneksel dış ticaret teorileri, dış ticareti açıklarken kullandığı varsayımlarından biri olan zevk ve tercihlerin değişmediğini kabul etmekte ve toplumsal kayıtsızlık eğrilerinin ise benzer zevk ve tercihleri ortaya koyduğunu varsaymaktadır. Oysa ülkeler arasında zevk ve tercihler uluslararası ticarette önemli

bir yer tutar. Hatta bazen zevk ve tercihlerdeki farklılık ulusal sınırları aşarak ülke dışındaki bir talebin doğmasına sebep olabilir (Öztürk, 2012:44).

Tercihlerde benzerlik teoremi, İsveçli iktisatçı Staffan Burenstam Linder tarafından 1961 yılında ortaya atılmıştır. Linder göre, HO teorisi doğal kaynaklar gibi ilkel ürünlerin ticaretini açıklamasına rağmen sanayi ürünlerinin ticaretini açıklamakta yetersiz kalmıştır. Tercihlerde benzerlik teoremine göre sanayi ürünleri ticaretinin büyük ölçüde benzer gelirlere ve tercihlere sahip ülkeler arasında gerçekleştiğini savunmaktadır (Karluk, 2013:191). Teoriye göre, başlangıçta yerli üreticiler sadece iç piyasaya yönelik kar elde etme imkânı olan malları üreteceklerdir. Üreticiler, iç pazar doyduktan sonra ölçeğe göre artan getiriden faydalanarak, üretilen ürünleri dış pazara arz edilecektir. İç piyasada mevcut olan "temsili talep"in benzeri olan ülkelerdeki pazarlara doğru ihracat yapılacaktır (Linder, 1961:89). Ülkede çok zengin veya çok fakir azınlık guruplarının talep ettiği mallar ise üretilmesi ekonomik açıdan karlı olmadığı için çoğunluğun tercihine benzeyen ülkelerden ithal edilecektir (Öztürk, 2012). Bu şekilde talep yapıları benzer olan ülkeler arasında dış ticaret hacmi daha fazla olacaktır.

Bu teorem, ülkeler arasındaki kişi başına gelir dağılımı birbirine ne kadar benzer ise, ülkeler arasında dış ticaretin o kadar fazla olacağını iddia etmektedir. Linder, benzer gelir seviyesine sahip olan ülkelerin benzer malları tükettikleri ve bezer malların ticaretini yaptıklarından dolayı aralarındaki sanayi ürünleri ticaretinin hacminin büyük olacağını ileri sürmektedir (Karluk, 2013).

1.3.5. Ölçek Ekonomileri Teoremi

Heckscher-Ohlin Teoremi, ticarete konu olan malların sabit verim koşulları altın da üretildiğini varsaymaktadır. Oysa ölçek ekonomileri dikkate alındığı zaman, durumun bundan farklı olduğu ortaya çıkmaktadır. Ölçeğe göre azalan maliyetler veya artan getiri koşulları geçerli olduğu durumda ülkeler her bakımdan benzer olsalar bile karlı dış ticaret yapabilirler. Bu da faktör donatımı teoreminin açıklayamayacağı bir durumdur (Seyidoğlı, 2015:108).

Geniş iç pazara sahip olan büyük ülkeler, üretimde içsel ve dışsal ölçek ekonomilerin ortaya çıkmasıyla, üretimde azalan maliyetlerden ve artan getiriden yararlanırlar. Düşük maliyetle ürettikleri malları karşılaştırmalı üstünlük elde ederek ihraç ederler. ABD'nin iç pazarı büyük olduğu için bir malı çok miktarda ve optimum ölçek büyüklüğünde üretmeye elverişlidir. Ülkenin iç pazar büyüklüğüne bağlı olarak bazı ülkeler ölçek ekonomilerinden faydalanarak, bazı üretim sektörlerinde bir avantaj elde edebilirler. Belçika, Hollanda gibi iç pazarı küçük ülkeler, ancak ihracat pazarlarına yönelik üretim yaparak ölçek ekonomilerinden faydalanabilirler (Karluk, 2013:157).

Ölçek ekonomileri içsel ölçek ekonomileri ve dışsal ölçek ekonomileri olmak üzere ikiye ayrılır. İçsel ölçek ekonomileri üretim hacmi arttığında firmanın içinden kaynaklanan olumlu etkilerdir. Öreğin, küçük firmalarda bazı makineler eksik kapasite ile çalıştığı için maliyetler yükselir. Üretim seviyesi arttığı zaman firmadaki makineler optimum seviyede çalıştırılarak firmanın maliyetlerini düşürür. Ayrıca üretim kapasitesi artığı zaman işçilerin yaparak öğrenme ve uzmanlaşmalarına neden olur. İşletmelerin büyümesi yönetimde etkinliği artırır. Bütün bunlar firmanın kendi içinden kaynaklandığı için bunlara içsel ekonomiler denir. Dışsal ölçek ekonomiler ise işletmenin bağlı olduğu endüstrinin bir bütün olarak büyümesinden dolayı ortaya çıkan etkilerdir. Örneğin yeni kurulan bir endüstri dalı geliştikçe firmalar ihtiyaç duydukları ham madde, ara malı, nitelikli insan gücü gibi faktörlere daha ucuz ve daha kolay ulaşabilir ve endüstrideki bütün firmalar bu durumdan yararlanabilirler (Seyidoğlu, 2015:42).

1.3.6. Monopolcü Rekabet Teoremi

Monopolcü Rekabet Teoremi endüstri içi ticareti açıklamaya çalışmaktadır. Geleneksel dış ticaret teorilerine göre ticarete giren ülkelerin mallarının homojen olduğu varsayılır. Bu teorilere göre, bir ülke aynı malı hem üretip ihraç, hem de aynı malı ithal etmez. Gerçek dünyada ise özellikle sanayi malları büyük oranda homojen olmadığı görülmektedir. Geleneksel anlamda uluslararası ticaret, birbirine benzer olmayan ya da farklı endüstrilerin mallarının alım satımı şeklinde gerçekleşeceğini varsaymaktadır. Buna **endüstri-arası** ticaret denir. Ancak günümüzde uluslararası

ticaretin büyük bir kısmı aynı endüstri veya ürün gurubuna ait farklılaştırılmış malların alım satımından oluşur. Bu şekilde, benzer endüstriler arasındaki farklılaştırılmış malların hem ihraç edilmesine, hem de ithal edilmesine **endüstri-içi** ticaret denir (Seyidoğlu, 2015:109-110).

Monopolcü rekabet ile dış ticaret arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışan üç model vardır. Bu modeller Dixit ve Stiglitz, Lancaster ve Helpman-Kurugman tarafından geliştirilmiştir. Dixit ve Stiglitz modeline göre tüketicilerin farklı malları talep etmesinin sebebi; mal çeşitliliğin tüketiciye sağladığı faydadır. Lancaster modeline göre, tüketici istediği malı piyasada bulamazsa ona en yakın ikamesi olan malı tüketmek ister. Her tüketicinin farklı özellikleri bulunan malları tercih etmesi, tüketicileri farklılaştırmakta ve homojen olmayan bir topluluk yaratmaktadır. Helpman-Kurugman modeli ise endüstri-içi ve endüstri-arası ticareti birlikte değerlendirmektedir (Karluk, 2013:147)

Heckscher-Ohlin Teoremi, dış ticareti ülkeler arasındaki faktör donanımları farklılıkları neticesinde karşılaştırmalı üstünlüklere dayandırarak açıklamaktadır. Monopolcü rekabet teoremi ise dış ticareti endüstri-içi ticaret, mal farklılaştırması ve ölçek ekonomileriyle açıklamaktadır. Ülkeler arasındaki faktör donanımları birbirlerinden ne kadar farklı ise karşılaştırmalı üstünlüklere bağlı olarak endüstriler arası ticaret de o kadar büyük olur. Bu ise daha çok gelişmiş ülkelerle az gelişmiş ülkeler arasındaki ticareti açıklamakta işe yarar. Çünkü gelişmiş ülkelerle az gelişmiş ülkeler arasındaki faktör yoğunluğu birbirinden farklıdır. Monopolcü rekabet teoremi ise benzer faktör donanımına sahip sanayileşmiş ülkelerin kendi aralarında yoğun olarak yapmış olduğu iki yönlü ticareti açıklamaya çalışır (Seyidoğlu, 2015:110).

1.4. TİCARİ SERBESTLEŞMENİN KURUMSAL YAPISI

II. Dünya Savaşının sonlarına doğru Bretton Woods kasabasında uluslararası para sistemine yönelik geliştirilen iş birliğine paralel olarak uluslararası ticaretin geliştirilmesine yönelik çabalar olmuştur. Bu doğrultuda 1947'de Küba'nın başkenti Havana'da elliye yakın ülke toplanarak Uluslararası Ticaret Örgütü(ITO) adı verilen bir örgüt kurmayı amaçlamışlar (Parasız ve Ekren, 2013:87). Bu organizasyonun iç ekonomik politikalara karışma niteliği taşıdığı gerekçesiyle ABD senatosu ve diğer

bazı sanayileşmiş ülke hükümetleri tarafından bu organizasyon onaylanmamıştır. Ortaya çıkan bu duruma rağmen ülkeler dünya ticaretinin geliştirilmesine büyük ilgi duyuyorlardı. Bundan dolayı ülkeler ITO'nun daha kuruluş aşaması bitmeden belli mallar üzerinde tarife indirimi yapmak için anlaşmaya varmışlardı. ITO'nun ülke parlamentolar tarafından onaylaması için geçecek sürede onun yerine 1947'de 23 ülke tarafından GATT(General Agreement on Tariffs and Trade) gümrük tarifeleri genel anlaşması adında geçici bir anlaşma imzalamışlardır (Seyidoğlu, 2015:233).

GATT'ın kuruluş amacı ülkeler arasındaki tercihli ticaret anlaşmaları yerine çok taraflı ticaret anlaşmaları yapmak, gümrük tarifelerini indirmek ve üye ülkeler arasında çıkabilecek olan sorunlarda ara buluculuk yapmaktır (Öztürk, 2012:166). Bu amacını gerçekleştirmek için GATT kapsamında 1947' den 1994 yılına kadar yaklaşık yarım asırlık dönemde dört temel konferans; Cenevre (1947), Annecy (1949), Torquay (1951), Cenevre (1956) ve dört round; Dillon (1960- 61), Kennedy (1964-67), Tokyo (1973-79) ve Uruguay (1986-93) yapılmıştır. Yapılan tüm konferans ve roundlarda çok taraflı görüşmeler "karşılıklı ödün" tekniği ile gerçekleştirilmiş ve giderek serbest ticaret uygulamalarının önündeki engeller kaldırılmıştır. Görüşmelerin neticesinde tarife oranları önemli ölçüde aşağıya çekilmiştir. 1947 yılında ortalama %40 civarında olan sanayi ürünleri üzerindeki gümrük vergisi oranını 1960'lı yılların sonlarına gelindiğinde %10'a, 1990 yılında %5'e ve günümüzde %3'e düşürülmüştür (Şahinöz, 2002:1). II. Dünya Savaş'ından sonra ticaretin serbestleşmesi, küresel boyutta ekonominin büyümesinde büyük öneme sahiptir. Ancak çok taraflı ticaret anlaşmaları Uruguay görüşmelerine kadar, genellikle sanayileşmiş ülkelerle sınırlı kalmış ve gelişmekte olan ülkeler küresel ticaretin büyümesinden faydalanırken pazarlık etme sürecinde nadiren etkin katılımcı olmuştur (Caminis, 2007).

Dünya Ticaret Örgütü(WTO), 1986'da başlayan ve 1993 yılında tamamlanan Uruguay görüşmelerinin sonucunda 1994 imzalan ve 1995 yılında yürürlüğe giren anlaşmayla kurulmuştur. 1 Temmuz 1995'te faaliyetine başlayan Dünya Ticaret Örgütü(WTO), son görüşmeleri 'Uruguay Görüşmeleri' olan GATT'ın yerini almıştır. Dünya Ticaret Örgütü'nün 30 Kasım 2015 tarihi itibari ile 160 üyesi

bulunmaktadır (https://tr.wikipedia.org/wiki/, Erişim Tarihi: 25.03.2017). Dünya Ticaret Örgütü(WTO), GATT ve tamamlayıcı anlaşmaların, Hizmetler Ticareti Genel Anlaşmasının(GATS), Ticarete Bağlı Fikri Mülkiyet Hakları(TRIPS) ve Dünya Ticaret Örgütü'nün diğer hukuki araçların uygulanmasından sorumlu örgüttür (Karluk, 2007:309). Bu şekliyle WTO sadece dış ticareti ilgilendiren GATT konumundan daha geniş bir çerçevesi olan ve yaptırım uygulayan bir örgüttür (Caminis, 2007).

1.5. TİCARİ SERBESTLEŞMEYE YÖNELİK ELEŞTİRİLER

Serbest ticareti savunanlar ile onun karşıtı olan korumacılığı savunanlar arasındaki tartışmalar 18.yy kadar dayanır (Seyidoğlu, 2015). Friedrich List'e göre serbest ticaret, yalnızca eski sanayi ülkelinin monopolcü gücünü korumalarını sağlayacak ve serbest ticaret koşulları altında sanayileşmiş ülkeler varken diğer ülkelerde sanayinin gelişmesine imkân tanımayacaktır. İşte bu sebepten dolayı, List bir ülkede kurulan yerli sanayinin diğer sanayileşmiş ülkelerde daha önce kurulmuş sanayi sektörleri ile rekabet edebilecek düzeye gelinceye kadar korunmasını önerir. List'e göre, bu koruma geçici olmalıdır. Eğer bu koruma devam ettirilirse bu ülkenin yararına olmaz. List'in bu görüşü Genç Endüstri Tezi olarak da adlandırılır ve bu görüş kalkınma iktisatçılarını da etkilemiştir (Yılmaz, 2016).

Lewis, karşılaştırmalı üstünlükler teorisine göre uzmanlık alanları belirlendiğinde, az gelişmiş ülkelerin yanlış bir alanda uzmanlaşabileceğini iddia etmiştir. Çünkü az gelişmiş ülkelerde ücretler, iş gücünüzün marjinal verimliğini yansıtmamaktadır. Genellikle tarım kesiminde ücretler düşük olduğu için az gelişmiş ülkelerin tarım kesiminde karşılaştırmalı üstünlüğü varmış gibi düşünülür. Ancak gizli işsizlikten dolayı tarım kesiminde iş gücünün marjinal verimliliği sıfırdır. Marjinal verimlilikler dikkate alınarak yapılacak bir karşılaştırmada az gelişmiş ülkelerin karşılaştırmalı üstünlüğü büyük bir ihtimalle başka bir alanda ortaya çıkacaktır. Lewis'e göre, suç karşılaştırmalı üstünlükler teorisinde değil, az gelişmiş ülkelerin kendi yapısal sorunlarındadır. Lewis, karşılaştırmalı üstünlüklere göre uzmanlaşılması durumunda koruyucu dış ticaret politikaları önermektedir (Lewis, 1954:444).

Klasik iktisatçılar ve onun takipçileri, dış ticaret hadlerinin uzun dönemde, daha çok tarımsal ürün ihraç eden, gelişmekte olan ülkelerin lehine ve dolayısıyla sanayi malı ihraç eden ülkelerin aleyhine olacağını savunmuşlardır. Bu savı güçlendiren iki argüman ortaya atmışlardır. Bunlardan ilki, Ricardo tarafından ortaya atılan, tarımsal ürünlerin üretiminde azalan verimler kanunu nedeniyle, üretimi yeteri kadar artırılamayan tarım ürünlerinin fiyatının, üretimi artırma imkânı bulunan endüstriyel ürün fiyatlarından daha hızlı artacağı şeklindeki görüşüdür. Bir diğer görüş, Mill'in uluslararası mübadele fiyatının, karşılıklı talep kanununa bağlı olarak meydana geleceği görüşüdür. Bu görüşe göre, gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelerden satın aldıkları tarımsal ürünlere talepleri daha fazla olduğundan, tarımsal ürün fiyatları, sanayi malların fiyatına göre daha yüksek olacaktır (Dinler, 2014:573). Ancak Singer ve Prebisch, 1950 yılında birbirlerinden bağımsız olarak yaptıkları çalışmada, ham madde ve tarımsal ürün olarak isimlendirilen birincil malların fiyatının, sanayi ürünleri olarak isimlendirilen mamul malların fiyatına göre nispi olarak zamanla azalma eğilimi içerisinde olduğunu ortaya koymuşlar ve bu görüş sonraki dönemlerde Singer-Prebisch tezi olarak adlandırılmıştır (Yamak ve Korkmaz, 2006). Singer ve Prebisch tezi, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki yapısal düzen farklılıkları ile gelir ve talep esnekliklerindeki farklılıklara dayanmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde çok sayıdaki tarımsal işletme fiyatları kontrol edemezken, gelişmiş ülkelerdeki az sayıdaki sanayici aralarında anlaşarak, fiyatları belirleyebilirler. Gelişmiş ülkelerde teknolojide meydana gelen gelişmeler üretimde verimlilik artışı yaratırken bu verimlilik fiyatlara yansımaz. Bu ülkelerde güçlü sendikaların varlığından dolayı, verim artışı ücret artışı ve kar artışı şeklinde, işçiler ve firmalar arasında paylaşılmaktadır. Ancak gelişmekte olan ülkelerde güçlü sendikalar ve güçlü firmalar olmadığı için verimlilik artışı fiyatlara yansımakta ve fiyatların düşmesine sebep olmaktadır. Diğer taraftan tarımsal ürünlerin gelir esnekliği düşük, sanayi ürünlerinin gelir esnekliği yüksektir ve bu durum gelişmekte olan ülkelerin uluslararası piyasalarda pazarlık gücünü kırmaktadır (Dinler, 2014:574). Sonuç olarak, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin dış ticaret dengesi bu durumdan olumsuz yönde etkilenmektedir.

Singer'e göre verimlilik artışları daha çok işlenmiş mal üreten sanayi sektöründe ortaya çıkarken, en az verimlilik artışı ise gıda ve ilksel mal üreten sektörlerde ortaya çıkmaktadır. Ortaya çıkan bu verimlilik farkları gelişmiş ve az gelişmiş olan ülkelerin hayat standardını da yansıtmaktadır (Singer,1950:6-7).

1.6. TÜRKİYE EKONOMİSİNDE TİCARİ SERBESTLEŞMENİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Türkiye'nin uyguladığı dış ticaret politikaları, 1980 öncesi ve sorası olmak üzere iki döneme ayrılır. Dış ticaret politikalarının bu şekilde iki döneme ayrılmasının temel nedeni, ülkede uygulanan genel ekonomi politikalarıdır (Kepenek, 2016:310). 1980 öncesi dönemde ekonomide genellikle korumacı ve ithal ikameci politikalar izlenirken, 1980 sonrası dönemde ekonomide dışa açık, liberal politikalar izlenmeye başlanmıştır.

1.6.1. 1980'den Önce Türkiye'de Uygulanan Dış Ticaret Politikaları

İzmir İktisat Kongresinde alınan kararlar doğrultusunda kurulacak olan cumhuriyetin iktisat politikası şekillenmeye başlamıştır. Bu kongrede dış ticaretle ilgili, yurt içinde ham maddesi bulunan sanayinin kurulması, yabancı sermayeye ulusal çıkarlar doğrultusunda izin verilmesi ve gümrük vergileriyle yerli üreticilerin korunması gibi kararlar alınmıştır (Takım, 2010:5).

Türkiye'nin kuruluş yıllarında, ekonomik yapısı dışa açıktır. Bu dönemde ekonominin dışa açık olmasın temel nedeni aşırı derece bağımlı bir ekonomik yapıya sahip olması, Lozan Barış Anlaşmasından kaynaklanan nedenlerle hükümetin gümrük tarifelerini kısıtlayamaması ve yabancı şirketlerin Türkiye'deki etkinliklerinin fazla olmasından kaynaklanmaktadır (Şahin, 2016:35). Bu dönemde, sermaye birikiminin yetersiz olması ve ulaşım ağının gelişmemiş olmasından dolayı ekonominin bir bütünlükten ziyade bölgesel şekillenmesine sebep olmuş ve dış ticaret bu koşullar altında şekillenmiştir. Kuruluş yıllarında liberal ekonomi politikaları benimsense de istenilen sonuçların elde edilememesi ve 1929 yılında Türkiye'nin kendi gümrük tarifelerini belirleme imkanı elde etmesiyle, 1930'dan

itibaren daha korumacı dış ticaret politikaları uygulanmaya başlanmıştır (Savrul, Özel ve Kılıç, 2013:56).

Tablo 5: Dış Ticaret Göstergeleri: 1923-1929 (Değer: Bin ABD $)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı(%)
1923	50 790	86 872	- 36 082	137 662	58.5
1924	82 435	100 462	- 18 027	182 897	82.1
1925	102 700	128 953	- 26 253	231 653	79.6
1926	96 437	121 411	- 24 974	217 848	79.4
1927	80 749	107 752	- 27 003	188 501	74.9
1928	88 278	113 710	- 25 432	201 988	77.6
1929	74 827	123 558	- 48 731	198 385	60.6

Kaynak; TÜİK, 2017

Tablo 5'deki 1923-1929 dış ticaret göstergeleri incelendiğinde, dönem boyunca Türkiye'nin dış ticaret açığı verdiği görülmektedir. Dış ticaret açığının en fazla verildiği yıl ise 1929 yılıdır. 1929 yılında dış ticaretin diğer yıllara göre daha fazla açık vermesinin nedeni, Türkiye'nin o yıldan sonra kendi gümrük tarifelerini belirleme serbestliğini kazanmasıyla, dış ticarette daha korumacı politikalar uygulayacağı beklentisidir. İhracatın ithalatı karşılama oranı dönem boyunca değişmekle birlikte istenilen düzeye çıkamadığı görülmektedir. Bu dönemde Türkiye'nin ihraç ettiği ürünlerin başında pamuk, fındık ve üzüm gibi geleneksel tarım ürünleri gelirken, ithal ettiği ürünlerin başında ise sanayi ürünleri, dokuma-giyim ve şeker gibi tüketim malları gelmektedir (Kepenek, 2016:49).

1929'da başlayan Dünya Ekonomik Buhran'ından diğer ülkeler gibi Türkiye de olumsuz yönde etkilenmiştir. Sanayileşmiş batı ülkelerinde ortaya çıkan bunalım Türkiye'yi ihraç edilen malların fiyatında meydan gelen düşüş vasıtası ile olumsuz etkilemiştir. Ekonomik Burhanın yaşandığı dönemde Türkiye'de ihracat hacim olarak artmasına rağmen, fiyatların düşmesi ihracatı değer olarak düşürmüştür. İhracat daralınca, hükümet ithalatı miktar olarak sınırlama durumunda kalmış ve ihraç gelirleriyle finanse edilebilecek miktarda ithalata izin verilmiştir (Şahin, 2016:36).

1930'lu yıllarda hükümet dış ticareti sıkı bir şekilde kontrol altına almıştır. Diğer taraftan kurulmakta olan ithal ikameci yerli sanayinin korunması içinde devlet müdahalesi gerekliydi (Şahin, 2016). 1933-1938 yılları arasında Türkiye'de I. Beş Yıllık Sanayi Kalkınma Planı uygulanmaya başlanmış ve böylece devlet iktisadi hayatın içine fiilen dahil olmuştur. 1934 yılında hayata geçirilen I. Beş Yıllık Sanayi Kalkınma Planı, tam anlamıyla bir kalkınma planı olmaktan ziyade devletin sanayi alanındaki yatırım programı olduğu söylenebilir (Buluş, 2003:46). I. Beş Yıllık Sanayi Kalkınma Planı başarılı bir şekilde hayata geçirildiği için, II. Beş Yıllık Sanayi Kalkınma Planı oluşturulmuştur. Ancak II.Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle bu plandan vazgeçilerek "İktisadi Savunma Planı" uygulanmıştır (Uludağ ve Arıcan, 2003:7-15).

Türkiye de devletçi bir ekonomi politikası uygulanırken, dış ticaret alanında da bazı düzenlemelere gidilmiştir. Bu dönemin dış ticaret politikalarının temel amacı dış ticaret açığı vermemektir. Bu amaç doğrultusunda dış ticaret büyük ölçüde ikili anlaşmalarla yürütülmüştür. Bu dönemde Türkiye'nin malını satın alan ülkelerden mal satın alınması, ülke içinde üretimi yapılan malların ithalatının sınırlandırılması, uygulanan başlıca dış ticaret politikalarıdır. Bu dönemde başta Almanya olmak üzere birçok ülke ile kliring anlaşmaları yapılmıştır (Kepenek, 2016:77). 1932-1938 döneminde Almanya'nın dış ticaretimizde payı büyük oranda artmıştır. 1932 yıllında %15 olan ihracatımız 1935-1938 yıllarında ortalama % 44'e, ithalatımızdaki payı ise aynı dönemde %25'den % 46'ya yükselmiştir (Deringil, 2007:22). Türkiye 1938 senesinde dış ticareti serbestleştirerek Almanya'nın dış ticaretimizdeki etkisinden kurtulmak istemiştir. Ancak birkaç aylık denemeden sonra, dış ticaret bilançosunun açık vermeye başlamasıyla serbestleşmeden vazgeçmek zorunda kalınmıştır. 1930'lu yıllarda uygulanan dış ticaret şöyle özetlenebilir (Şahin, 2016:56).

- Türkiye'nin ihracat yaptığı ülkelerden ithalat yapmak
- Ülke içinde üretimi yapılan malların ithalatını sınırlandırmak
- Dış ticaret fazlası vermek
- İhraç malı demetini ve kalitesini artırmak

Tablo 6: Dış Ticaret Göstergeleri: 1930-1939 (Değer: Bin ABD $)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı(%)
1930	71 380	69 540	1 840	140 920	102.6
1931	60 226	59 935	291	120 161	100.5
1932	47 972	40 718	7 254	88 690	117.8
1933	58 065	45 091	12 974	103 156	128.8
1934	73 007	68 761	4 246	141 768	106.2
1935	76 232	70 635	5 597	146 867	107.9
1936	93 670	73 619	20 051	167 289	127.2
1937	109 225	90 540	18 685	199 765	120.6
1938	115 019	118 899	- 3 880	233 918	96.7
1939	99 647	92 498	7 149	192 145	107.7

Kaynak; TÜİK, 2017

Tablo 6'da 1930-1939 yılları arasındaki dış ticaret verileri gösterilmektedir. 1929'dan sonra uygulanan korumacı iktisat politikaları neticesinde, dış ticaret verilerine bakıldığında 1930-1937 arasında değer olarak ihracatın ithalattan fazla olduğu ve 1938 yılı hariç dış ticaret dengesinin sürekli fazla verdiği görülmektedir. 1938 yılında uygulana ticari liberalizasyon politikalarından dolayı dış ticaret dengesi az da olsa açık vermiştir. Bu yıllarda uygulanan korumacı devlet politikaları dış ticaret dengesinde etkisini göstermiştir. İhracatın ithalatı karşılama oranı bu dönemde %120'lere kadar çıktığı görülmektedir

1940-1946'lı yıllarda, Türkiye'nin dış ticareti ülke içindeki ekonomik koşullardan ziyade ülke dışında meydan gelen gelişmelerden etkilenmiştir. Bu yıllarda hükümet, dış ticaretin fazla vermesine yönelik politikler izlemiştir (Şahin, 2016). 1940 yılında çıkarılan Milli Koruma Kanunu, Hükümete dış ticareti tamamen kontrol altına alma yetkisi vermiştir (Tekeli, 2014). Türkiye II. Dünya Savaşına girmediği halde savaşın olumsuz koşullarından etkilenmiştir. Savaş döneminde bir milyondan fazla kişi silah altına alınmış, bundan dolayı üretim ve tüketim hacminde bir daralma meydana gelmiştir (Uludağ ve Arıcan, 2003). II. Dünya Savaşı nedeniyle ithal ettiğimiz ürünlerin dünya piyasasındaki arzı da daralmıştır. Almaya ile savaş

öncesi dönemde dış ticareti büyük boyutlara ulaşan Türkiye'nin savaş döneminde 1/4 oranında gerilemiştir (Tezel, 1994:116).

Tablo 7: Dış Ticaret Göstergeleri: 1940-1946 (Değer: Bin ABD $)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı(%)
1940	80 904	50 035	30 869	130 939	161.7
1941	91 056	55 349	35 707	146 405	164.5
1942	126 115	112 879	13 236	238 994	111.7
1943	196 734	155 340	41 394	352 074	126.6
1944	177 952	126 230	51 722	304 182	141.0
1945	168 264	96 969	71 295	265 233	173.5
1946	214 580	118 889	95 691	333 469	180.5

Kaynak; TÜİK, 2017

Tablo 7'deki dış ticaret göstergelerine bakıldığında, 1940 yılında önceki yıllara göre ithalat ve ihracat değerleri azalma gösterse de daha sonra yine bu değerler artmaya başlamıştır. Ayrıca 1940-1946 yıllarında dış ticaret dengesi hep fazla vermiş ve 1946 yılında ithalatın ihracatı karşılama oranı %180'lere kadar yükseldiği görülmektedir.

Türkiye'de 7 Eylül 1946'da ilk defa büyük oranlı bir devalüasyon yapılarak, TL'nin değeri yaklaşık %53 düşürülmüştür. Devalüasyondan sonra 1 ABD Doları, 2.80 TL de sabitlenmiştir. Devalüasyon ile dış ticarette kısmi liberalizasyona gidilmiştir. İki yanlı ticaret ve kliring uygulamalarının azaltılacağı duyurulmuştur. Böyle yapılarak dış ticaretin uluslararası serbest ticaret bölgelerine kaydırılması planlanmıştır (Şahin, 2016:81). Fakat bu dönemde ithalat üzerindeki kontroller esnetildiği için ithalattaki artış miktarı ihracattaki artış miktarını geçmeğe başlamıştır (Tezel, 1994:184).

1946'dan itibaren ithalatın önündeki fiyat ve miktar sınırlamalarının kaldırılması, ithalattın büyük miktarda artmasına neden olmuştur. İki sebepten dolayı ithal mallarına olan talep artmaktadır. Birincisi, 1950 den itibaren ülkeye gelen yabacı sermeye ve dış yardımlar yeni bir tüketim alışkanlığı ortaya çıkarmıştır.

İthalattaki artışın ikinci nedeni ise, ekonomik büyüme politikalarının ithal girdiye dayanmasından kaynaklanmaktadır (Kepenek, 2016:119). İthalattaki meydan gelen bu artış 1953'e kadar devam etmiştir. Dış ticaret dengesi açık vermeye başladığı için bu yıldan itibaren ithalat üzerindeki kontroller tekrar artırılmaya başlanmıştır. Ancak bu dönemde ithalatı kısmak için uygulanan politikalar ithalatı bir miktar azaltsa da aynı dönemde ihracat değerlerinde de bir azalma olduğu için dış ticaret dengesi açık vermiştir (Özkale ve Kayalıca, 2008:360). Hükümetin ithalattı sınırlandırmaya çalışmasının temel nedeni, artan dış ticaret açığın önüne geçme isteğidir. II. Dünya Savaşı sırasında hükümete ekonomiye müdahale etme yetkisi veren Milli Koruma Yasası yeniden yürürlüğe konularak hükümetin dış ticareti denetleme yetkisi arttırılmıştır. Dış ticarette sıkı önlemler uygulanınca ithalatta bir miktar daralma meydana getirmiştir. İthalatta ortaya çıkan bu daralma yerli sanayide önemli ölçüde daralmasına neden olmuştur. Çünkü, yerli sanayi de büyük oranda ithalata bağımlıdır (Balkanlı, 2002:300).

Tablo 8: Dış Ticaret Göstergeleri: 1947-1963 (Değer: Bin ABD $)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı(%)
1947	223 301	244 644	- 21 343	467 945	91.3
1948	196 799	275 053	- 78 254	471 852	71.5
1949	247 825	290 220	- 42 395	538 045	85.4
1950	263 424	285 664	- 22 240	549 088	92.2
1951	314 082	402 086	- 88 004	716 168	78.1
1952	362 914	555 920	- 193 006	918 834	65.3
1953	396 061	532 533	- 136 472	928 594	74.4
1954	334 924	478 359	- 143 435	813 283	70.0
1955	313 346	497 637	- 184 291	810 983	63.0
1956	304 990	407 340	- 102 350	712 330	74.9
1957	345 217	397 125	- 51 908	742 342	86.9
1958	247 271	315 098	- 67 827	562 369	78.5
1959	353 799	469 982	- 116 183	823 781	75.3
1960	320 731	468 186	- 147 455	788 917	68.5
1961	346 740	507 205	- 160 465	853 945	68.4
1962	381 197	619 447	- 238 250	1 000 644	61.5
1963	368 087	687 616	- 319 529	1 055 703	53.5

Kaynak; TÜİK, 2017

Tablo 8'deki dış ticaret göstergeleri incelendiği zaman 1947-1963 yılları arasında dış ticaret dengesinin sürekli açık verdiği görülmektedir. Bu duruma 1946 yılından sonra ithalatın üzerindeki kontrollerin esnetilmesi etkili olmuştur. İhracatın ithalatı karşılama oranına bakıldığında dönemin başında %90 seviyesinde iken dönemin sonunda %50'lere kadar gerilediği görülmektedir. Bu dönemde ithalatı kısmaya yönelik izlenen politikalar istenilen sonuçları vermemiş ve ihracat ithalatın dönem boyunca gerisinde kalmıştır

1963 yılından uygulanmaya başlayan I. Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminden itibaren Türkiye'de 1980 yılına kadar tüketim malları üretimi ile başlayan, daha sonra ara ve yatırım mallarını da üretmeyi hedefleyen ithal ikameci sanayileşme politikası uygulanmıştır (Saraçoğlu, 1997: 34). Bu dönemde Türkiye' de planlı kalkınma politikaları uygulandığı için liberal ekonomi politikaları, yerini devletin ekonomiye müdane ettiği müdahaleci politikalara bırakmıştır. 1963 yılından itibaren uygulanmaya konan beş yıllık kalkınma planları devletin ithal ikameci sanayileşme stratejisinin uygulamasının aracı olmuştur. Böyle bir strateji benimsenmesinin nedeni; ekonomik büyümeyi hızlandırmak, sanayi sektörünü güçlendirmek ve Türkiye'nin dışa bağımlılığını azaltmaktır. Nitekim bu sürecin uzaması dışa kapalı hantal bir sanayi yapısını ortaya çıkarmıştır. Ara malı ve yatırım malı üretimi artırılamamıştır. Türkiye yerli sanayiyi kurmayı hedeflerken, istenmeyen bir şekilde dışa bağımlılık giderek artmıştır. 1970'lerde yaşan petrol krizleri dış ödemeler dengesinde güçlüklere neden olmuştur. Çok kısıtlı döviz gelirine sahip olan Türkiye, sanayi sektörünün ihtiyaç duyduğu ara ve yatırım mallarını ithal edemeyince üretimde sıkıntılar meydana gelmiştir (Yazıoğlu, 2014:85-86). Uygulanan kur politikasının neticesinde, yurt içi fiyatları yurt dışı fiyatlarının üzerinde seyretmiş ve ithalatı sıralayan politikalar ihracatı da olumsuz yönde etkilemiştir. Türkiye 1980 yılında karşı karşıya kaldığı döviz dar boğazını aşmak için ekonomide köklü değişiklilere gitmiştir (Savrul, Özel ve Kılıç, 2013:56).

Tablo 9: Dış Ticaret Göstergeleri: 1964-1980 (Değer: Bin ABD $)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı(%)
1964	410 771	537 229	- 126 458	948 000	76.5
1965	463 738	571 953	- 108 215	1 035 691	81.1
1966	490 508	718 269	- 227 761	1 208 777	68.3
1967	522 334	684 669	- 162 335	1 207 003	76.3
1968	496 419	763 659	- 267 240	1 260 078	65.0
1969	536 834	801 236	- 264 403	1 338 070	67.0
1970	588 476	947 604	- 359 128	1 536 081	62.1
1971	676 602	1 170 840	- 494 239	1 847 442	57.8
1972	884 969	1 562 550	- 677 581	2 447 519	56.6
1973	1 317 083	2 086 216	- 769 133	3 403 299	63.1
1974	1 532 182	3 777 501	-2 245 319	5 309 683	40.6
1975	1 401 075	4 738 558	-3 337 483	6 139 633	29.6
1976	1 960 214	5 128 647	-3 168 433	7 088 862	38.2
1977	1 753 026	5 796 278	-4 043 252	7 549 304	30.2
1978	2 288 163	4 599 025	-2 310 862	6 887 187	49.8
1979	2 261 195	5 069 432	-2 808 236	7 330 627	44.6
1980	2 910 122	7 909 364	-4 999 242	10 819 486	36.8

Kaynak; TÜİK, 2017

Dönem içinde gerçekleşen dış ticaret verileri incelendiğinde, dış ticaret dengesinin sürekli açık verdiği görülmektedir. Ayrıca ithalatın ihracatı karşılama oranına bakıldığında dönem boyunca değişmekle birlikte, azalma eğiliminde görülmektedir. Dönemin başında %80 yakın olan ihracatın ithalatı karşılama oranı, dönemin sonuna gelindiğinde % 36'lara kadar gerilemiştir.

Türkiye ekonomisinde umulanın aksine ithal ikameci sanayileşme politikaları, ödemeler dengesinde bozulmalara neden olmuştur. Türkiye'de ithal girdi miktarı zamanla artarken, ithal girdiyle üretilen mallar ihracattan ziyade iç talebi karşılamaya yönelik olmuştur. Üretilen mallar dışarıya ihraç edilemediği için yerli sanayinin gelişmesi için gerekli olan döviz elde edilememiştir. Geleneksel ürünlerin ihraç edilmesinden elde edilen döviz yeterli olamamış ve dolayısıyla ticaret hadlerinin sürekli olarak Türkiye aleyhine bozulmaya devam etmiştir (Başkaya, 2004:123-124).

Türkiye'de 1960'lı ve 1970'li yıllarında uygulana ithal ikameci sanayileşme politikaları ile iç pazara üretim yapan sanayilere ağılık verilerek ihracat caydırılmıştır. Ayrıca yerli sanayi yüksek gümrük vergileri ile dış rekabetten korunmuştur. 1970'li yıllarda petrol fiyatlarında meydana gelen artışlar Türkiye'nin dış ticaret hadlerini olumsuz yönde etkilemiş ve ihracat gelirinin büyük bir bölümü petrol ithalatının karşılanması için harcanmıştır. İhracatın sektörel dağılımı incelendiğinde bu dönemde, tarım ürünleri ihracatta ilk sıralarda yer almaya devam ederken, sanayi ürünlerinin ihracat içindeki payında artış meydana gelmemiştir (Takım, 2010:6).

1.6.2. 1980'den Sonra Türkiye'de Uygulanan Dış Ticaret Politikaları

Geleneksel dış ticaret teorilerine göre, serbest ticaret bütün ülkelerin lehinedir ve serbest dış ticaretin ülkelerin üretim ve tüketim düzeyini artırarak refahının artacağı görüşü uzun süre geçerliliğini korumuştur. Ancak 1929 yılında başlayan dünya ekonomik buhranıyla birlikte, devletin ekonomiye müdahale etmesi gerektiğini savunan görüşler önem kazanırken, serbest ticareti savunan teoriler gözden düşmeye başlamıştır. 1960'lı yıllardan, sonra müdahaleci politikaların sürdürülemez olduğu anlaşılınca, bu politikalar gözden düşmeye başlamış ve birçok gelişmekte olan ülke, ihracata yönelik sanayileşme politikaları tercih etmeye ve serbest dış ticareti benimsemeye başlamıştır. Ekonomik büyüme için ithal ikameci sanayileşme politikası uygulayan Latin Amerika ülkelerinde bu dönemde görülen düşük oranlı büyüme rakamlarına karşın, ihracata dayalı sanayileşme politikaları uygulayan Hong Kong, Singapur, Tayvan, Güney Kore gibi Asya ülkelerinin yüksek büyüme hızına ulaşmaları diğer gelişmekte olan birçok ülkeyi etkileyerek bu ülkelerin de ekonomik politika değişikliğine gitmelerine neden olmuştur. Bu gelişmeler doğrultusunda, Türkiye 1980 yılına kadar uyguladığı ithal ikameci sanayileşme stratejisizinden vazgeçerek, ihracata yönelik sanayileşme stratejisini benimsemiştir (Takım, 2010:2).

Türkiye'de 1980'den sonra ekonomide köklü değişiklikler gerçekleşmiştir. Bu yıldan sonra, Türkiye'nin dış ticareti serbestleştirilmeye gidilmiş ve bu yönde politikalar izlenerek ekonomisini dış dünyaya açılmıştır (Ateş ve Bostan, 2007:1).

Ekonomik büyüme ve kalkınma için ihtiyaç duyulan dövizin ihracat yoluyla sağlanması gerektiğinin farkına varılmış, ülkeye döviz girişinin en sağlıklı şekilde ihracat yoluyla sağlanacağı düşünüldüğü için ihracatı artırma yönelik teşvikler uygulanmıştır. Bu dönemde uygulana politikalar meyvesini vermiş ve kriz yılları hariç büyümede ve ihracatta önemli başarılar kaydedilmiştir (Takım, 2010:2).

Tarihsel açıdan ülke deneyimleri incelendiği zaman, birçok gelişmekte olan ülke 1980'lerden önce ithal ikameci sanayileşme politikasını benimsemiştir. Ancak 1980-90'larda ithal ikameci sanayileşme politikasın sürdürülemez olduğu anlaşılınca, ihracata dayalı ekonomik büyüme politikası GOÜ'ler arasında popüler olmaya başlamıştır. Aynı dönemde ihracata dayalı dışa açık ekonomi politikaları uygulayan ülkelerin ulaştığı yüksek büyüme oranları, öteki GOÜ'lerin de bu şekilde dışa açık ekonomik politikalar izlemesine neden olmuştur (Değer, 2006:64).

1970'li yıllarda ortaya çıkan petrol krizleri, Türkiye'de ciddi sorunların yaşanmasına sebep olmuştur. Bu yıllarda yaşanan sorunların bir daha yaşanmaması ve ekonomiye işlerlik kazandırılması için 24 Ocak 1980'de, 24 Ocak kararları olarak da bilinen geniş kapsamlı bir istikrar programı yürürlüğe konulmuştur. Bu programla Türkiye 1980'den sonra ithal ikameci sanayileşme politikasından vazgeçerek, dışa açık ve ihracata yönelik bir sanayileşme modeli benimsemiştir. Bu dönemde esnek kur politikasına geçilmiş ve TL ABD doları karşısında devalüe edilmiştir. Ayrıca ihraç ürünleri içinde sanayi ürünlerinin payının artırılması ve ihraç ürünlerine rekabet üstünlüğü sağlanması için teşvikler uygulanmıştır. Bu doğrultuda politikalar izlenmesinin sebebi dış ticaret açığının ihracat artışı ile ortadan kaldırılmak istenmesidir (Erdoğan, 2006:31). 24 Ocak 1980 istikrar kararlarıyla, Türkiye dünyada ortaya çıkan gelişmeler doğrultusunda ihracata dayalı büyüme stratejisini benimsemiş ve bu tarihten sonra önemli yapısal değişiklikler yaşamıştır (İspir, Ersoy ve Yılmazer, 2009:61).

Türkiye'nin ihracata yönelik sanayileşme stratejisi için ihtiyaç duyduğu alt yapı, daha önce uygulanan ithal ikameci politikalardan oluşan sanayi sektörü olduğu söylenebilir (Bilgin ve Şahbaz 2009:178). Dış ticarette serbestleşmeye gidilmekle iki şey hedeflenmektedir. Bunlardan ilki, ekonominin belirli bir süreç içinde dış rekabete

açılarak, ithalatın serbest bırakılması ve ihracatın özendirilmesidir. İthalatın serbest bırakılma nedeni ithal ürünlerin iç pazara girmesine imkân tanınarak, uluslararası rekabet baskısının iç pazarda hissedilmesini sağlamaktır. İhracatın özendirilmesinin nedeni ise ihraç ürünlerinin dış pazarda rakip ürünler karşısında rekabet üstünlüğü elde etmesini sağlamaktır. Dış ticarette serbestleşmeye gidilmekle hedeflenen bir diğer şey, geleneksel sanayi stratejisinden vazgeçilerek yeni bir sanayileşme stratejisinin benimsenmesidir (Yenipazarlı ve Erdal 2010:17).

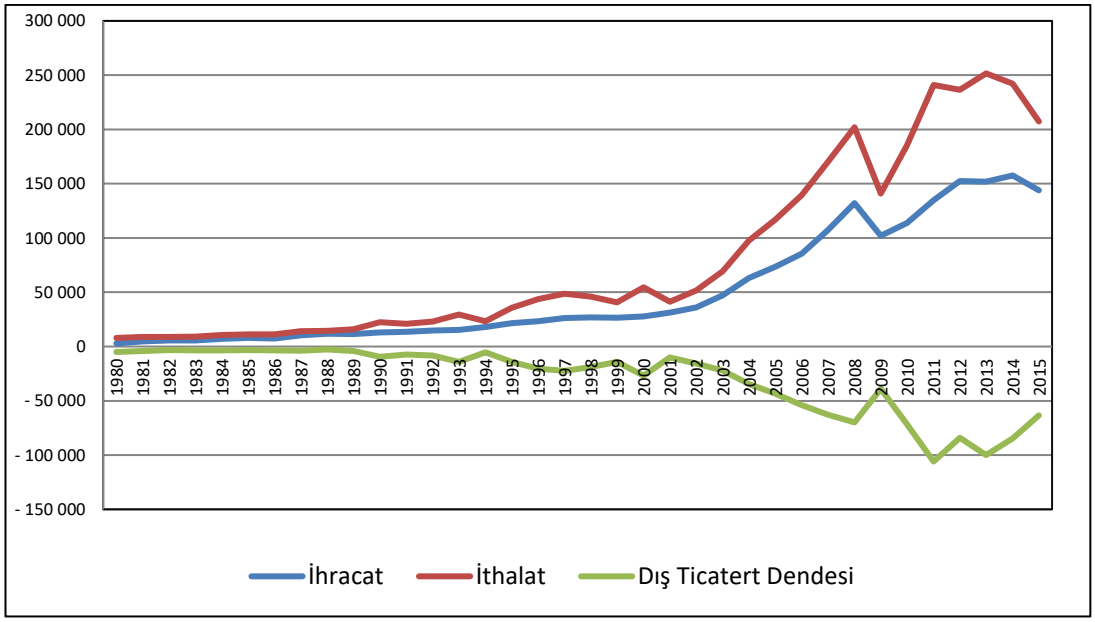
1981 yılında ithalatı serbestleştirme programı ile ithalat serbestleştirilmeye başlanmıştır. Bu dönemde ortalama gümrük vergisi oranı %76,3 seviyesinde ve çoğu sanayi ürünü üzerindeki gümrük vergisi oranı %100 veya üstündedir. 1984 yılında ortalama gümrük vergisi %48,6'e düşürülmüştür. İthalat kotaları tarife dışı engellere kaydırılarak, ülke ekonomisi dünya ile daha uyumlu dış ticaret politikası takip etmeye başlamıştır. İthalatı yasak olan 1800 civarındaki mal, yapılan çeşitli düzenlemelerle ithali yasak olan malların sayısı azaltılmıştır. Uyuşturucu, silah ve bunların girdileri dışında ithali yasak mal kalmamıştır (Şahin, 2009:422-423).

Türkiye'nin ihracatı 1980'den sonra önemli ölçüde artmıştır. Bu artışı etkileyen 24 Ocak 1980 Kararları ve sonraki yıllarda bu karları destekleyen politikaların uygulanmasıdır. Bu dönemde ihracatı artırmak için ücret ve maaş artışları enflasyon oranının altında tutularak iç talep daraltılmıştır. Ayrıca ihracatı artırmak için teşvikler uygulanmıştır. Petrol fiyatlarında meydana gelen yükselmeler sonucunda Ortadoğu ülkelerinin satın alma gücü yükselmiş ve Türkiye'nin komşusu olan ülkelerle ticaret hacmini artırmak için yaptığı çalışmalar komşu ülkelere ihracatın artmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu dönemde uygulanan devalüasyon politikaları çalışanların satın alma gücünü düşürürken, ihracat sektörünün uluslararası rekabet gücünü artırmıştır (Savrul, Özel ve Kılıç, 2013:70).

1980'den sonra Türkiye, kaynak dağılımında etkinliği artırmak ve ülke pazarını uluslararası sisteme entegre etmek için dışa açık, ihracata yönelik politikalar uygulamaya başlamıştır. Bu politikalar sonucunda 1983'ten sora ihracat önemli ölçüde artış göstermiştir. 1990'lı yıllarda dünya ekonomisinde yaşanan durgunluk ve körfez krizi gibi dış faktörler, ayrıca ülke içinde yaşanan yüksek enflasyon, kamu

açıklarının büyümesi ve iç-dış borç stokundaki artış neticesinde 1994 yılında ekonomik kriz meydana gelmiştir. Ortaya çıkan bu olumsuzluklar 1990-1993 yılları arasında ülkenin ihracat performansında bir yavaşlamaya neden olmuştur (Varol, 2003). Ekonomik krizden sonra, Türk Lirası serbest piyasada % 60 oranında devalüe edilmesi ihracatı özendirmiş ve iç talepte daralma ortaya çıkınca firmalar dış piyasaya yönelmişlerdir. Ayrıca bu dönemde ihracatı artırmak için Eximbank kredilerini artırma yoluna gitmiştir (Karakayalı, 2003: 196).

2001 yılında yaşanana ekonomik kriz sonrasında Türk Lirası'nın büyük oranlı devalüe edilmesi iç piyasada talebin daralmasına neden olduğu için firmalar krizden çıkış yolu olarak ihracata yönelmişlerdir. Ortaya çıkan ekonomik krizinin ardından firmaların krizden çıkış için ihracata yönelmeleri, ihracattın ciddi oranda artmasını sağlamıştır. İhracat 2001 yılında, bir önceki yılına göre %12,8 oranında artış göstermiş ve ihracat 31,3 milyar dolara ulaşmıştır. İhracatta ortaya çıkan artış 2002 yılında da devam etmiştir. İhracatta ortaya çıkan bu artışın sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulması için 2004 Ocak ayında İhracat Stratejik Planı yürürlüğe konulmuştur. 2005 yılında ihracatın lokomotifi sayılan sanayi mallarının ihracatındaki artış %84,8' ulaşmıştır. Stratejik planın uygulanmaya konulmasıyla 2007 yılında ihracat %25,3 artarak 107,2 milyar dolara ulaşmıştır. Böylece ihracat, ilk defa psikolojik sınır olarak görülen 100 milyar doları aşmış ve Türkiye'nin dünya ihracatı içerisindeki payını artırmıştır (Takım, 2010:8). 2000-2001 krizi atlatıldıktan sonra, dünyada yükselen konjonktürün etkisi, AB ile üyelik müzakerelerinin başlaması, ekonomide gerçekleşen bir dizi yapısal ve kurumsal reformun yarattığı sinerji ile 2002-2008 yılları arasında dış ticaret hacmi yaklaşık her yıl %20 civarında büyüme göstererek, 2008 yılında 334 milyar doları geçmiştir. 2010-2014 yılları arasında 400 milyar dolara ulaşan dış ticaret hacmi, GSYH'ya oranı % 50'yi yaklaşmıştır (Şahin, 2016:412).

Şekil 1: Dış Ticaret Göstergeleri: 1980-2015 (Değer: Yüz Bin ABD $)

Kaynak; TÜİK, 2017

Şekil 1'de 1980-2015 yılları arasında gerçekleşen dış ticaret verileri gösterilmektedir. Türkiye'nin 1980 yılından sonraki dış ticaret göstergeleri incelediği zaman, uygulanan politikalar sonucunda, ihracatın dönemin başından beri artmakta olduğu görülmekle birlikte, ihracatın 1990 yıllarda durgun bir seyir izlediği ve özelikle 2000'li yıllarda büyük bir sıçrayış gösterdiği görülmektedir. Türkiye'nin ihracatı dönem boyunca artma eğilimi gösterirken, bu artışın hep ithalattaki artışın altında kaldığı ve bundan dolayı incelenen zaman periyodunda her yıl dış ticaret açığı verdiği görülmektedir. Dış ticaret verileri incelendiğinde kriz dönemleri dışına kalan yıllarda ihracatın ve ithalatın arttığı görülmektedir. 1980 yılında ihracat geliri 3 milyar dolar olan Türkiye'nin 2015 yılında 144 milyar dolara çıkmıştır. Türkiye'nin dış ticaretindeki açık devam etmektedir. 1980-2015 verilerine bakıldığında ihracatın ithalatı karşılama oranı ortalama %63,5 olduğu görülmektedir.

Türkiye' ihracat ve ithalat arasındaki makasın 1990'lı yılların ortalarından itibaren kriz yılları hariç sürekli büyüme eğilimi göstermektedir. Bu durum ödemeler bilançosunun alt kalemlerinden olan dış ticaret dengesinin açık vermesine neden

olarak, Türkiye'de cari açığın büyümesine ve ekonominin kırılgan bir hal almasına neden olmaktadır (Kaya, 2016:58)

2001' de yaşanan ekonomik krizden sonra, 2009 yılına kadar Türkiye'nin dış ticaret hacmi hızlı bir büyüme trendi yakalamıştır. 2005'den itibaren döviz kurundaki yükselmeye rağmen ihracat yaklaşık %24 büyürken, aynı dönemde ithalat da yılda ortalama yaklaşık %25,6 büyümüştür. İthalattaki büyüme oranı ihracattaki büyüme oranından daha hızlı olduğu için dış ticaret açığı ve cari açık büyüyerek ekonominin kırılgan noktalarından biri olmayı sürdürmüştür. 2001-2007 yılları arasında dünya ihracatı %6 büyürken, yeni gelişen Asya ülkelerinde bu oran %14 olarak gerçekleşmiştir. Dünya ile kıyaslandığı zaman Türkiye'nin bu dönemde dış ticaretinin hızlı bir şekilde büyüdüğü görülmektedir. Ancak 2002-2008 döneminde dış ticarette yaşanan hızlı gelişme, 2008 yılında yaşanan küresel kriz sonrasında aynı hızda sürmemiş dünyada olduğu gibi Türkiye'de de dış ticaret durgunluk hatta gerileme eğilimi göstermiştir (Şahin,2016:416).

Türkiye'de 2002'den sonra ithalat oranının ihracat oranından daha fazla artması ekonominin dışa bağımlı yapısı ile alakalıdır. Türkiye de yatırım ve ara malı sanayilerinde ithal ikamede istenilen seviyeye ulaşılamamıştır. Ayrıca ithal edilen yatırım ve ara mallarının fiyatı daha ucuz olduğu için bu malların ithalatındaki artış yükselmeye devam etmiştir. Türkiye de ithalat ile yatırımlar ve ekonomik büyüme arasında sıkı bir ilişki vardır. Yapılan ampirik araştırmalar göstermiştir ki Türkiye' de ekonomik büyümenin devam etmesini sağlayan faktörlerin başında ithalat artışı gelmektedir (Küçükkiremitçi, 2010).

1980'den itibaren ihracatın yapısında da önemli değişikler meydan gelmiştir. Bu dönemde Türkiye tarım ürünleri ihraç eden bir ülke olmaktan çıkıp sanayi ürünleri ihraç eden bir ülke konumuna gelmiştir. Türkiye'nin ihraç gelirlerindeki tarımın payı 1980'de %55 iken bu oran daha sonraki yıllarda azalmaya devam ederek, 1998 yılında %10'a ve 2008 yılında %4'e kadar gerilemiştir. Aynı dönemde ihraç ürünleri arasında tarımın payı azalırken, sanayi ürünlerinin payında büyük bir artış meydan gelmiştir. 2008 yılında 132 milyar dolar ihracat yapan Türkiye'nin ihracatının 125 miyar doları yani yaklaşık %94,7'si sanayi ürünleri ihracatından elde

edilmiştir. 1981'den sonra ithalatın yapısında da değişmeler olsa da bu değişmeler ihracattaki değişmeler kadar radikal değildir. Özellikle 1984'den itibaren ithalattaki serbestleşmeye paralel olarak, tüketim mallarının ithalattaki payı yükselmeye başlamıştır. Tüketim mallarının ithalatının toplam ithalata oranı 1990-2000 yıllarında %9,7 ve 2003-2014 yılları arasında %12 olmuştur. Oysa bu oran 1980-1983 yılları arasında yaklaşık %1,7 olmuştur. 1998-2012 yılları arasında yapılan ithalatın yaklaşık %16,5'i yatırım mallarından, %10'u tüketim mallarından ve geri kalanı ara malları ve enerji ürünlerinden oluşmaktadır (Şahin, 2016:418-422)

İKİNCİ BÖLÜM

FİNANSAL SERBESTLEŞME VE FİNANSAL DIŞA AÇIKLIK

2.1.FİNANSAL SERBESTLEŞME OLGUSU

1970'li yıllara kadar hükümetler Keynesyen iktisadi düşünce sisteminden ve yapısalcı yaklaşımdan etkilenmiş ve bu düşünce sistemleri, devletin ekonomiye müdahale etmesinin ve ekonomiyi yönlendirmesinin teorik altyapısını oluşturmuştur. Bu yaklaşımlara göre, devlet finansal sistemi baskı altında alarak, faiz oranlarını düşük tutmalı ve verilecek kredilerin yönünü öncelikli sektörlere çevirerek toplam yatırımları artırmalıdır. Devletin uyguladığı bu müdahaleci politikalar sayesinde ekonomi daha yüksek oranda büyüme kaydedebilir. Bu dönemde finansal sistemine devletin müdahale etmesinin olumlu etkilerinin olduğu varsayıldığı için, hükümetin finansal piyasalara yaptığı müdahaleler normal karşılanmıştır (Auerbach ve Siddiki, 2004: 247). Bu yıllarda, gelişmekte olan ülkelerin çoğu kalkınmak ve sanayileşmek için ithal ikameci sanayileşme stratejisi benimsenmiştir. Bu sanayileşme stratejisi uygulayan ülkelerde 1970'li yıllarda ortaya çıkan ekonomik bunalım sonucunda, bu ülkeler ekonomilerinde liberalizasyon sürecini başlatmışlardır. Çünkü bu yıllarda gelişmekte olan ülkelerin çoğu dış kaynak bulmakta zorlanmış, dış borç krizi ile karşı karşıya kalmış ve ciddi kaynak yetersizliği problemi yaşamışlardır. Bu yıllarda ekonomilerde yaşanan dış kaynak yetersizliği sorununun çözümü olarak, finansal tasarrufların artırılması, yurtiçi kaynakların harekete geçirilmesi ve finansal liberalizasyon politikaları, reçete olarak sunulmuştur. Bu çözüm önerileri gelişmekte olan ülkelerin çoğunda büyük ölçüde kabul görmüştür. Bu dönemde neo-liberal iktisat politikaları ön plana çıkmaya başlamıştır. Neo-liberal iktisadi düşünce sistemi, finansal serbestleşme sonucunda gelişmekte olan ülkelerin finansal piyasalarının derinleşeceğini ve bu durumun kaynak kullanımında ekinliği artırarak ekonomik büyümeyi artıracağını savunmaktadır (Okyayer, 2009:74). Gelişmekte olan ülkeleri

finansal liberalizasyona motive eden; ekonomik verimliliği ve tasarrufları artırmak, ekonomide istikrarı sağlamak ve beli bir büyüme hızına ulaşma isteğidir.

Neo-liberal iktisadi düşünce sistemine göre, 1950'li yıllardan itibaren gelişmekte olan ülkelerde uygulanan finansal baskı politikaları, tasarrufların azalmasına ve sermaye sahiplerinin yatırım yapmaktan kaçınmalarına neden olmuştur. Uygulanan baskı politikalarından dolayı, finansal kaynaklar verimliliği düşük yatırımların finansmanında kullanılmıştır. Bu ülkelerde finansal baskı yüzünden, faiz oranları enflasyon oranının altında kaldığı için tasarruf sahipleri yatırım yapmaktan ziyade tüketime yönelmişlerdir. Finansal baskı politikaları sonucunda, faiz oranı düşük tutulmuş ve tercihli kredilerle ayrıcalıklı bir grup yaratmıştır. Bu grubun dışında kalanlar ise faizlerin yüksek olduğu resmi olmayan piyasalara yönelmişlerdir. Bu sorunlar, finansal piyasalara devlet müdahaleleri sınırlandırılarak çözülebilir. Devletler finansal piyasalara müdanelerini azaltıp, liberal politikalar uyguladığı zaman, faiz oranları artacak ve tasarruflar tüketimden ziyade yatırımlara yönelecektir. Bu şekilde, tasarruflar üretken olmayan yatırımlar yerine, verimli yatırımların finansmanında kullanılmaya başlanacaktır. Sonuç olarak, bu durum yatırımları artıracak ve artan yatırım aracılığıyla ekonomik büyüme, bu durumdan pozitif bir şekilde etkilenecektir (Savrul, Özekicioğlu ve Özel, 2013:228).

1970'li yıllardan itibaren küreselleşme olgusunun hız kazanmaya başlamasıyla, neo-liberal iktisadi düşünce sistemi ülkelerin ekonomi politikalarına yön vermeye başlamıştır. Bu doğrultuda özelleştirme, deregülasyon, ticari ve finansal liberalizasyon gibi neo-liberal politikalar yoğun bir şekilde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde uygulanmaya başlanmıştır. Sözü edilen neo-liberal politikalar içerisinde en önemlilerinden biri finansal liberalizasyondur. Finansal liberalizasyon bankacılık ve diğer finansal araçlar üzerindeki devlet kontrollerin kaldırılması veya sınırlandırılması anlamına gelmektedir.

1980'li yıllardan itibaren gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler finansal serbestleşmeye doğrultusunda politikalar uygulayarak küresel dünya ekonomisine entegre olmaya başlamışlardır. Finansal liberalizasyonla birlikte, ülkelerin finansal sistemlerinde bir takım gelişmeler meydana gelmiştir. Piyasalarda yer alan finansal

araçlar çeşitlenmiş, dolaşımdaki kanyak miktarı büyük ölçüde artmış göstermiş, yeni finansal araçlar geliştirilmiş, teknoloji ve iletişim alanında ortaya çıkan gelişmeler, finansal işlemlerin ulusal ve uluslararası piyasalarda, işlem maliyetlerinin azalmasına neden olmuştur (Dinar, 2012:110)

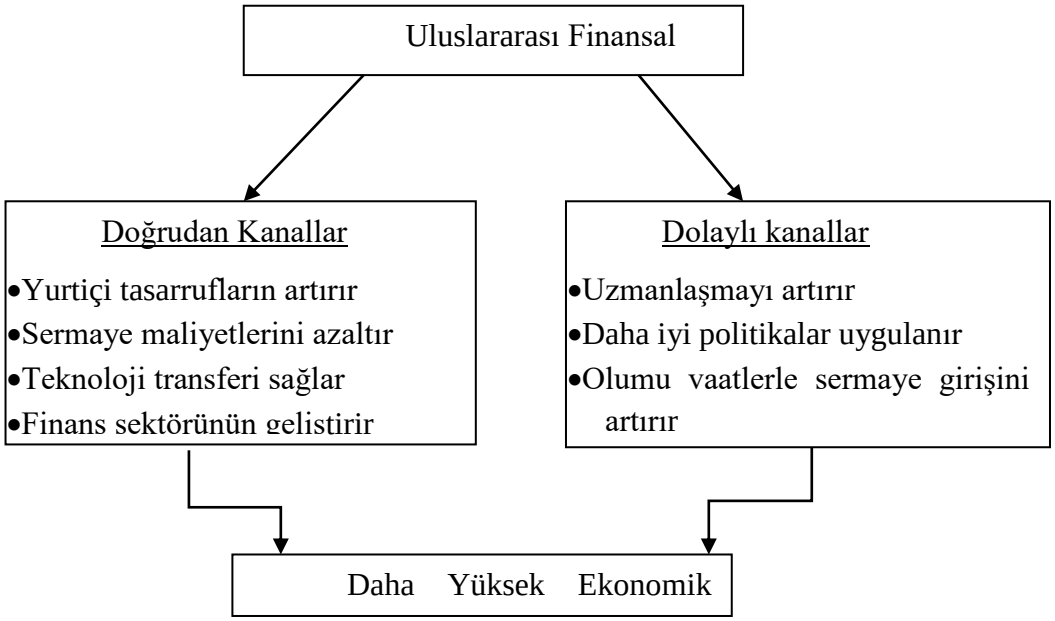
Finansal açıklık veya dış finansal liberalizasyon ülke vatandaşlarının yabancı para ile borç ve varlık edinmelerin kolaylaştırmak ve yabancılara ülke piyasalarını açmak olarak tanımlanabilir. Daha spesifik olarak tanımlarsak, finansal açıklığın sonucunda; (i) ülke vatandaşlarının paralarının yut dışına çıkarma ve orada finansal varlık edinimine izin verilir; (ii) özel firmalara yurt dışından finansman sağlamalarında serbestlik tanınır; (iii) ülke vatandaşlarına yabacı para ile işlem yapmasına imkan tanınır; ve (iiii) yabancılara da ülke içinde özgürce yatırım yapma imkanı verilir (Esen, 2000:5).

Finansal liberalizasyon, sermaye hesabının serbestleştirilmesi, finansal baskı politikalarının ve yabacıların mülkiyet edinimini sınırlayan politikaların ortadan kaldırılmasıyla özdeşleştirilir (Galindo, Micco ve Ordoñez 2002:2). Sermaye kontrolü ise, sermaye hesabı işlemlerini sınırlandırmak veya yönlendirmek için geliştirilen politikalardır. Bu kontroller, vergiler, fiyat, miktar kontrolleri veya finansal varlıkların uluslararası ticaretinde uygulanan yasaklar biçiminde olabilir (Neely, 1999: 15). Dar anlamda finansal liberalizasyon, piyasada kredi alanlara ve kredi verenlere hangi fiyattan işlem yapacaklarını piyasa otoritelerine bırakıma süreci olarak ifade edilmektedir. Geniş anlamda liberalizasyon ise dar anlamda liberalizasyona ilaveten, hükümetlerin objektif şekilde belirlenen kraterlere uyum sağlayan herhangi bir şirkete finansal piyasalara girmesine izin verilmesi, bankalara kendi işlerini yapma özgürlüğü verilmesi, devletin finansal kurum sahipliğinden çekilmesi ve uluslararası sermaye hareketleri üzerindeki kontrollerden vazgeçilmesini kapsamaktadır. Finansal serbestleşme altı aşamada gerçekleştirilebilir (Williamson ve Mahar 1998:2):

- Kredi kontrollerinin ortadan kaldırılması.
- Faiz oranları üzerindeki sınırlamaların kaldırılması

- Bankacılık sektörüne veya daha geniş olarak, finansal hizmet sektörüne girişlerin serbestleştirilmesi.
- Bankalara özerklik tanınması.
- Banka sahipliğinin özel mülkiyete bırakılması.
- Uluslararası sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi.

Teoride, gelişmekte olan ülkelerin, finansal liberalleşmeyi benimsemeleri halinde daha yüksek büyüme hızına ulaşmaları için doğrudan ve dolayı birçok kanal vardır. Şekil 2'de bu kanallar sistematik bir şekilde gösterilmiştir. Bu kanallar bazı yönleriyle birbiriyle ilgili olmakla birlikte, aşağıdaki şekil her bir kanalın nicel önemi ile ilgili bilimsel inceleme yapmak için yararlıdır (Prasad vd, 2005:207).

Şekil 2: Finansal Serbestleşmenin Ekonomik Büyümeyi Etkileme Kanalları

Kaynak: Prasad, E., Rogoff, K., Wei, S. J., & Kose, M. A. (2005). Effects of financial globalization on developing countries: some empirical evidence. In *India's and China's Recent Experience with Reform and Growth*.

Finansal serbestleşme politikalarına hükümetlerin destek verme nedenleri; ekonomilerinde kaynakların dağılımındaki etkinliğin sağlanmamış ve ekonomik büyüme oranlarının istenilen düzeye erişememiş olmasından kaynaklanmaktadır.

Faiz oranlarının serbest bırakılması ile ülkedeki tasarruf miktarı artmaya ve kişiler gelir elde etmek için tasarruflarının büyük bir bölümünü finansal aktif olarak tutmaya başlamaktadır. Faiz oranlarında meydana gelen artış yatırım talebini biraz olumsuz etkilese de, verimli yatırımları harekete geçirmekte ve bunun sonucunda da daha yüksek büyüme oranına ulaşılabilir. Kalkınmak için yeteri kadar kaynağı olmayan gelişmekte olan ülkelerin, finansal serbestleşme aracılığıyla, kalkınmalarını sağlamak için ihtiyaç duydukları finansmanı, uluslararası piyasalardan bulma imkânları artmaktadır. Ancak finansal serbestleşme politikaları uygulamış birçok gelişmekte olan ülkede 1980'li ve 1990'lı yıllarda finansal krizlerin yaşanmasına neden olmuştur (Kıran ve Güriş, 2011:71).

Finansal dışa açıklık, finansal serbestleşmenin sonucudur ve bir ülkedeki finansal serbestleşmenin derecesini gösterir. Finansal dışa açıklığın çeşitli ölçüm yöntemleri olmasına rağmen literatürde en çok kullanılan ölçüt gayrisafi özel sermaye giriş ve gayrisafi özel çıkışlarının toplamının GSYH bölünmesi ile elde edilen orandır.

Finansal Dışa Açıklık Oranı = Gayrisafi Özel Sermaye Girişi + Gayrisafi Özel Sermaye Çıkışı/GSYH*100

2.2. FİNANSAL SERBESTLEŞMENİN TEORİK TEMELLERİ

Finansal sistem ekonominin gelişmesinde önemli bir rol oynayarak, ülkedeki tasarrufların harekete geçmesini sağlar ve yatırımların fonlanmasına aracılık eder. Ayrıca finansal sistemin gelişmesi firmaların mal ve hizmetlerinin pazarlanmasında kolaylık sağlar. Finansal sistem geliştiği zaman tasarruf miktarında artış ve işlem maliyetlerinde düşüş sağlanır. Literatürde gelişmekte olan ülkelerde, finansal serbestleşmenin büyüme sürecinde nasıl bir rol oynadığı ile ilgili dört farkı görüş vardır (Jha, 2003:387-388).

1. İlk görüşe, ekonomik büyüme büyük oranda tasarruf, yatırım ve teknolojik ilerleme gibi ekonominin reel sektörlerinden kaynaklandığını savunmaktadır. Dolayısıyla finansal serbestleşme ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir ilişki yoktur.

2. Finansal gelişmeler ekonomik gelişmeyi takip eder.

3. Üçüncü görüşe ise, finansal serbestleşme ekonomik büyümenin belirleyicisi olduğunu savunmaktadır.

4. Son olarak, Elmas ve Dybvig (1983), Keynes (1936), Krugman (1998) ve Singh (1997) gibi ekonomistler, finansal serbestleşmenin ekonomik büyümenin önünde bir engel olduğunu savunmaktadırlar. Bunun nedeni ise finansal sistemin doğasından kaynaklanan istikrarsızlıktır. Bu görüşü savunanlar hükümetin finansal piyasaların işleyişine müdahale etmesi gerektiğini savunmaktadırlar.

2.2.1. Neo-Klasik Yaklaşım

Finansal liberalizasyonun teorik temelleri, McKinnon (1973) ve Shaw (1973) tarafında 1973 yılında birbirlerinden bağımsız olarak yaptıkları çalışmalara dayanır. McKinnon (1973) ve Shaw (1973)'a göre, gelişmekte olan ülkeler finansal serbestleşme politikaları uyguladığı zaman, ekonomide finansal araç çeşitliliğini, tasarrufları ve yatırmaları artırarak ekonominin büyümesine katkı sağlayacaktır. McKinnon-Shaw hipotezi, ödünç verilebilir fonlar teorisine dayanmakladır. Bu hipoteze göre, sermayenin üzerindeki kısıtlamalar kaldırıldığı zaman, sermaye nispeten bol ama getirisini düşük olduğu ülkeden, sermaye kıt ama getirisinin yüksek olduğu ülkeye gider ve gittiği ülkede finansal derinliği artırır. Böylelikle hem ülkeler arasında faiz oranları eşitlenmiş, hem de yatırım yapak için iç tasarrufları yeterli olmayan gelişmekte olan ülkelere kaynak transfer edilmiş olur (Atamtürk, 2007: 76-77).

McKinnon (1973) ve Shaw (1973) finansal liberalizasyonun ekonomik büyümeyi nasıl olumlu bir şekilde etkileyeceğini finansal baskılama kavramından yola çıkarak açıklamaktadır (Dinar, 2012:111). McKinnon finansal baskı politikalarını, hükümetin faiz oranlarını düşük tutarak, banka kredilenirin belli sektörlere tahsis edilmesi, kamu açıklarının mevduat bankalarının kıt kaynaklarından temin edilerek kaynakların yeteri kadar etkin kullanılmaması ve ekonomideki diğer aktörlerin finansman ihtiyacını tefeci ve kooperatif gibi zayıf kanallardan sağlaması şeklinde tanımlamaktadır. Bir ülkede finansal baskının göstergeleri, tasarruf seviyesinin düşük olması, kredi tayınlaması yapılması ve yatırım seviyesinin düşük

düzeyde kalmasıdır. Finansal liberalizasyon ise finansal piyasalara herhangi bir müdahalenin olmadığı ve finansal piyasaların kredi işleyişini piyasada yer alan aktörlerin kendilerinin belirlemesine imkân tanınmasıdır (Arestis ve Sawyer, 2005:2).

McKinnon (1973) ve Shaw (1973) göre, bir ekonomide faiz oranları olması gerekenden düşük tutulduğunda, tasarruflar olması gerekenden daha düşük seviyede gerçekleşir ve yatırımlar için gereken fon havuzunu daraltır. Resmi finansal sistem aracılığıyla az seviyedeki tasarruflar belli yatırımların yapılması için kanalize edilir ve muhtemelen tasarruflar verimliliği daha düşük yatırımların yapılması için kullanılır (Williamson ve Mahar 1998:2). McKinnon-Shaw hipotezine göre, mevduat ve kredi faizlerine konulan tavanlar ekonomide olumsuz etkiler yaratacaktır. Nominal faiz oranı üzerine konan tavan, reel faizin oranının düşük kalmasına veya negatif faiz uygulanmasına neden olarak, finansal piyasaların derinliğini azaltacaktır ve büyüme bu durumdan olumsuz yönde etkilenecektir. Ayrıca faiz oranları üzerine konulan tavanlar, ödünç verilebilir fon miktarını azaltarak, sermayenin marjinal verimliliğini düşürecek ve tasarruflar verimliliği daha düşük yatırımların finansmanında kullanılacağını iddia etmektedir (Andersen ve Tarp, 2003:191). Ayrıca McKinnon (1973) ve Shaw (1973), finansal liberalizasyonun dış ticaret ve sermaye hareketlerini de kapsaması gerektiğini savunmaktadırlar (Altıntaş ve Ayrıçay, 2010:74).

McKinnon (1973) ve Shaw (1973) gelişmekte olan ülkelerin düşük düzeyde gerçekleşen ekonomik büyümeden kurtulabilmeleri için faiz oranları üzerindeki sınırlamaların kaldırılarak, finansal piyasalarını liberalleştirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Faiz oranları üzerine konulan tavanlar kaldırılınca faiz oranları piyasa aktörleri tarafına arz ve talep koşularına göre daha yüksek seviyede belirlenecektir. Bu şekilde faiz oranları piyasada belirilenice tasarrufların reel getirisi yükselecek ülkedeki tasarruf miktarı artacak ve artan tasarruflar yatırımları artırarak, ekonomik büyümenin daha yüksek seviyede gerçekleşmesini sağlayacaktır (Dindar, 2012:111).

2.3. FİNANSAL SERBESTLEŞME ELEŞTİREL YAKLAŞIMLAR

1980'li yıllardan itibaren gelişmekte olan ülkelerde başlayan finansal serbestleşme hareketleri sayesinde, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında sermayenin herhangi bir sınırlamaya tabi olmadan, hareket etmesine imkân tanınmıştır. Serbest bir şekilde hareket eden sermaye giriş yaptığı bazı gelişmekte olan ülkelerde yüksek oranda büyüme sağlarken, bazı ülkelerde ise büyüme hızının yavaşlamasına ve finansal krizlere neden olduğu için sosyal ve ekonomik maliyetlerin sorumlusu olarak görülmüştür (Özşahin, 2011:71)

Finansal serbestleşme sonucunda kriz yaşayan ülkelerde kriz öncesinde finansal serbestleşme istenirken kriz sonrasında bu konu tartışmalı hale gelmiş ve hükümetin finansal liberalizasyona müdahale etmesi gerektiğini savunan görüşler gündeme gelmiştir. Sorunun ne olduğunu anlamak için bir benzetme yararlı olabilir. Barajlar, dağın tepesinden okyanusa su akışını durdurmaz. Ancak baraj olmadan, ani güçlü akışlar ölüm ve yıkıma neden olabilir ve baraj yerinde olduğunda, yalnızca hayat kurtarılmakla kalmaz, suyun kendisi yapıcı kullanımlara yönlendirilebilir. Bazı iktisatçılar özellikle ülkeye giriş yapan kısa vadeli sermaye hareketlerinin, kısa sürede ülkeyi terk etmesi durumunda ortaya çıkacak olumsuzlukları ortadan kaldırmak için devlet kontrolünün önemine dikkat çekmişlerdir (Stiglitz, 2000: 1079-1083).

Finansal serbestleşmeyi eleştiren yazarlar, finansal liberalleşmenin doğasında ekonomik krizlerin olduğunu savunmaktadır. Finansal serbestleşmeyi eleştiren iktisatçılar göre, finansal serbestleşme ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilemektedir (Savrul, Özekicioğlu ve Özel, 2013:228). Finansal serbestleşmeyi savunan görüşün karşısında yer alan bu görüşe göre, gelişmekte olan ülkelerde yeterli mali ve finansal derinliğe sahip olmadığı için finansal serbestleşme politikaları ekonomiyi kırılgan hale getirerek, krizlerin yaşanmasına sebep olmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin sermaye piyasaları serbestleştirildiği zaman, bu ülkelerden daha fazla kar elde edebilmek için uluslararası portföy yatırımcıları daha fazla yatırım yapmaya başlarlar. Yeterli mali ve finansal derinliğe sahip olamayan gelişmekte olan ülkelerde kısa vadeli sermaye yatırımlarının hızlı bir

şekilde artması ülkenin finansal yapısını kırılgan hale getirir. Özellikle siyasi belirsizliklerin yaşandığı ülkelerde, kısa vadeli sermaye aniden ve büyük miktarlarda ülkelerden çıkmaktadır. Bu durum ülkelerde finansal krizlerin yaşanmasına neden olmaktadır. Türkiye'de 1994 ve 2001 yıllarında yaşan böyle bir durum ülke ekonomisinde ciddi sıkıntıların yaşanmasına neden olmuştur (Korkmaz, Çevik ve Birkan, 2010:2822).

2.3.1. Yapısalcı Teori

McKinnon-Shaw'ın savunduğu görüş, gelişmekte olan ülkelerde, resmi bankacılık sektörünün dışında, parçalanmış, verimsiz finansal piyasaların olduğuna dayanır. Bankacılık sisteminin yüksek faiz oranları ile serbestleştirilmesi, verimsiz nakit varlıklardan ve enflasyon riskinden korunma araçlarından resmi bankacılık sistemine fon çekecek ve bu fonların daha üretken sektörlerde kullanılarak ekonomik büyümeyi artıracağını savunmaktadır. Ancak yapısalcı görüş ise resmi bankacılık sisteminin gayri resmi finansal piyasalarından daha az etkin olduğunu savunmaktadır (Cho, 1990: 478). Gelişmekte olan ülkelerde resmi piyasaların yanı sıra gayrı resmi piyasalar da mevcuttur ve bu piyasalar fon arz ve talebinde rol oynamaktadır. Faiz oranları serbest bırakıldığı zaman tasarruflar resmi bankacılık sistemine kayacaktır (Eser, 1993:90). Bankacılık sektörü zorunlu karşılık oranına tabi olduğu için toplam yatırım yapılabilir fon miktarında azalma olacaktır. Resmi piyasalar dışına kalan organize olmamış piyasalar, resmi bankların tabi olduğu zorunluluklara tabi olmadığı için daha esnek ve rekabetçi piyasalar olarak görülmektedir (Özşahin, 2011:388).

Yapısalcı yaklaşıma göre, faiz maiyetinin de üretim maliyetine dahil edilmesi gerekir. Faiz oranları yükseldiği zaman, işletmenin üretim maliyetleri de yükselecektir. Üretim maliyetlerinde meydan gelen artış, ürün fiyatlarına yansıyacaktır. Yani finansal serbestleşme faiz oranlarının artmasına neden olur ve bu durum da ülkedeki enflasyonu hızlandırıcı etki yapacaktır (Eser, 1993:90). Yeni yapısalcı yaklaşım, finansal liberalizasyonun ülkede istikrasızlığa yol açacağını savunmaktadır.

2.3.2.Neo ve Post-Keynesyen Teori

Post-keynesyen görüş, finansal liberalizasyon hipotezine eleştirilerde bulunmuştur. Post-keynesyen görüşe göre, tasarruf miktarının artması ve ekonomik büyüme efektif talep tarafından belirlenir. Tasarruf miktarını artırmak için fonlara yüksek oranda faiz vermek, hem efektif talebi düşürür hem de ekonomik büyümeyi yavaşlatır. Ayrıca tasarruflara yüksek oranda faiz vermek, ülkedeki gelir dağılımını da olumsuz yönde etkiler. Post-keynesyenlere göre, tasarruf oranlarının artması yatırım ve büyüme seviyesinde artış sağlayacağı anlamına gelmemektedir. Yatırımların bireysel tasarruflarla birlikte bankalardan sağlanan krediler ile de finanse edilebilir. Faiz oranlarını artırmak, yatırım yapmak isteyenlerin karlılığı azaltacağı için yatırım yapma fikrinden caydırabilir. Bundan dolayı faiz oranlarının artması ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkileyecektir (Dutt, 1990:211-212).

Yeni keynesyen yaklaşıma göre, finansal piyasaların serbestleştirilmesi tasarruf miktarını artırarak yatırmaların atmasına ve ekonomik büyümenin hız kazanmasına ve enflasyon oranlarının aşağı yönde hareket etmesine neden olmayacaktır. Bunun nedeni; az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin finansal piyasaları istikralı bir yapıya sahip değillerdir. Bundan dolayı, finansal piyasalarda istikrasızlık meydan geldiği zaman devletin piyasalara müdahale ederek, yapısal ve kurumsal düzenlemeler yapası, gerekli olduğu taktirde piyasaları yönlendirmesin gerekli olduğunu savunurlar (Öztürk ve Kuşçu, t.y). Ayrıca finansal piyasalarda bilgi asimetrilerinin, dışsallıkların ve piyasa başarısızlıklarının bulunması, finansal sistemde istikrarsızlığa ve kırılganlığa yol açmaktadır (Özşahin, 2011:388)

Neo-keynesyen yaklaşıma göre, finansal liberalleşmeyle birlikte faizlerin yükselmesi durumunda asimetrik bilgi sorunu ortaya çıkar ve bu durum finansal liberalleşmenin beklenen etkinliğini azaltır. Çünkü kredi kullanalar kredinin beklenen getirisi ve riskleri konusunda tam bilgiye sahipken, kreditörler borçlunun borcunu ödeyip ödemeyeceği konusunda tam bilgiye sahip değillerdir. Piyasada asimetrik bilgi bulunduğu için kredi başvurularının ortalama kalitesi düşer. Beklenen getirileri ve risk düzeyleri daha düşük olan yatırımlar, borçlanma maliyetleri yükseldiği için bu yatırmaların yapılma ihtimali azalır. Finansal piyanların yeter

kadar gelişmedi ve finansal derinliğin bulunmadığı gelişmekte olan ülkelerde, asimetrik bilgi sorunu daha fazla görülmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde finansal serbestleşme, reel kesime zarar vermekte ve finansal kesimde ise çöküntüye neden olmaktadır (Grabel, 1995: 130-132).

2.4. ULUSLARARASI SERMAYENİN TÜRLERİ

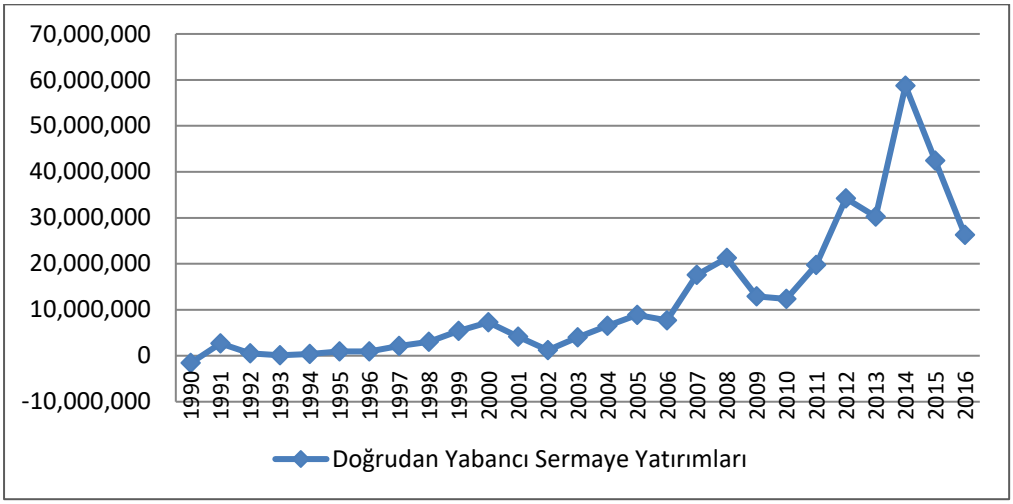
Uluslararası sermaye hareketleri, ulusal sınarları aşarak ülkeye giren yada ülkeden çıkan sermaye olarak tanımlanmaktadır. Sermaye giriş çıkışları fiziki sermaye yatırımları ve finansal fon yatırımları olarak iki şekilde gerçekleşmektedir. TCMB, IMF'nin yaptığı gibi sermaye hareketlerini doğrudan yabancı sermaye yatırımları, portföy yatırımları ve diğer yatırımları olmak üzere üç guruba ayırarak kategorize etmektedir (Karahan ve İpek, 2013:300).

2.4.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Bir firmanın başka bir ülkede yeni bir üretim tesisi kurması, var olan bir firmayı satın alması, onula birleşmesi, o ülkede bulunan bir firmanın sermayesini artırmak suretiyle ortaklık kurularak firmanın yönetiminde söz sahibi olunması doğrudan yabancı sermaye yatırımları olarak adandırılır. Yabacı bir yatırımcı başka bir ülke kurulan firmanın %10'na veya daha fazla hissesine sahip olduğu zaman bu tip yatırmalar doğrudan yabancı sermaye yatırımı olarak kabul edilir. OECD, ABD, Kanada, Avustralya bu kritere göre şirketleri yanancı sermayeli olarak sınıflandırmaktadır. Türkiye'de OECD'nin %10 kriterini kabul etmiştir (Karluk, 2013:756). Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının en önemli özelliği yabacı yatırımcıya, yurt dışındaki tesisin mülkiyetine kısmen veya tamamen sahip olma imkânı sağlamakla birlikte, o tesisin yönetim ve denetim yetkisini yabancı yatırımcıya vermesidir (Seyidoğlu, 2015:649).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları üretim faktörlerinin nispeten bol ve ucuz olduğu, iç piyasa talebinin fazla olduğu, alt yapı yatırımlarının olduğu ve yabacı yatırmacıyı çekmek için teşvik uygulayan ülkelere yönelmektedir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları gittiği ülkeye döviz girişi sağlar, sermaye stokunu artırır, ülkenin üretim hacmini genişletir, ülkede istihdamı artırır, teknoloji transferi sağlar ve

işletmecilik bilgisini gittiği ülkelere götürerek yerli girişimcileri eğitmek gibi bir çok fayda sağlamaktadır (Alagöz, Erdoğan ve Topallı, 2008:83) .

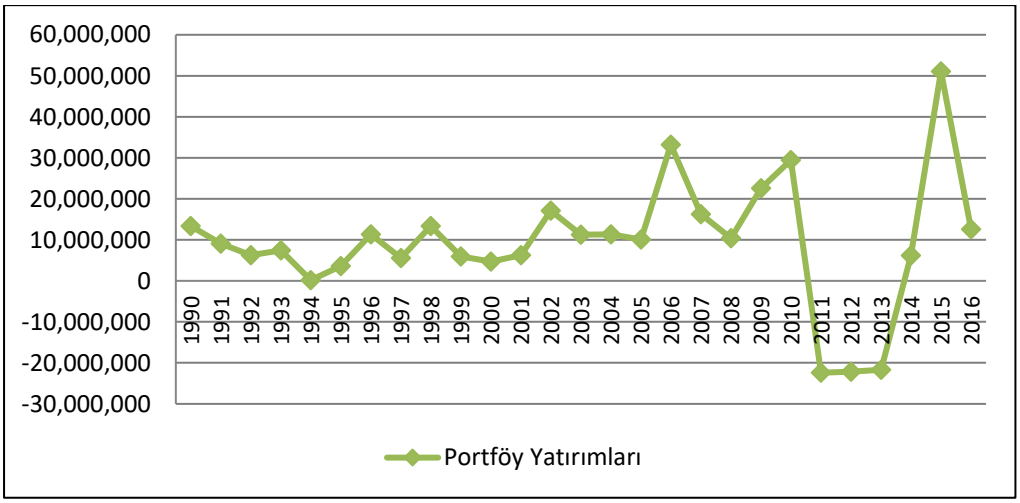
Şekil 3: Türkiye'de Gerçekleşen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları: 1990-2016

Kaynak; TCMB, 2017

Şekil 3'de 1990 yılından itibaren Türkiye'de yapılmış olan doğrudan yabancı sermaye yatırımları gösterilmektedir. Yukarıdaki şekle göre, Türkiye'de 1989 yılında finansal piyasaların serbestleştirilmesi ile ülkeye yabancı sermaye yatırımlarının yapılmaya başladığı görülmektedir. Ancak gerçekleşen yatırmaların 1990'lı yıllar boyunca ciddi bir artış göstermediği görülmektedir. 2000'li yıllardan sonra doğrudan yabancı sermaye yatırımları ülkemizde yaşanan siyasi istikrar sayesinde artmaya başladığı görülmektedir. Son yıllarda ülkemizde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında dalgalanmalar görülmektedir. Bunun nedeni, Türkiye'nin kendi içinde yaşadığı siyasi sorunlar, AB ile ilişkilerde yaşanan sorunlar komşu ülkelerle yaşanan problemler ve uluslararası terör saldırılarında meydan gelen artışlardan kaynaklanmaktadır.

2.4.2. Portföy Yatırımları

Portföy yatırımları, tasarruf sahiplerinin uluslararası sermaye piyasalarında hisse senedi, tahvil, bono ve diğer sermaye araçlarına yaptıkları yatırımlara verilen isimdir. Portföy yatırımcıları yatırım yaparken politik risk, ülke riski, kambiyo ve kur riski gibi bazı riskler alır ve bu risklerin sonucunda sermaye kazancı, faiz kazancı ve temettü kazancı gibi kazançalar elde etmeyi amaçlayarak bu yatırımları yaparlar. Portföy yatırımları genellikle devlet tahvilleri ve özel şirketlerin bono, tahvil ve hisse senetlerinin yatırımcılar tarafından satın alınması şeklinde olur. Bunların dışında portföy yatırımları para piyasası araçları ile finansal türevleri de kapsamaktadır. Temel olarak portföy yatırmaları hisse senetlerine yapılan yatırım ile sabit getirili finansal araçlara yapılan yatırımlar olarak ikiye guruba ayrılır. Ayrıca portföy yatırımları, diğer yabancı sermaye yatırımlarından ayıran iki önemli özelliği bulunmaktadır bunlar; yüksek risk ve yüksek getiri imkanlarıdır. (http://www.ekodialog.com/Makaleler/yabanci-portfoy-yatirimlari.html, Erişim Tarihi: 17.05.2017).

Şekil 4: Türkiye'de Gerçekleşen Portföy Yatırımları: 1990-2016

Kaynak; TCMB, 2017

Şekil 4'te 1990 yılından itibaren Türkiye'de gerçekleşmiş olan portföy yatırımları gösterilmektedir. Yukarıdaki şekle göre, Türkiye'de 1989 yılında finansal piyasaların serbestleştirilmesi ile ülkeye portföy yatırımları yapılmaya başladığı

görülmektedir. Yapılan portföy yatırımları dalgalı bir seyir izlediği ve 2011'den sonra ülke içinde yaşanan gelişmelere hızla tepki vererek ülkeden sıcak para çıkışı olduğu görülmektedir.

2.4.3. Diğer Sermaye Yatırımları

Diğer sermaye yatırımları, doğrudan sermaye yatırımları, portföy yatırımları ve resmi rezervlerin dışında klan sermaye hareketlerini kapsar (IMF, 2012:95). Diğer sermaye yatırımları, uzun vadeli sermaye yatırımları ve kısa vadeli sermaye yatırımları olarak ikiye ayrılır. Uzun vadeli sermaye hareketleri;bankaların, kamu kesiminin ve özel kesimin, uluslararası finans kuruluşlarından ve yabancı devletlerden bir yıldan daha uzun vadeli aldıkları kredilerden meydana gelmektedir. Uzun vadeli sermaye yatırımlarının kaynağını; IMF, Dünya Bankası, yatırım bankaları, bankaların oluşturduğu konsorsiyumlar ve diğer kuruluşlar oluşturmaktadır. Yabancı devletlerden ve kuruluşlardan alınan bu krediler, ülkenin üretim kapasitesini artıracak projelerin finansmanında kullanıldığında ve bozulan makroekonomik dengelerin düzeltilmesi için verilen krediler, verimli alanlarda kullanıldığı zaman ülke ekonominse önemli katkılar yapabilmektedir (Karaca, 2010:159)

Kısa vadeli sermaye yatırımları ise, vadesi en fazla bir yıla kadar olan özel ve resmi nitelikteki kredilerdir. Kısa vadeli sermaye, genellikle bir ülkeye finansal aktiflerdeki yüksek getiriden, faiz ve kur arbitrajından faydalanmak için yönelmektedir. Bu tür kredilerin vadesi bir yıla kadar olduğu için sıcak para olarak adlandırılmaktadır. Bu kredilerin vadesi uzun olmadığı için uzun vadede ekonomik büyümeye hizmet etmemekte, geçici olarak ödemeler dengesini ve kamu kesiminin açıklarını finanse etmek için kullanılmaktadır. Kısa vadeli sermaye hareketleri ile spekülatif güdü ile hareket eden sıcak para birbirinden farklıdır. Kısa vadeli sermaye hareketleri, son derece ürkek ve akıcı bir özellik taşıyan özel sermaye hareketleri gibi herhangi bir sorun yaşandığı zaman ülkeden hemen ayrılmaz. Bu yönü ile kısa vadeli sermaye hareketleri, kısa vadeli özel sermaye hareketlerinden ayrılmaktadır.

2.5.TÜRKİYE'DE FİNANSAL SERBESTLEŞMENİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Türkiye'de cumhuriyetin ilk yıllarında, yabancı sermayeye karşı temkinli yaklaşılmasına karşın, ekonomide yerli sermayenin yetersiz kaldığı alanlarda, yabancı sermayenin kullanılabileceği kabul edilmiştir. Ancak, 1929' meydana gelen Dünya Ekonomik Buhran'ının ve 1940'larda patlak veren İkinci Dünya Savaşı'nın etkisiyle, dünyada korumacı politikaların benimsenmeye başlanmasıyla diğer ülkelere gibi Türkiye'de ekonomide daha korumacı politikalar uygulamaya başlamış ve yabancı sermayeye karşı sıkı denetimlere başvurulmuştur. 1980'den önce doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını teşvik etmek için çeşitli düzenlemeler yapılmışsa da, aynı dönemde finansal piyasaları serbestleştirmek için çalışmalar yapılmamıştır (Savrul, Özekicioğlu ve Özel, 2013: 227-228). 1970'lerin ortalarında itibaren dünyadaki diğer gelişmekte olan ülkelerde yaşanan ekonomik sorunlar, Türkiye'nin ekonomisinde de yaşanmaya başlamıştır. 1979 yılında yeterli dış kaynak bulunamadığı için kriz sürecine girilmiştir ve dış kaynak bulunmaması yaşanan krizi derinleştirmiştir. Krizi atlatmak için başvuruda bulunulan uluslararası kuruluşlar, ekonomik destek için ekonomide liberalizasyon sürecinin başlatılması ve ekonomide reformlar yapılması gerektiğini öne sürmüşlerdir. Ekonomide yaşanan bu sorunlar ve dış destek bulunamaması uygulanmakta olan geleneksel ekonomi politikalarının gözden geçirilmesine ve yeni ekonomi politikalarının benimsenmesine neden olmuştur (Öztürk ve Kuşçu, t.y).

1980'den itibaren ekonomide başaltıdan serbestleşme politikaları doğrultusunda, finansal piyasalarda uygulanan ve bu piyasaları sınırlayan uygulamalar aşamalı olarak kaldırılmıştır. 1980'den itibaren hem yabancı sermayeyi serbestleştirmek için çeşitli kanunlar çıkarılmış, hem de yabancı sermayenin ülkeye gelmesi için kurumsal alt yapıyı oluşturulmak için çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. 1989 yılında ise finansal kısıtlamalar tamamen kaldırılarak, ülke ekonomisinin uluslararası piyasalara entegre olması yolunda önemli bir adım atılmıştır (Savrul, Özekicioğlu ve Özel, 2013: 227-228).

1983-89 yılları arasında finansal piyasaları serbestleştirmek için ekonomide köklü değişiklikler yapılmıştır. Bu süre zarfında, döviz kuru, faiz oranı, dış ticaret ve yabancı sermaye politikalarında köklü değişikliklere gidilmiştir. TPKKHK'un uygulanması ile ilgili 28 ve 30 sayılı KHK'ler ile döviz ve sermaye hareketlerinde serbestleşme, daha ileri boyutlara taşınmıştır. Bu dönemde Sermaye Piyasası Kanunu yenilenmiş, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası faaliyete geçirilmiştir. İnterbank kurulmuş ve Merkez Bankası açık piyasa işlemleri yapmaya başlamıştır (Şahin, 2016:191).

24 Ocak 1980 kararları ile Türkiye'de finansal serbestleşme hareketleri hız kazanmıştır. Bu dönemde, serbest piyasa ekonomisinin ilke ve esaslarının yerleştirilmesi, fiyat oluşumunda idari kararlar yerine, büyük ölçüde piyasa aktörleri tarafından belirlenmesi ve yurtiçi mali piyasaların yeniden yapılandırılması ve geliştirilmesi doğrultusunda önemli gelişmeler yaşanmıştır (Oktayer, 2009:75). 11 Ağustos 1989 tarihinde yayınlanan Resmi Gazete'de Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkındaki 32 Sayılı Karar(TPKKHK) ile döviz işlemleri ve sermaye hareketleri üzerindeki sınırlamalar tamamen kaldırılmıştır. Bu karar ile birlikte Türk finans piyasası kısa vadeli sermaye hareketlerine açılmıştır (Aslan,Terzi ve Siampan, 2014,18).

1 Temmuz 1980' den itibaren Türkiye'de finansal liberalizasyon hareketleri başlamıştır. Bu dönemde borçlanma ve mevduat faizleri üzerindeki devlet kontrolü kaldırılmıştır. Faiz oranlarının belirlenmesinin serbest piyasa koşullarına bırakılma gerekçeleri; bankacılık sektöründe rekabet ortamının artmasını sağlamak, tasarruflara pozitif faiz uygulanarak ülkedeki tasarruf düzeyini artırmak ve finans piyasasına derinlik kazandırma isteğidir (Oktayer, 2009:75). Faiz oranını piyasada serbestçe belirlenmeye başlayınca, hiçbir denetime ve kontrole tabi olmayan bankerlerle bankalar arasında faiz rekabeti yanaşmasına neden olmuştur. Ancak bankerler yükümlülüklerini yerine getirmemiş ve banker krizinin yaşanmasına neden olmuştur ve faiz oranlarında denetimsiz serbestlik sürdürülememiştir. Temmuz 1983'de Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası(TCMB) faiz oranlarının denetlenmesi ve uygulanacak tavan faiz oranlarının belirlenmesi konusunda yetkili kılındı. Temmuz

1987' de tekrar faiz oranları ile ilgili serbestleştirme çabaları olsa da spekülatif harekelerin artması üzerine bir kez daha güdümlü sisteme dönülmüştür (Şahin, 2016:187-189). Bununla birlikte, enflasyon oranının tırmanışı özellikle 1988 yılının ikinci yarısında para ikamesini hızlandırmıştır. Para ikamesini tersine çevirmek için, Ekim 1988'de faiz oranları tekrar piyasa koşullarına bırakılmıştır. Ekim 1988'de faiz oranlarının belirlenmesi piyasa koşullarına bırakılsa da zaman zaman piyasaya müdahale edildiği görülmektedir. (Yülek, 1998: 16). Nitekim 1994 yılında yaşanan ekonomik krizin ardından faiz oranları aşırı derce yükselince, TCMB faiz oranlarına bir kez daha müdahale etmiş ve 1995 yılı Ocak ayında faiz oranları tekrar serbest bırakılmıştır (Oktayer, 2009:76).

Finansal serbestleşme sürecinin başlamasıyla döviz kuru rejiminde de önemli değişiklikler yapılmıştır. 1980' den önce Türk Lirasının değeri değişen koşullara göre hükümet tarafından belirleniyordu. Ancak TL'nin değerinin belirlenmesinde yaşanan gecikmeler, bazı dönemlerde TL'nin aşırı derecede değerlenmesine neden oluyordu. Bundan dolayı, 1980 yılında uygulamaya konan istikrar programıyla daha gerçekçi ve esnek bir döviz kuru politikası yürütülmeye çalışılmıştır. Böyle yapılarak TL'nin değeri diğer para birimleri karşısında düşürülmüş ve tek bir geçerli kur belirlenerek kara borsa ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Mayıs 1981 itibariyle TCMB gülük olarak kurları belirlemeye başlamıştır. 1982 yılında ticari banklara döviz pozisyonu bulundurmalarına izin verilerek, yurt dışından ve paralel piyasalardan ülkeye döviz çekilmeye çalışılmıştır. 7 Temmuz 1984 tarih ve 30 sayılı Kararname ile döviz piyasası büyük oranda serbestleştirilmiştir (TCMB, 2002:11).

Tam anlamı ile finansal serbestleşme 1989 yılında çıkarılan Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkındaki 32 Sayılı Karar ile gerçekleşmiştir. Bu karar ile ülke vatandaşlarının bankalardan ve diğer finansal kurumlardan döviz almalarına izin verilmiş, yabancı ülke vatandaşların Türk menkul kıymetlerini almalarına ve satmalarına serbestlik getirilmiştir. Aynı şekilde ülke vatandaşların da yurt dışında menkul kıymet alımlarına ve ülke dışına döviz çıkarmalarına da izin verilmiştir. Ayrıca yabancılara gelirlerini ve kazançlarını, bankalar ve diğer aracı kurumlar aracılığıyla yurt dışına çıkarmalarına izin verilmiştir. Son olarak, ülkedeki ticaret

bankalarının yabacı ticari şirketlere döviz temin etmesine izin verilerek, sermaye hareketlerinin deregülasyonu tamamlanmış ve 1990'da Türk parasının tam konvertibilite olması için IMF'ye başvuru yapılmıştır (Öztürk ve Kuşçu, t.y).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
LİTERATÜR TARAMASI

1960'lardan itibaren ticari dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmalar yapılmaya başlamışken, finansal dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmalar nispeten daha yenidir ve 1990'lı yıllardan itibaren araştırılmaya başlanmıştır. Ticari ve finansal açıklık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri incelemek için yapılan ampirik çalışmalarda, zamanla kullanılan veri setinde bazı değişiklikler ve ekonometrik yöntemde bazı gelişmeler olmuştur (Yapraklı, 2007:71).

Ticari açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmalara bakıldığında bu çalışmaların farklı ekonometrik yöntem kullandığı ve farklı bulgular elde ettiği görülmektedir. Yapılan çalışmalarda ticari açıklığın ve finansal açıklığın ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkileyeceği şeklinde bir görüş birliği yoktur. Yapılan ampirik çalışmalarda görülmektedir ki; çoğunlukla ticari açıklığın ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği, finansal açıklığın ise az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilediği görülmektedir. Çalışmanın bu kısmında, dünyanın çeşitli ülkelerinde ve Türkiye'de yapılan, ticari açıklık ve finansal açıklık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki olup olmadığını araştıran ampirik çalışımların bulguları gösterilmektedir.

Kunts ve Marin (1989), 1956-1982 yılları arasındaki ihracat, fiyat rekabetçiliği, üretkenlik ve gerçekleşen dünya çıktısı verileri kullanarak Avusturya için yapılan Granger nedensellik analizi sonucuna göre, büyümenin dışa açıklığı ve ihracatı artırdığı sonucuna varılmıştır.

Dollar (1992), çalışmasında 1976-85 yılları arasında 95 gelişmekte olan ülke için, Robert Summers ve Alan Heston tarafından geliştirilen, fiyatların uluslararası karşılaştırmasını kullanarak reel döviz çarpıklık endeksi oluşturmuştur. Bu endekse göre, bu yıllarda dışarıya ticari yönden daha açık olan 16 Asya ekonomisinde kişi başı gelir yılık ortalama % 3,4 oranında artarken, ticari yönden dışarıya nispeten daha kapalı olan 24 Latin Amerika ülkesinde %0,3 ve Afrika kıtasında bulunan 43 ülkede %0,4 oranında kişi başına yıllık gelirde azalma meydana gelmiştir.

Sachs ve Warner (1995), 1970-1995 yılları arasındaki verileri kullanarak 135 ülke için yaptıkları çalışmalarında II. Dünya Savaşından sonra gelişmekte olan ülkelerin uyguladıkları ekonomi politikalarıyla ekonomik performansları arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Yapılan çalışmada, gelişmekte olan ülkelerden ticari açıklık düzeyi yüksek olan ülkelerin gelişmiş ülkelerden daha yüksek büyüme performansı kaydettiğini göstermiştir. Ayrıca çalışmalarında, açık ekonomilerin ödemeler dengesi krizini başarıyla önlediğini ve birçok kapalı ekonominin bu krizlere sonunda yenik düştüğünü göstermektedir.

Grilli ve Milesi-Ferretti (1995), 61 gelişmiş ve gelişmekte olan ülke için panel veri analizi kullanarak gerçekleştirdikleri çalışmalarında finansal açıklık ile ekonomik büyüme herhangi bir ilişkinin varlığı tespit edilememiştir.

Frankel ve Romer (1996), 1985 yılında 63 ülkeyi kapsayan çalışmalarında beş farklı regresyon analizi yapmışlardır. Coğrafi faktörleri de dikkate aldıkları çalışmalarında, ticari ilişki kuran devletlerin birlerine olan mesafeleri ticareti olumsuz yönde etkilediği, denize kıyısı bulunmayan ülkelerin de ticaret hacminin küçük olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada, ticari açıklığın artması durumunda, GSYH'da %1,5 ile %2 arasında bir artış yaratacağı sonucuna varılmıştır.

Van den Berg (1996), 1960-1990 yılları arasında 6 Latin Amerika ülkesi için ithalat ve ihracat verilerini kullanarak uluslararası ticaret ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi test etmek için Phillips-Perron (PP) birim kök testini kullanmıştır. Çalışmanın sonucuna göre, ticari açıklık seviyesi ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişkinin bulunduğu tespit etmiştir.

Bahmani-Oskooee ve Niroomand (1999), 1960-1992 yılları arasındaki yıllık verilerle 59 GÜ ve AGÜ için ticari açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi, Johansen eş-bütünleşme testi kullanarak analiz etmemişlerdir. Analiz uygulanabilen 22 ülkeden 19'unda ticari açıklığın ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği ve ticari açıklık ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli ilişki bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Wacziarg (2001), 1970-1989 dönemini kapsayan yıllık verilerle 57 ülke için panel veri analiz yöntemi kullanarak, uygulanmakta olan ticaret politikaları ile ekonomik büyüme arasındaki herhangi bir ilişki olup olmadığı araştırmıştır. Sonuçlar ticari açıklığın fiziksel sermaye birikimi ve teknoloji transferi aracılığıyla ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etki yarattığını göstermektedir.

Vamvakidis (2002), 1870-1990 yılları arasında gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ait verilerle farklı dönemlere ait regresyon analizleri kullanarak, ticari açıklık ile ekonomik büyüme değişkenleri arasındaki ilişkileri araştırmıştır. Çalışmada, 1920-1940 yılları arasında ticari açıklığın ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilediği tespit edilmiştir. 1970-1990 periyodunda ticari açıklılığın ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Dar ve Amirkhalkhali (2003), 1971-1999 yılları arasındaki yıllık verilerle, zaman serisi ve panel veri analiz yönetenden faydalanılarak 19 OECD ülkesi için yaptıkları çalışmalarında, ticari açıklığın ekonomik büyüme üzerindeki nispi etkisin ülkeler arasında farlı olmasına rağmen, açıklık derecesinin değişmesiyle sermaye ve emek birikimini artırarak ekonomik büyümeyi hızlandırdığı sonucuna varılmıştır.

Aizenman (2004), 1969-1998 periyodunda GOÜ ve OECD ülkeleri için panel veri analiz yöntemini kullanarak yaptığı çalışmasında, ticari açıklık oranındaki artışın finansal açıklık oranın artmana neden olduğunu ve finansal açıklık oranındaki artışın kamu kesiminin borç yükünün artmasına neden olduğu ve bunun sonucunda finansal krizlerin yaşanmasına ortam hazırladığı sonucuna varılmıştır

Utkulu ve Özdemir (2005), içsel büyüme teorisini referans alarak 1950-2000 yılları arasındaki verileri kullanarak kişi başına düşen milli gelir, açıklık endeksi,

beşeri sermaye ve reel yatırımlar arasındaki ilişkileri çok değişkenli eş-bütünleşme yöntemini kullanarak test etmiştir. Elde edilen sonuçlar, ticari serbestleşmenin ekonomik büyümeyi uzun dönemli etkilediğini ve aralarında doğru yönlü bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Ranciere vd. (2006), 1980-2002 yıllık verileri ile 57 ülke için probit regresyon analiz yöntemini kullanarak yaptığı çalışmada, finansal serbestleşmenin uzun dönemde ortalama büyümeyi artırdığı ve nadiren ekonomik krize neden olduğunu tespit etmiştir.

Yapraklı (2007), 1990:1-2006:4 dönemi çeyreklik verilerle Türkiye için ticari açıklık oranı ve finansal açıklık oranı ile ekonomik büyüme değişkenleri arasında herhangi bir ilişki var olup olmadığı, Johansen eş-bütünleşme ve Granger nedensellik testi arcılığıyla araştırılmıştır. Çalışmada ulaşılan sonuçlar, uzunun dönemde ticari açıklık oranın büyümeyi olumlu yönde etkilediği ve finansal açıklık oranın büyüme üzerinde olumsuz etkilerinin olduğu tespit edilmiştir.

Güngör ve Kurt (2007), 1968-2003 periyodunda, Türkiye için ticari dışa açıklık oranı ve kalkınma verileri arasındaki ilişkiler Johansen eş-bütünleşme testi ve hata düzeltme modeli yöntemi kullanılarak araştırılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, ticari dışa açıklık oranı ile kalkınma değişkenleri arasında uzun dönemli bir ilişkinin bulunduğunu ve ayrıca ticari dışa açıklık ve kalkınma verileri arasında kısa dönemde çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.

Kose, Prasad ve Terrones (2009), 1966-2005 döneminde 21 gelişmiş ülke ve 46 gelişmekte olan ülkeyi kapsayan verilerle dinamik panel veri analiz yöntemini kullanarak, finansal açıklık ile toplam faktör verimliliği arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Yapılan çalışmaya göre, sermaye hareketlerindeki önündeki engellerin kaldırılması, toplam faktör verimliliğini pozitif yönde etkilediğini göstermektedir.

Kurt ve Berber (2008), 1989:Q1- 2003:Q4 periyodundaki verilerle ticari açıklık oranı ve ekonomik büyüme serileri arasındaki ilişkiler, Granger nedensellik testi ve varyans ayrıştırma analizi kullanarak test edilmiştir. Çalışma sonuçlarına

göre, ticari dışa açıklık oranı ile ekonomik büyüme arasında, çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

Omisakin, Adeniyi ve Omojolaibi (2009), 1970-2006 yıllık veriler ile Nijerya için Toda-Yamamoto nedensellik testi ve ARDL sınır testlerini kullanarak yaptıkları çalışmalarında, ticari açıklık ve ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki ve uzun dönemde ticari açıklıktan büyümeye doğru olan tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğuna yönelik bulgulara ulaşmışlardır. Çalışmanın bulgularına göre, ticari açıklıkta meydana gelen %10'luk bir artış, ekonominin büyümesine ortamla %7 oranında katkı sağlamaktadır.

Türedi ve Berber (2010), 1970-2007 periyodunda Türkiye için finansal kalkınma, ticari açıklık oranı ve ekonomik büyüme arasında herhangi bir ilişki bulunup bulunmadığı araştırılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkiler Johansen-Juselius Koentegrasyon ve Granger nedensellik testi kullanılarak incelenmiştir. Ekonometrik bulgular, ticari açıklık oranı ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinin bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Hanh (2010), 1994-2008 dönemini kapsayan verilerle Pedroni eş-bütünleşme tekniği ve GMM tahmini kullanarak, 29 gelişmekte olan Asya ülkesi için finansal gelişme, ticari açıklık ve finansal açıklık arasındaki ilişkileri araştırmıştır. Araştırma sonucunda değişkenler arasında çift yönlü nedensellik ilişkisin var olduğu tespit edilmiştir.

Chimobi (2010), 1970-2005 döneminde Nijerya ekonomisi için finansal gelişme, ticari açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki var olup olmadığını Johansen eş-bütünleşme ve Granger nedensellik testlerinden faydalanarak incelemiştir. Ulaşılan sonuçlar, Johansen eş-bütünleşme testi sonucuna değişkenler arasında uzun dönemli ilişki var olduğu tespit edilmiştir. Nedensellik testi sonuçları ise değişkenler arasında çift yönlü ilişki olduğunu göstermektedir.

Berkman (2011), 1987-2011 Yılları arasında Türkiye ekonomisi için Johansen eş-bütünleşme testi, ve nedensellik analizli kullanarak, ekonomik büyüme ile finansal liberalizasyon arasındaki ilişkileri araştırmıştır. Araştırma sonucuna göre,

finansal liberalizasyon ile ekonomik büyümeye değişkeni arasında tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

Özşahin (2011), 1989:Q1-2010:Q1 dönemini kapsayan çeyreklik verilerle Türkiye için finansal liberalizasyon ile ekonomik büyüme değişkenleri arasındaki ilişinin var olup olmadığı, ARDL sınır testi kullanılarak araştırılmıştır. Elde edilen sonuçlar, finansal liberalizasyonun ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği göstermektedir.

Bajwa ve Siddiqi (2011), 1972-1985 ve 1986-2007 şeklinde ikiye ayırdıkları periyotta Bangladeş, Sri Lanka, Hindistan ve Pakistan için panel eş-bütünleşme analizi ve FMOLS tekniği kullanılarak, ticari açıklık ile ekonomik büyüme değişkenleri arasındaki ilişkileri araştırılmıştır. 1972-85 periyodunda ekonomik büyümeden ticari açıklığa kısa dönemli tek yönlü nedensellik ilişkisinin var olduğu tespit edilmiş ve uzun dönemde ticari açıklığın ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilediği tespit edilmiştir. 1986-2007 periyodunda kısa ve uzun dönemde ekonomik büyüme ile ticari açıklık arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu sonucuna varılmıştır.

Kıran ve Güriş (2011), 1992:1-2006:4 dönemi yıllık verileri ile Türkiye ekonomisi için Pesaran vd. sınır testi yaklaşımı ve Toda ve Yamamoto nedensellik testi kullanılarak, ticari ve finansal dışa açık oranının ekonomik büyümeyi ne şekilde etkilediğini araştırmışlardır. Elde edilen sonuçlar, ticari ve finansal açıklık oranı ile büyüme arasında uzun dönemde ilişki bulunduğunu ve nedensellik testi sonuçları ise ekonomik büyüme değişkeni ile ticari açıklık oranı değişkeni arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinin var olduğunu göstermektedir

Okuyan, Ozun ve Erbaykal (2012), 17 gelişmekte olan ülke için farkı zaman periyotlarında Pesaran vd (2001) sınır testi yaklaşımı ve Toda-Yamamoto nedensellik testi kullanarak, ticari açıklık ile ekonomik büyüme değişkenleri arasındaki ilişkileri analiz etmişlerdir. 6 ülkede ticari açıklığın ekonomik büyümeyi uzun dönemde olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılırken, 8 ülkede Toda-Yamamoto nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Bu ülkelerin dördünde, ticari açıklıktan

ekonomik büyümeye nedensellik ilişkisi bulunmuşken, diğer dördünde büyümeden ticari açıklığa nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

Özel (2012), 1992Q1-2010Q4 dönemi çeyreklik verilerle Türkiye için ticari açıklık ve finansal açıklık ile ekonomik büyüme değişkenleri arasındaki ilişkileri Johansen eş-bütünleşme ve Granger nedensellik testlerinden yararlanılarak analiz etmiştir. Analiz sonuçlarına göre, finansal açıklık oranı ekonomik büyümeyi negatif yönde etkilemekte ve ticari açıklık oranı ise, ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilemektedir.

Ahmadi ve Mohebbi (2012), 1971-2008 periyodunda İran ekonomisi için regresyon analizi kullanarak ticari açıklık ile ekonomik büyüme değişkenleri arasındaki ilişki araştırılmıştır. Ulaşılan sonuçlar, ticari açıklığın ekonomik büyümeye önemli derecede pozitif katkı sağlamaktadır.

Manni, Siddiqui ve Afzal (2012), 1980-2010 yılları arasında Bangladeş için En Küçük Kareler yöntemini kullanarak, ticari liberalizasyon ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri araştırmıştır. Çalışma sonucunda, ticari liberalizasyon politikalarının ekonomik büyümeyi artırdığı tespit edilmiştir.

Chang ve Mendy (2012), 1980-2009 döneminde verilerle 39 Afrika ülkesi için panel regresyon analizi kullanarak ticari açıklık oranı, yatırım düzeyi ve ekonomik büyüme oranı arasındaki ilişkileri incelemişlerdir. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre, ticari açıklık oranı ile ekonomik büyüme arasında sıkı bir ilişki olduğu ve ticari açıklığın ekonomik büyümeye katkı yaptığı tespit edilmiştir.

Gries ve Redlin (2012), 1970-2009 periyodunda 158 ülke için panel eş-bütünleşme analizi ve panel hata düzeltme modeli(ECM) ile GMM tahmini kullanılarak, kişi başına gelir artışı ile ticari açıklık arasındaki ilişki araştırılmıştır. Ulaşılan sonuçlar, uzun dönemde ticari açıklıktan büyümeye ve büyümeden ticari açıklığa pozitif nedensellik olduğu tespit edilmiştir. Fakat kısa dönemde ticari açıklığın ekonomik büyümeyi negatif yönde etkilediği sonucuna varılmıştır. Ayrıca düşük gelirli ve yüksek gelirli ülkelerin uyguladığı ticaret politikaları ekonomik büyüme üzerinde farklı etkileri yaratmaktadır.

Kim, Lin ve Suen (2012), 1975-2007 periyodunda 19 gelişmekte olan ülke için ARDL sınır testi yaklaşımı kullanılarak, finansal entegrasyonun ve yabancı doğrudan yatırımların ekonomik büyüme ve makroekonomik belirsizlikler üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Araştırma sonucuna göre, finansal entegrasyonun ekonomik büyümeyi hızlandırdığı ve uzun dönemde belirsizliği azatlığı ve doğrudan yabacı sermaye yatırımların ekonomik büyümeyi engellediği, tüketim ve çıktı düzeyini uzun dönemde belirsizleştirdiği tespit edilmiştir.

Mercan ve Peker (2013), 1992-2010 periyodunda aylık verilerle, Türkiye için Pesaran vd. tarafından geliştirilen sınır testi yaklaşımı kullanılarak, sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışma sonucuna göre, uzun dönemde finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli ilişki olduğu bulunmuştur.

Zeren ve Arı (2013), 1970-2011 yılları arasındaki verilerle G7 ülkeleri için ticari açıklık oranı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri panel Granger nedensellik testi kullanarak araştırmışlardır. Araştırmadan elde edilen sonuçlar, ticari açıklık oranı ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinin olduğunu göstermektedir.

Mercan vd. (2013), 1989-2010 periyodunda BRIC-T ülkeleri için panel veri analizi kullanılarak ticari açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri incelenmiştir. Ulaşılan sonuçlar, ticari açıklığın ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediğini göstermektedir. Ayrıca kat sayılar istatistiki açıdan anlamlı bulunmuştur.

Dao (2014), 1980-2010 döneminde dünya genelinde 71 ülke için panel veri analizi kullanılarak ticari açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki araştırılıştır. Ulaşılan sonuçlar, ticari açıklık ile ekonomik büyümeye arasında pozitif ve önemli bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Fetahi-Vehapi, Sadiku ve Petkovski (2014), 1996-2012 döneminde Güneydoğu Avrupa ülkeleri için GMM sistemi kullanılarak ticari açıklık ve ekonomik büyüme arasında ilişki var olup olmadığı araştırılmıştır. Elde edile

sonuçlar, ticari açıklığın Güneydoğu Avrupa ülkelerinde ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediğini göstermektedir.

Mercan ve Göçer (2014), 1990-2010 dönemini kapsayan yıllık verilerle, Altı Orta Asya ülkesi için panel veri analiz yöntemi kullanılarak ticari dışa açıklık ve enflasyonun, büyüme üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Elde edilen bulgular, ticari dışa açıklığın ekonomik büyümeye katkı yaptı yönündedir.

Kar, Nazlıoğlu ve Ağır (2014), 1989:1-2007:11 periyodunda, Türkiye için doğrusal ve doğrusal olmayan nedensellik yaklaşımları kullanarak ticari açıklık, finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişlikleri incelemişlerdir. Ulaşılan sonuçlar, ticari açıklıkçığın ekonomik büyümeyi benzer şekilde ekonomik büyümenin de ticari açıklığı etkilediği tespit edilmiştir.

Ali ve Abdullah (2015), 1980-2010 döneminde Pakistan için PP, ADF birim kök testleri ile Johansen eş-bütünleşme testi kullanılarak ticari açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiler araştırılmıştır. Çalışmanın sonuçları, ülkenin ticaret açıklığı ve ekonomik büyümesi arasında kısa vadeli pozitif bir ilişki olduğunu göstermesine rağmen, uzun vadeli sonuçlar ise, ticaret açıklığın Pakistan'ın ekonomik büyümesini olumsuz yönde etkilediğini göstermektedir.

Ak, Aydın ve Altıntaş (2015), 1980-2010 periyodunda Türkiye için ticari serbestleşme, finansal gelişme ve ekonomik büyüme verileri arasındaki ilişkileri regresyon analizi kullanarak incelemişlerdir. Değişkenler arasındaki ilişkiler Johansen eş-bütünleşme testi, DOLS ve FMOLS analizleri kullanılarak araştırılmıştır. Çalışmanın sonucuna göre, ticari serbestleşmenin ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği sonucuna varılmıştır.

Topallı (2016), 1982-2013 döneminde BRICS ülkeleri ve Türkiye'nin için doğrudan sermaye yatırımları, ticari dışa açıklık oranı ve ekonomik büyüme değişkenleri arasındaki ilişkiler CADF birim kök testi ve Emirmahmutoğlu ve Köse nedensellik testi kullanılarak araştırılmıştır. Araştırma sonuçları, ticari açıklık oranı ile ekonomik büyüme arasına çift yönlü nedensellik ilişkisinin bulunduğunu göstermektedir.

Aydın ve Barut (2016), 1974-2014 dönemini kapsayan verilerle Türkiye için ekonomik büyüme, finansal gelişme, finansal açıklık ve ticari açıklık arasındaki ilişkiler Johansen-Juselius eş-bütünleşme ve Granger nedensellik testi kullanılarak incelenmiştir. Yapılan çalışmada finansal açıklığın ve finansal gelişmenin, büyümeyi negatif yönde etkilediği ve ticari açıklığın büyümeyi pozitif yönde etkilediği sonucuna varılmıştır.

Ümit (2016), 1992:Q1-2014:Q4 periyodunda Türkiye ekonomisi için Carrion-i-Silvestre vd.(2009) tarafından geliştirilen çoklu yapısal kırılmalı birim kök testi, ARDL sınır testi ve Toda-Yamamoto nedensellik testi kullanılarak ticari açıklık oranı ve finansal açıklık oranı ile ekonomik büyüme değişkenleri arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Çalışmada, finansal açıklık oranı ile büyüme arasında çift yönlü ve büyümeden ticari açıklık oranına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin var olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca sınır testi sonuçlarına göre, uzun ve kısa dönemde büyümenin ticari açıklık oranından olumsuz yönde etkilediği ve büyümenin finansal açıklık oranından olumlu yönde etkilendiği tespit edilmiştir.

Tablo 10: Ekonomik Büyüme ile Dışa Açıklık Arasındaki İlişkileri İnceleyen Başlıca Çalışmalar

Yazar ve Yıl	Çalışma Dönemi	Çalışma Yapılan Ülke(ler)	Kullanılan Yöntem	Değişkenler	Sonuç
Kunts ve Marin, 1989	1956-1982	Avusturya	Granger Nedensellik Analizi	İhracat, Fiyat Rekabetçiliği, Üretkenlik ve Gerçekleşen Dünya Çıktısı	Y→ TA Y→ İhracat
Dollar, 1992	1976-1985	95 Gelişmekte Olan Ülke	Döviz Çarpıklık Endeksi	Ticari Liberalizasyon ve Kişi Başı Gelir	TL →(+) KBG
Sachs ve Warner, 1995	1970-1995	135 Gelişmiş Gelişmekte Olan ve Az Gelişmiş	Döviz Çarpıklık Endeksi	Ticari Açıklık ve GSYH	TA→(+) Y
Grilli ve Milesi-Ferretti, 1995		61 Gelişmiş Ve Gelişmekte Olan Ülke	Panel Veri Analiz	GSYH ve Finansal Açıklık	-----
Frankel ve Romer, 1996	1985	63 Ülke	Regresyon Analizi	Coğrafi Faktörler, Ticari Açıklık, GSYH	TA→Y
Van den Berg, 1996	1960-1990	6 Latin Amerika Ülkesi	Phillips-Perron (PP) Birim Kök Testi	GSYH, İthalat ve İhracat	TA→(+) Y
Bahmani-Oskooee ve Niroomand, 1999	1960-1992	59 Gelişmiş ve Az Gelişmiş Ülke	Johansen Eş-Bütünleşme Testi	Ticari Açıklık ve GSYH	TA→(+) Y (UD)
Wacziarg, 2001	1970-1989	57 Ülke	Panel Veri Analizi	GSYH ve Ekonomi Politikaları	TA→(+) Y
Vamvakidis, 2002	1870-1990	Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler	Regresyon Analizleri	GSYH ve Ticari Açıklık	1920-40, TA→(-) Y 1970-90,TA→(+) Y

Dar ve Amirkhalkhali, 2003	1971-1999	19 OECD Ülkesi	Zaman Serisi ve Yatay Kesit Veri Analizi	Ticari Açıklık ve GSYH	TA→(+) Y
Aizenman, 2004	1969-1998	OECD ve Gelişmekte olan ülkeler	Panel Regresyon Analizi	GSYH, Ticari ve Finansal Açıklık	FA→(-)Y TA→FA
Utkulu ve Özdemir, 2005	1950-2000	Türkiye	Eş-bütünleşme Analizini	Kişi Başına Düşen Milli Gelir, Açıklık Endeksi, Beşeri Sermaye Ve Reel Yatırımlar	TL →(+) Y
Ranciere vd. 2006	1980-2002	57 Ülke	Probit Regresyon Analizi	GSYH ve Finansal Liberalizasyon	FL→(+)Y
Yapraklı, 2007	1990:Q1-2006:Q4	Türkiye	Johansen Eş-Bütünleşme ve Granger Nedensellik	GSYH, Ticari ve Finansal Açıklık	TA→(+)Y FA→(-)Y
Güngör ve Kurt, 2007	1968-2003	Türkiye	Johansen Eş-Bütünleşme Testi ve Hata Düzeltme Modeli	Ekonomik Kalkınma ve Ticari Açıklık	TA↔ EK
Kose, Prasad ve Terrones, 2009	1966-2005	67 Ülke	Dinamik Panel Veri	Finansal Açıklık ve Toplam Faktör verimliliği	FA→(+)TFV
Kurt ve Berber, 2008	1989:Q1-2003:Q4	Türkiye	Granger Nedensellik Testi ve Dinamik Etkileşimleri VAR	Ticari Açıklık ve GSYH	TA↔ Y
Omisakin, Adeniyi ve Omojolaibi, 2009	1970-2006	Nijerya	Toda-Yamamoto Nedensellik Testi ve ARDL Sınır Testi	Ticari Açıklık ve GSYH	TA→(+)Y

Türedi ve Berber, 2010	1970-2007	Türkiye	Johansen-Juselius Koentegrasyon ve VAR Nedensellik Anali	GSYH, Finansal Kalkınma ve Ticari Açıklık	TA↔Y
Hanh, 2010	1994-2008	29 Gelişmekte Olan Asya Ülkesi	Pedroni eş-bütünleşme, GMM tahmini	Finansal Gelişme, Ticari Açıklık ve Finansal Açıklık	FG↔TA FG↔FA
Chimobi, 2010	1970-2005	Nijerya	Johansen Eş-Bütünleşme ve Granger Nedensellik	GSYH ve Ticari Açıklık	TA↔ Y
Berkman, 2011	1987-2011	Türkiye	Johansen Eş-Bütünleşme ve Granger Nedensellik	GSYH ve Finansal Liberalizasyon	FL→Y
Özşahin, 2011	1989:Q1-2010:Q1	Türkiye	ARDL Sınır Testi	GSYH ve Finansal Liberalizasyon	FL→(+)Y
Bajwa ve Siddiqi, 2011	1972-1985 ve 1986-2007	Bangladeş, Sri Lanka, Hindistan ve Pakistan	Panel Eş-Bütünleşme Analizi ve FMOLS	GSYH ve Ticari Açıklık	1972-85, TA→(+) Y (KD) 1972-85, TA→(-)Y (UD) 1986-2007, TA↔Y
Kıran ve Güriş, 2011	1992-2006	Türkiye	Pesaran vd (2001) Sınır Testi ve Toda- Yamamoto Nedensellik	GSYH, Ticari ve Finansal Açıklık	TA ve FA→Y, (UD) TA↔Y
Okuyan, Ozun ve Erbaykal, 2012	Farklı Dönemlerde	17 Gelişmekte Olan Ülke	Pesaran vd (2001) Sınır Testi ve Toda- Yamamoto Nedensellik	GSYH ve Ticari Açıklık	6, T.A→(+) Y (UD) 8, TA↔ Y
Özel, 2012	1992Q1-2010Q4	Türkiye	Johansen Eş-Bütünleşme ve Granger Nedensellik	GSYH, Ticari ve Finansal Açıklık	TA→(+)Y FA→(-)Y
Ahmadi ve Mohebbi, 2012	1971-2008	İran	Regresyon Analizi	GSYH ve Ticari Açıklık	TA→(+) Y

Manni, Siddiqui ve Afzal, 2012	1980-2010	Bangladeş	En Küçük Kareler	GSYH ve Ticari Liberalizasyon	TL→(+) Y
Chang ve Mendy, 2012	1980-2009	39 Afrika Ülkesi	Panel Regresyon Analizi	Ticari Açıklık, Yatırımlar ve GSYH	TA→(+) Y
Gries ve Redlin, 2012	1970-2009	158 Ülke	Panel Hata Düzeltme Modeli(ECM) ve GMM	Kişi Başı Gelir ve Ticari Açıklık	TA→(-) Y (K.D) TA→(+) Y (U.D)
Kim, Lin ve Suen, 2012	1975-2007	19 Gelişmekte Olan Ülke	ARDL Sınır Testi	GSYH, Finansal Entegrasyonun ve Yabancı Doğrudan Yatırımların	FE→(+)Y
Mercan ve Peker, 2013	1992-2010	Türkiye	Pesaran vd (2001) Sınır Testi	Finansal Gelişme ve GSYH	FG→(+)Y
Zeren ve Arı, 2013	1970-2011	G7 Ülkeleri	Panel Granger Nedensellik Testi	Ticari Açıklık ve GSYH	TA(+)↔(+) Y
Mercan vd., 2013	1989-2010	BRIC-T	Panel Veri Analizi	GSYH ve Ticari Açıklık	TA→(+) Y
Dao, 2014	1980-2010	71 Ülke	Panel Veri Analizi	GSYH ve Ticari Açıklık	TA→(+) Y
Fetahi-Vehapi, Sadiku ve Petkovski, 2014	1996-2012	Güneydoğu Avrupa Ülkeleri	GMM	GSYH ve Ticari Açıklık	TA→(+) Y
Mercan ve Göçer, 2014	1990-2010	Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan	Panel Veri Analiz	GSYH, Ticari Açıklığın ve Enflasyonun	TS →(+) Y
Kar, Nazlıoğlu ve Ağır, 2014	1989:1-2007:11	Türkiye	Doğrusal ve Doğrusal Olmayan Nedensellik Analizi	GSYH, Ticari Açıklık ve Finansal Gelişme	TA(+)↔(+) Y

Ali ve Abdullah, 2015	1980-2010	Pakistan	Phillips Perron (PP), Augmented Dickey Fuller (ADF), Johansen Eş-Bütünleşme	GSYH ve Ticari Açıklık	TA→(+) Y (K.D) TA→(-) Y (U.D)
Ak, Aydın ve Altıntaş, 2015	1980-2010	Türkiye	Johansen Eş-Bütünleşme, DOLS ve FMOLS	GSYH, Ticari Serbestleşme ve Finansal Gelişme	TS →(+) Y
Topallı 2016	1982-2013	BRICS ve Türkiye	CADF Birim Kök Testi ve Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) Nedensellik Testi	GSYH ve Ticari Açıklık	TA↔ Y
Aydın ve Barut, 2016	1974-2014	Türkiye	Johansen-Juselius Eş-Bütünleşme ve Granger Nedensellik	Ekonomik Büyüme, Finansal Gelişme, Finansal Açıklık ve Ticari Açıklık	FA→(-)Y FG→(-)Y TA→(+)Y
Ümit, 2016	1992:Q1-2014:Q4	Türkiye	Carrion-i-Silvestre vd. (2009), Johansen Eş-Bütünleşme ve Toda-Yamamoto Nedensellik	GSYH, Ticari ve Finansal Açıklık	TA→Y FA↔Y TA→(-)Y FA→(+)Y

Y: Ekonomik Büyüme, **TL**: Ticari Liberalizasyon, **KBG**:Kişi Başı Gelir, **TA**: Ticari Açıklık **TS**: Ticari Serbestleşme, **FA**: Finansal Açıklık, **FG**:Finansal Gelişme, **FL**: Finansal Liberalizasyon, **UD**:Uzun Dönemli İlişki, **KD**: Kısa Dönemli İlişki, **TFV**: Toplam Faktör Verimliliği **EK**: Ekonomik Kalkınma -----: İlişki Bulunamamış, ↔: Çift yönlü İlişki, →: Tek Yönlü İlişki

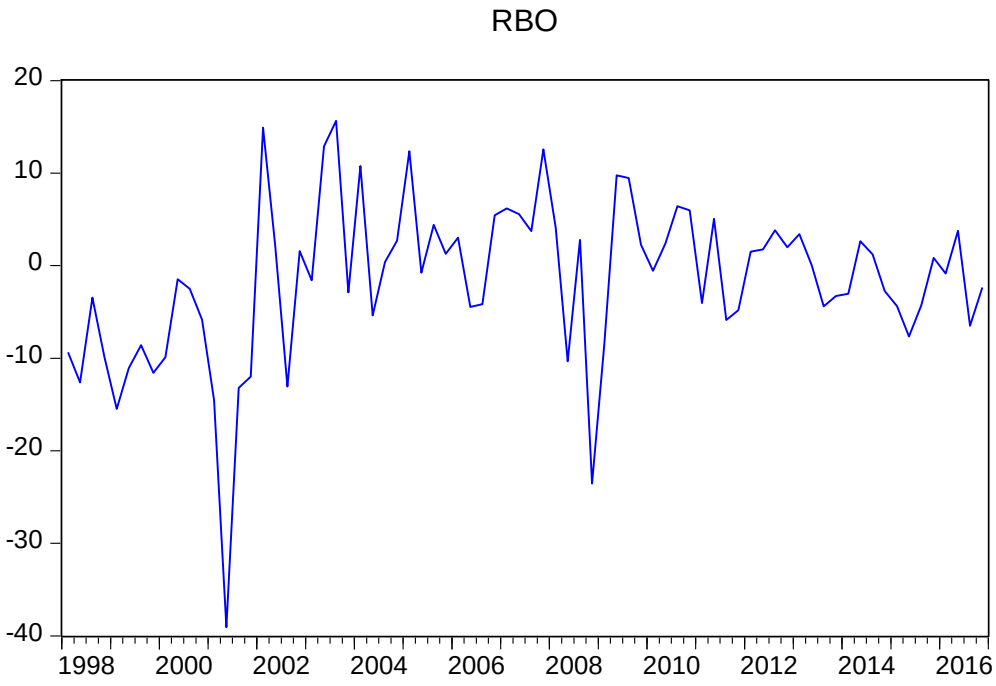
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

METODOLOJİ VE UYGULAMA

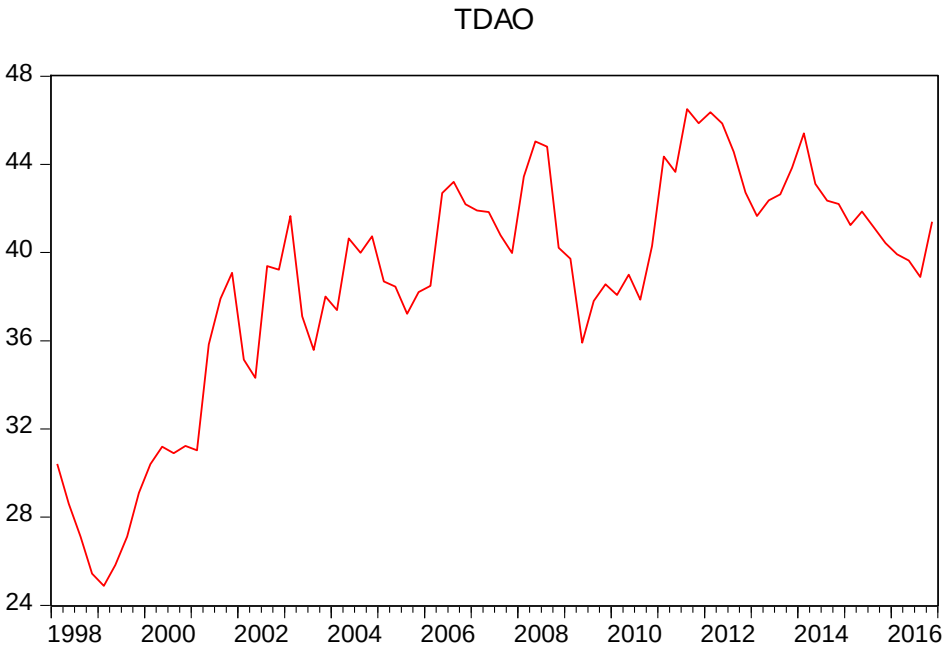
4.1. KAPSAM VE VERİ SETİ

Bu çalışmada, ticari ve finansal dışa açıklık oranı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiler ekonometrik yönden incelenmektedir. Bu doğrultuda 1998:1-2016:4 dönemini kapsayan çeyreklik veriler kullanılmıştır. Bu çalışmada, büyümeyi etkileyen diğer değişkenlerin sabit oldu kabul edilerek, Türkiye'de ticari ve finansal dışa açıklığın ekonomik büyümeyi ne şekilde etkilediği araştırılmaktadır.

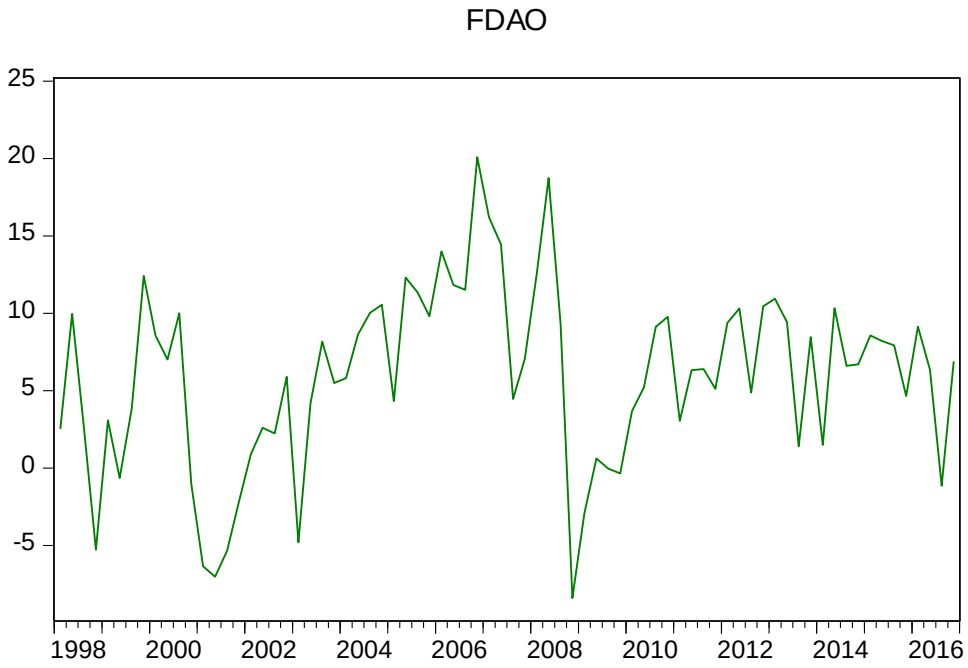
Çalışmada kullanılan değişkenler Amerikan doları cinsinden hesaplanmıştır. GSYH büyüme oranı sabit fiyatlarla hesaplanmıştır. Aizenman 2004 yılında yapmış olduğu çalışma referans alınarak ticari dışa açıklık oranı, [(ihracat + ithalat)/GSYH*100] finansal dışa açıklık oranı, [(gayri safi özel sermaye girişi + gayri safi özel sermaye çıkışı)/GSYH*100] şeklinde hesaplanmaktadır. Veriler oluşturulurken, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası(TCMB) ve International Money Fund(IMF)'den faydalanılmıştır. Kullanılan değişkenlerden Reel GSYH büyüme oranı ve ticari dışa açıklık oranı mevsimsellik özelliği taşıdığı için Troma/Seats yöntemi ile mevsimsellikten arındırılmıştır.

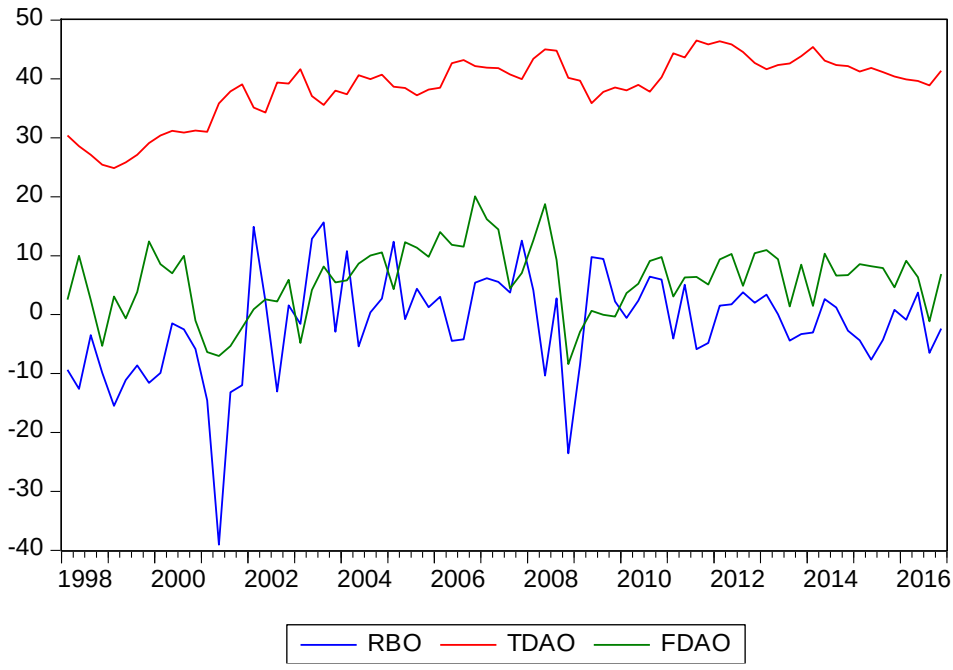
Şekil 5: 1998:1-2016:4 Dönemi RBO Serisi

Şekil 6: 1998:1-2016:4 Dönemi TDAO Serisi

Şekil 7: 1998:1-2016:4 Dönemi FDAO Serisi

Şekil 8: 1998:1-2016:4 Dönemi RBO, TDAO ve FDAO Serileri

4.2. EKONOMETRİK ANALİZ

4.2.1. Zaman Serileri

Bu çalışmada, ticari ve finansal dışa açıklık oranının ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiler zaman serisi kullanılarak incelenmiştir.

Zaman serisi, bir değişkenin zaman içinde almış olduğu değerlerin kümesidir. Bu değerler günlük, haftalık, aylık, üç aylık, yıllık, beş yıllık ve on yıllık olabilir (Gujarati, 2015:42). Zaman serileri, gözlem kümesimin belli bir dönemde aldığı değerleri incelmek ve ilgili zaman serisinin gelecekte alacağı değerleri gerçeğe en yakın şekilde tahmin etmek için kullanılmaktadır. Zaman serilerinden genellikle öngörüde bulunmak için faydalanılmaktadır.

Zaman serileri, ekonomi, sağlık, mühendislik, eğitim gibi bir çok alanda derlenmekle birlikte, daha ziyade istatistiksel ve ekonometrik çalışmalarda yoğun bir şekilde kullanılmaktadır (Sevüktekin ve Çınar, 2014:2).

4.2.2. Durağanlık Kavramı

Zaman serileri ile yapılan çalışmalarda önemli bir varsayım incelenen zaman serisinin durağan olduğudur. Bir zaman serisi durağan olmadığında, bu durumdan çeşitli kaygılar duyulmaktadır. Zaman serisinin durağan olmamasından kaygı duyulmasının ilk nedeni, zaman serisi durağan değilse o zaman serisinin davranışları ancak ele alınan dönem için incelenebilir. Bu durumda her zaman serisi özel bir vaka olacaktır ve bu zaman serisini başka dönemlere genelleştirme imkânı ortadan kalkacaktır (Gujarati, 2015:320).

Zaman serisinin durağan olmamasından kaygı duyulmasının ikinci nedeni ise, iki ya da daha fazla durağan olmayan zaman serisi ile çalışma yapıldığında, bu zaman serileri ile yapılacak regresyon analizi sonucunda, sahte veya anlamsız regresyon olgusu ortaya çıkarabilecektir. Bu şekilde, durağan olmayan zaman serileri ile yapılan çalışmada, yüksek bir belirlilik katsayısı (R^2) ve parametrelerin anlamlılığını test eden t ve F istatistik değerleri anlamlı çıkabilir. Anacak durağan

olan zaman serileri ile yapılan çalışmalarda güvenilir olan bu testler, durağan olamayan zaman serilerinde güvenilir değildir (Gujarati, 2015:320).

Belirli bir dönem içinde gözlenen bir serinin ortalaması ve varyansı zamanla değişmiyorsa ve iki dönem arasındaki kovaryans değerleri kovaryansın hesaplandığı asıl döneme değil de, iki dönem arasındaki uzaklığa bağlı ise bu zaman serisi durağandır. Bu şartları sağlamayan bir zaman serisi durağan değildir (Tarı, 2015:375).

Ortalama : $E(Y_t) = \mu$ (1)

Varyans : $Var\ (Y_t) = E\ (Y_t - \mu)^2 = \sigma^2$ (2)

Kovaryans : $\gamma_k = E\ [(Y_t - \mu)(Y_{t+k} - \mu)]$ (3)

4.2.3. Augmented Dickey-Fuller(ADF) Birim Kök Testi

Ekonometrik bir çalışma yapılırken kullanılan seriler şayet durağan değilse ortaya anlamsız ya da sahte regresyon sorunu ortaya çıkmaktadır (Granger ve Newbold, 1974). Bundan dolayı, çalışmada kullanılacak zaman serilerinin durağanlığı sınandıktan sonra çalışmaya dahil edilmesi, elde edilecek sonuçların daha güvenilir olmasına ve daha doğru yorumlanmasını sağlayacaktır.

1979'de geliştirilen DF birim kök testi, zaman serilerinin durağanlık seviyesini tespit etmek için geliştirilmiştir. DF birim kök testinde, bir zaman serisinin uzun dönemde sahip olduğu özellikler, değişkenin geçmiş dönemde aldığı değerler, incelenen dönemi nasıl etkilediği analiz edilerek tespit edilmektedir (Dickey ve Fuller, 1979: 427-429).

ADF birim kök sürecin modeli aşağıdaki gibidir:

$$Y_t = \rho Y_{t-1} + u_t, \quad -1 \leq \rho \leq +1 \tag{4}$$

Bu modelde yer alan u_t tesadüfi oluşan bir hata terimidir. Bu model birinci dereceden otoregresif AR(1) bir modeldir. Şayet $\rho = 1$ ise, birim kök vardır, model durağan olmayan stokastik modeldir ve ilişki;

$$Y_t = Y_{t-1} + u_t, \quad (5)$$

biçimini almaktadır. Modelin bu şekilde olması demek, bir serinin o dönemde maruz kaldığı bir şokun olduğu gibi sitemde kaldığını gösterir. Şayet şoklar bir seride kalıcı ise o serinin durağan olmamadığı, yani birim köklü olduğu ve zaman içinde gösterdiği trendin rassal olduğu anlamına gelmektedir. Şayet ρ katsayısın aldığı değer birden küçükse, geçmiş dönemde ortaya çıkan şoklar belli bir dönem etkisini gösterse de, ortaya çıkan bu etki giderek azalacak ve kısa bir zaman sonra bu şokun etkisi tamamen ortadan kalkacaktır (Tarı, 2015:388).

Burada sınanan hipotezler:

$H_0 : \rho = 1$ (birim köklüdür) (6)

$H_1 : \rho < 1$ (seri durağandır) şeklindedir.

Yukarıda verilen (5) nolu denklemin sağ ve sol tarafından Y_{t-1} değişkeni çıkarılınca

$$Y_t - Y_{t-1} = \rho Y_{t-1} - Y_{t-1} + u_t \quad (7)$$

$$Y_t - Y_{t-1} = (\rho - 1) Yt{-}1 + u_t \quad (8)$$

$$\Delta Y_t = \delta\, Y_{t-1} + u_t \quad (9)$$

$$\Delta Y_t = (Y_t - Y_{t-1}) = u_t \quad (10)$$

denklemi elde edilmektedir. Burada, ΔY_t=($Y_t - Y_{t-1}$) birinci farktır. $\rho = 1$ olduğu zaman, δ=0 olacaktır. Orijinal bir serinin birinci farkı alındığı zaman seri durağan hale geliyorsa bu seriye birinci dereceden entegre olmuş denir ve I(1) şeklinde gösterilir. Bu durumda hipotezler, aşağıdaki gibi gösterilmektedir.

$H_0 : \delta = 0$ (seri birim köklüdür) (11)

$H_1 : \delta < 0$ (seri durağandır)

DF birim kök testi, teori ve uygulama ile ilgili çeşitli nedenlerden aşağıdaki regresyonlara uygulanmaktadır (Tarı, 2015:389):

Sabit terimsiz ve trendsiz: $\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + u_t$ (13)

Sabit terimli ve trendsiz: $\Delta Y_t = \alpha_1 + \delta Y_{t-1} + u_t$ (14)

Sabit terimli ve trendli: $\Delta Y_t = \alpha_1 + \alpha_{2t} + \delta Y_{t-1} + u_t$ (15)

Dickey-Fuller testi, hata terimlerinde otokorelasyon olmadığını varsaymaktadır. Ancak otokorelasyonun bulunması muhtemel bir durumdur. Hata terimleri arasında otokorelasyon bulunduğu durumda, hata teriminin tesadüfi olduğu varsayımı altında kullanılan DF dağılımlarını geçersiz kıldığı için bu testi yapmak mümkün olmayacaktır. Bu sorunun üstesinden gelmek için Dickey ve Fuller 1981 yılında **Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF)** testi denilen yeni bir testi literatüre kazandırmışlardır (Dickey ve Fuller, 1981).

$\Delta Y_t = \beta_1 + \beta_{2t} + \delta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^{m} \alpha_i \Delta Y_{t-i} + u_t$ (16)

Yukarıda yer alan denklem, normal DF denklemine bağımlı değişkenin gecikmeli değerlerinin modele ilave edilmiş halidir. İlave edilecek bağımlı değişkenin gecikmeli değerlerinin sayısı genellikle ampirik olarak belirlenir. Burada yapılması gereken hata teriminin seri olarak otokorelasyonsuz olmasını sağlamaya yetecek kadar bağımlı değişkenin gecikmeli değerlerini modele eklemektir. ADF testi, DF testi gibi $\delta = 0$ sıfır hipotezine dayanır ve aynı asimptotik dağılımı izler. Bu yüzden aynı kritik değerler kullanılabilir. Bağımlı değişkenin gecikmeli

değerlenin başlangıçtaki DF denklemine ekstra terim olarak eklendiği zaman bu denklemi genişletmektedir. Bu uyulama sonucunda hata terimleri arasındaki otokorelasyon sorunu ortadan kaldırılmış olacaktır (Sevüktekin ve Çınar, 2014:336).

4.2.4. Philips-Perron(PP) Birim Kök Testi

Dickey-Fuller (DF) birim kök testinin önemli bir varsayımı u_t kalıntıların otokorelasyonsuz ve özdeş dağılmış olmasıdır. Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) regresyona bağımlı değişkenin gecikmeli fark değerlerini modele ilave ederek, kalıntılarda olabilecek otokorelasyon sorununu düzelterek DF'nin eksikliğini gidermektedir. Philips-Perron kalıntılarda olabilecek otokorelasyon sorununu düzeltmek için parametrik olmayan istatistiki yöntemleri kullanır (Gujarati, 2012:758).

4.2.5. Lee-Strazicich Birim Kök Testi

DF ve PP birim kök testleri serilerde meydana gelebilecek yapısal kırılmaları dikkate almadıkları için gerçekte durağan olan bir seriyi birim köklü gösterebilirler. Serilerde kırılma meydana gelmesine; savaşlar, doğal afetler terör olayları gibi olağanüstü durumlardan veya politika değişikliklerinden ve ekonomik krizlerden kaynaklanabilmektedir. Geleneksel birim kök testleri, ülkede yaşanabilecek bu gibi durumları dikkate almadığı için gerçekte durağan olan serileri birim köklü gösterme eğilimindedir. Bu sorunu ortadan kaldırmak için yapısal kırılmaları dikkate alan birçok birim kök testli geliştirilmiştir. Yapısal kırılmaları dikkate alan ilk birim kök testi Perron (1989) tarafından literatüre kazandırılmış ve daha sonra yapısal kırılmayı dikkate alan çok sayıda test geliştirilmiştir (Yıldırım vd., 2013: 83).

İki yapısal kırılmaya izin veren **Lee-Strazicich** temel hipotezin (H_0) kuruluşu yönünden Zivot-Andrews, Lumsdaine-Papell yapısal kırılmalı birim kök testlerinden ayrılmaktadır. ZA ve LP birim kök testlerinde temel hipotez yapısal kırımla olmadan serinin birim kök içerdiği varsayımına dayanmaktadır. Bu durumu eleştiren **Lee-Strazicich** birim kök testlerinde yapısal kırılmalı durağan alternatif hipotezine karşı temel hipotezin yapısal kırımla olmadan serinin birim kök içerdiği şeklinde değil de yapısal kırılma ile birlikte seri birim köklüdür, şeklinde olması gerektiğini

savunmuştur (Yavuz, 2015:317). **Lee-Strazicich** hem temel hem de alternatif hipotez altında yapısal kırılamaya izin veren içsel iki kırılmalı Lagrange Çarpanına (LM) dayanan birim kök testini geliştirmişlerdir (Lee ve Strazicich, 2003).

H_0: seri yapısal kırılma ile birim köklüdür (17)

H_1: seri yapısal kırılma ile durağandır.

Bu test aşağıdaki regresyon modeli ile gösterilmektedir.

$$Y_t = \delta Z_t + e_t, \qquad e_t = \beta e_{t-1} + \varepsilon_t \tag{18}$$

İki kırılmalı birim kök testi için kritik değerler, Lee ve Strazicich (2003)'in çalışmasında yer almaktadır. Elde edilen test istatistiği kritik değerden küçük olduğu durumda H_0 hipotezi kabul edilmekte ve incelenen serinin yapısal kırılma ile birlikte birim kök içerdiğine karar verilmektedir. Şayet elde edilen test istatistiği kritik değerlerden büyükse bu durumda H_0 reddedilerek serinin yapısal kırılma ile birlikte durağan olduğuna karar verilmektedir.

4.3. VEKTÖR OTOREGRESYON(VAR) MODELİ

Eşanlı denklem sistemde, modelde yer alan tüm denklemler aynı anda analiz edilerek sistem katsayılarının tahmini yapılmaktadır. Ancak eş anlı denklem sisteminde hangi değişkenin içsel hangi değişkenin dışsal olduğunu belirlenme noktasında problemler meydana gelmektedir. Bu problemi çözmek için bazen yapısal model üzerinde birtakım kısıtlamalara gidilmektedir. Yapılan kısıtlamalar araştırma için bir takım güçlüklerin yaşanmasına neden olmaktadır. Sims (1980) eş anlı denklem sisteminin içerdiği problemleri ortadan kaldırmak için Vektör Otoregresyon (VAR) modellerine dayalı yeni bir metodolojiyle problemlere çözüm üretilmiştir. VAR modelleri yapısal model üzerinde herhangi bir kısıtlamaya gitmeksizin dinamik ilişkileri vermekte ve bundan dolayı zaman serilerinde sıklıkla tercih edilmektedir (https://docs.google.com/file/d/0B3p9AejfTpDENF9ZdVRzTUszNXc/edit Erişim Tarihi: 15.06.2017).

$$Y_t = \phi_0 \sum_{i=1}^{p} \phi_1 Y_{t-i} + \sum_{i=1}^{p} \phi_2 X_{t-i} + \varepsilon_t \quad (19)$$

$$X_t = \varphi_0 \sum_{i=1}^{p} \gamma_1 Y_{t-i} + \sum_{i=1}^{p} \varphi_2 X_{t-i} + \varepsilon_t \quad (20)$$

Yukarıdaki modelde p bütün değişkenler için ortak gecikme sayısını, ϕ_1, ϕ_2, φ_1, φ_2 gecikme katsayılarını ve ε_{1t} ile ε_{2t} ise kalıntıları göstermektedir. Denklemlerdeki uygun gecikme uzunluğu Hannan-Quinn ve Schwarz bilgi kriterleri kullanılarak tespit edilmektedir. Nedenselliğin test edilebilmesi için değişkenlerin varsa trendden, mevsimsel etkilerden arındırılması ve durağanlığının sağlanması gerekmektedir.

4.4. GRANGER NEDENSELLİK TESTİ

Granger 1969'da yayınladığı makalesinde, değişkenler arasındaki nedensellik ilişlilerinin tespit edilebileceği bir test geliştirmiştir. Bu testte, nedensellik uygun gecikme uzunluğuna sahip iki değişkenli bir VAR modeli kullanılarak tespit edilmektedir. Granger nedensellik testinde, bir değişkenin diğerini düzeli olarak etki edip etmediği incelenmektedir (Granger, 1969). Granger nedensellik testi, aşağıdaki denklemler aracılığı ile test edilmektedir.

$$Y_t = \sum_{i=1}^{p} \beta_1 Y_{t-i} + \sum_{i=1}^{p} \beta_2 X_{t-i} + u_{1t} \quad (21)$$

$$X_t = \sum_{i=1}^{p} \alpha_1 Y_{t-i} + \sum_{i=1}^{p} \alpha_2 X_{t-i} + u_{2t} \quad (22)$$

Yukarıdaki modelde p bütün değişkenler için ortak gecikme sayısını, β_1, β_2 , α_1, α_2 gecikme katsayılarını ve u_{1t}ile u_{2t} ise kalıntıları göstermektedir. Denklemlerdeki uygun gecikme uzunluğu Hannan-Quinn ve Schwarz bilgi kriterleri kullanılarak tespit edilmektedir. Nedenselliğin test edilebilmesi için değişkenlerin varsa trendden, mevsimsel etkilerden arındırılması ve durağanlığının sağlanması gerekmektedir.

(21) ve (22) nolu denklemler EKK yöntemiyle tahmin ettikten sonra, ortaya dört şekilde nedensellik ilişkisi ortaya çıkabilir. Bu ilişkiler aşağıda sıralanmıştır (Dikmen, 2012: 255).

1. X_t 'den Y_t 'ye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi vardır ($X_t \rightarrow Y_t$).

2. Y_t 'den X_t 'ye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi vardır ($Y_t \rightarrow X_t$).

3. X_t ve Y_t arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi vardır ($X_t \Leftrightarrow Y_t$).

4. X_t ve Y_t arasında nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır ($X_t \not\Leftrightarrow Y_t$).

4.5. ETKİ-TEPKİ ANALİZİ

Etki-tepki analizi, sistem içerisinde yer alan değişkenlere verilecek şoklar karşısında değişkenlerin tepkilerinin ölçüldüğü bir tekniktir. Bu analizle oluşabilecek şok politikalar sonucunda, diğer değişkenlerin nasıl bir tutum izleyecekleri ve ne şekilde tepki verecekleri kestirilmeye çalışılmaktadır. Bundan dolayı etki-tepki analizi bize önemli bilgiler sunar. Sistemde değişkenler durağan oldukları zaman, verilecek bir şokun etkisi bir süre sonra ortadan kalkacaktır. Değişkenler durağan yapıda değillerse şokun etkisi sürekli olacak ve şoka verilen tepki sağlıklı bir şekilde ölçülemeyecektir. Bundan dolayı değişkenlerin durağan olması önemlidir. Etki-tepki analizi yapısal şoklar üzerine bina edildiği için, analiz yapılırken modelde bulunan değişkenler arasında Granger nedenselliğin olması gerekmektedir. Modelde yer alan bir X değişkeni, bir Y değişkeninin nedeni değilse değişkenlerden birine verilecek bir birimlik şok, diğer değişken üzerinde herhangi bir etki doğurmayacaktır. Bundan dolayı önce değişkenler arasında nedensellik ilişkisinin varlığı tespit edilmeli ve değişkenlerin içsel-dışsal tespiti dikkate alınarak hareket edilmelidir (Bozkurt, 2013:101). Etki-tepki analizinde değişkenlerden birinin hatasına bir birimlik şok verilesi durumunda bu şokun diğer değişkenleri ne şekilde etkilediği analiz edilmektedir (Sevüktekin ve Çınar, 2014:515).

$$\text{X} \rightarrow \text{Y için} \qquad \text{H}_0: \sum_{\text{i}=1}^{\text{r}} \alpha_{\text{i}} = 0 \qquad \text{Y} \rightarrow \text{X için} \quad \text{H}_0: \sum_{\text{i}=1}^{\text{s}} \beta_{\text{i}} = 0 \qquad (25)$$

4.6. VARYANS AYRIŞTIRMASI

Varyans ayrıştırması analizi ile istatistiki şokların değişkenler üzerinde yarattığı sayısal etki görülmüş olacaktır. Varyans ayrıştırması bir değişkene ilişkin öngörü hata varyansının, diğer değişkenler tarafından açıklanma oranıdır. Bir şok ileriye dönük tahmin hata varyansını açıklayabiliyor ise, bu değişken içsel olarak kabul edilir (Bozkurt, 2013:105). Varyans ayrıştırma analizi bir değişkenin kendi şoklarından kaynaklanan hareketler ve diğer değişkenlerin şoklarından kaynaklanan hareketlerin birbirine oranını göstermektedir. Eğer birinci değişkenin hata varyansı, diğer değişkenlerin hata varyanslarına oranı tüm dönemlerde sıfır ise ikinci değişkenin dışsal değişken olduğu, tersine bir durumda ise yani birinci değişkenin hata varyansı, diğer değişkenlerin hata varyanslarına oranı sıfırdan farklı ise değişkenin içsel olduğu anlamına gelir (Sevüktekin ve Çınar, 2014:515).

4.7. ANALİZ SONUÇLARI

Tablo 11: Augmented Dickey-Fuller(ADF) Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler		**Düzey Değerleri**		**Birinci Fark**		**Sonuç**
		Sabitli	**Sabitli/ Trendli**	**Sabitli**	**Sabitli/Trendli**	
RBO		-5.700 (0)*	-5.893 (0)*	-8.291 (3)*	-8.253 (1)*	I(0)
TDAO		-1.921 (0)	-2.273 (0)	-8.230 (0)*	-8.242 (0)*	I(1)
FDAO		-4.539 (0)*	-4.619 (0)*	-10.704 (0)*	-10.615 (0)*	I(0)
Kritik Değerler	%1	-3.520	-4.085	-3.523	-4.089	
	%5	-2.900	-3.470	-2.902	-3.473	
	%10	-2.589	-3.163	-2.589	-3.164	

Not: Parantez içindeki değerler Schwarz bilgi kriterine göre belirlenmiş uygun gecikme uzunluğunu göstermektedir. ADF testi için MacKinnon (1996) tarafından oluşturulmuş kritik değerler kullanılmaktadır. *, **, ***, sırası ile %1, %5, %10 önem düzeyinde değişkenin durağanlık seviyelerini göstermektedir.

Tablo 11'de yer alan ADF birim kök test istatistiği sonuçlarına göre, RBO serisinin tüm düzey değerlerinde, hesaplanan test istatistiği kritik değerlerden büyük[1] oludu için RBO hem sabitli hem de sabit/trendli modelde %1 önem seviyesinde

[1] Hesaplanan testi istatistiği ile MacKinnon kritik değerleri karşılaştırılırken mutlak değeri alınarak karşılaştırılmaktadır.

düzeyde I(0) durağandır. TDAO serisi ancak birinci fark alındıktan sonra hesaplanan test istatistiği değeri, kritik değerlerden büyük oludu için TDAO serisi birinci fark alındıktan sonra %1 önem seviyesinde birinci farkta I(1) durağan hale gelmektedir. Yani TDAO serisi birim kök içermektedir. FDAO serisi ise RBO serisi gibi hesaplanan test istatistiği değerleri düzey değerlerinde MacKinnon kritik değerlerinden büyüktür ve %1 önem seviyesinde düzeyde I(0) durağandır.

Tablo 12: Philips-Perron(PP) Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler		**Düzey Değerleri**		**Birinci Fark**		**Sonuç**
		Sabitli	**Sabitli/ Trendli**	**Sabitli**	**Sabitli/Trendli**	
RBO		-5.700 (0)*	-5.870 (1)*	-36.404 (73)*	-51.640 (73)*	I(0)
TDAO		-1.777 (7)	-2.246 (4)	-8.606 (11)*	-9.926 (11)*	I(1)
FDAO		-4.539 (1)*	-4.629 (1)*	-14.125 (13)*	-13.923 (13)*	I(0)
Kritik Değerler	%1	-3.520	-4.085	-3.522	-4.087	
	%5	-2.905	-3.471	-2.901	-3.472	
	%10	-2.588	-3.163	-2.588	-3.163	

Not: Parantez içindeki değerler, Newey West optimal uyarlama gecikmeleridir. PP test için MacKinnon (1996) tarafından oluşturulmuş kritik değerler kullanılmaktadır. *, **, ***, sırası ile %1, %5, %10 önem düzeyinde değişkenin durağanlık seviyesini göstermektedir.

Tablo 12'de PP birim kök test sonuçları gösterilmektedir, elde edilen sonuçlar tablo 11' de yer alan ADF birim kök test sonuçları ile anıdır. PP birim kök testi sonuçlarına göre de RBO serisi düzeyde I(0), TDAO serisi birinci farkta I(1) ve FDAO serisi ise düzeyde I(0) durağandır.

Tablo 13: Lee-Strazcich Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	**λ Değeri**	**Gecikme Uzunluğu**	**Kırılma Tarihleri**	**Test İstatistiği**	**Kritik Değerler**		
					%1	**%5**	**%10**
RBO	λ1: 0.197 λ2: 0.553	0	2001Q3 2008Q2	-7.918	-6.32	-5.73	-5.32
TDAO	λ1: 0.579 λ2: 0.711	5	2001Q2 2011Q2	-6.134	-6.32	-5.73	-5.32
FDAO	λ1: 0.211 λ2: 0. 553	0	2001Q4 2008Q2	-5.551	-6.42	-5.65	-5.32

Not: Kritik değerler Lee ve Strazicich (2003) makalesinden alınmıştır.

Yapısal kırılmaya izin vermeyen ADF ve PP birim kök testleri serilerdeki yapısal kırılmaları dikkate almadıkları için sapmalı sonuçlar verebilir. Bu testlerin eksikliğini gidermek için yapısal kırılmaları dikkate alan Lee-Strazcich birim kök testi uygulanmıştır. Ekonomik büyüme oranı, ticari dışa açıklık oranı ve finansal dışa açıklık oranı değişkenlerine ait Lee-Strazcich sabitte ve trendde iki kırılmaya izin veren model C sonuçları tablo 13'de gösterilmektedir.

Tablo 13'de yer alan sonuçlara göre, RBO test istatistiği mutlak değer içinde kritik değerlerden büyük olduğu için 2001Q3 ve 2008Q2 döneminde meydana gelen iki yapısal kırılma ile birlikte %1 önem seviyesinde durağan olduğu sonucuna varılmıştır. TDAO serisi 2001Q2 ve 2011Q2 döneminde meydana gelen yapısal kırılma ile birlikte %5 önem düzeyinde durağandır. FDAO serisi ise 2001Q4 ve 2008Q2 döneminde meydana gelen yapısal kırılma ile birlikte %10 önem seviyesinde durağandır. RBO serisinde yapısal kırılma gerçekleştiği dönemler; 2001Q3'cü ve 2008Q2'ci dönemidir. Bu dönemlerde RBO'da yapısal kırılma meydana getirecek ekonomik olaylar incelendiğinde, RBO'da 2001Q3'cü döneminde meydana gelen yapısal kırılmaya 2001 yılında Türkiye'de yaşanan ekonomik krizin neden olduğu görülmektedir. RBO'da 2008Q2 döneminde meydana gelen yapısal kırılmaya ise ABD'de ortaya çıkan, daha sonra diğer ülkelere yayılan, 2008 yılında yaşanan Küresel Finansal Krizin etkili olduğu görülmektedir.

TDAO serisinde yapısal kırılma gerçekleştiği dönemler, 2001Q2'ci ve 2011Q2'ci dönemidir. Bu dönemlerde TDAO'da yapısal kırılmaya neden olan ekonomik gelişmeler incelediği zaman, RBO'da 2001Q2 döneminde meydana gelen yapısal kırılmaya 2001 yılında Türkiye'de yaşanan ekonomik krizin neden olduğu görülmektedir. RBO'da 2011Q2 döneminde meydana gelen kırılmaya ise Avrupa ülkelerinde (İrlanda, İspanya, İtalya, Yunanistan) ortaya çıkan borç krizi, TDAO'da 2011Q2 döneminde yapısal kırılmaya neden olmuştur. Çünkü Türkiye dünyanın bir çok ülkesi ile ticari ilişkiler geliştirmesine rağmen, dış ticaretinin yaklaşık %50'sini Avrupa Birliği(AB) ülkeleri ile yapmaktadır. Dolayısıyla AB'de meydana gelen borç krizi, Türkiye'nin ticari açıklık oranında yapısal kırılma meydana getirmiştir.

FDAO serisinde yapısal kırılma gerçekleştiği dönemler; 2001Q4'cü ve 2008Q2'ci dönemidir. Bu dönemlerde FDAO'da yapısal kırlıma meydana getiren ekonomik olaylar incelendiğinde, FDAO'da 2001Q4'cü döneminde meydana gelen yapısal kırılmaya Türkiye'de 2001 yılında yaşanan ekonomik krizin neden olduğu görülmektedir ve FDAO'da 2008Q2 döneminde meydana gelen yapısal kırılmaya ise ABD'de ortaya çıkan, daha sonra diğer ülkelere yayılan, 2008 yılında yaşanan küresel finansal krizin etkili olduğu görülmektedir.

İki yapısal kırılmaya izin veren Lee-Strazcich birim kök testi sonucuna göre RBO, TDAO ve FDAO değişkenlerinin tamamı I(0) düzeyinde durağan olduğu sonucuna varılmıştır. Bu durumda yapısal kırılmayla birlikte seri iki kırılma ile birlikte birim köklüdür varsayımını kabul eden temel hipotezi reddedip, seri iki kırılma ile birlikte durağandır varsayımını kabul eden alternatif hipotez kabul edilir. Ekonometrik analiz yapmak için kullanılan değişkenlerin tamamı iki yapısal kırılma ile birlikte düzeyde durağan I(0) olduğu için VAR'a dayalı Granger nedensellik testi yapılmıştır.

Tablo 14: VAR Modeli Uygun Gecikme Uzunluğu Kriterleri

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-650.461	NA	33767.94	18.94089	19.03803	18.97943
1	-568.566	154.2955*	4083.640*	16.82798*	17.21652*	16.98213*
2	-561.258	13.13253	4296.299	16.87704	17.55698	17.1468
3	-556.65	7.880228	4899.461	17.00435	17.9757	17.38971
4	-550.162	10.53123	5309.188	17.07716	18.33991	17.57813
5	-545.563	7.06508	6105.017	17.20472	18.75888	17.82131
6	-536.155	13.63469	6142.799	17.1929	19.03847	17.9251
7	-529.786	8.67672	6799.6	17.26916	19.40613	18.11697

VAR model için uygun gecikme uzunluğu, LR (Likelihood Ratio), FPE (Final Prediction Error), AIC (Akaike Criteria), SC (Schwarz Criteria), HQ (Hannan Quinn) kriterlerine bakılarak tespit edilmiştir. Uygun gecikme uzunluğunu belirlemek için kullanılan bütün bilgi kriterleri, birinci gecikme uzunluğunun uygun gecikme uzunluğu olduğunu göstermektedir. Ayrıca yukarda yer alan bilgi kriterleri

doğrultusunda seçilen birinci gecikme uzunluğu otokorelayon sorunu içermediği için, birinci gecikme uzunluğu uygun gecikme uzunluğu olarak belirlenmiştir.

Tablo 15 : Otokorelasyon Sonuçları

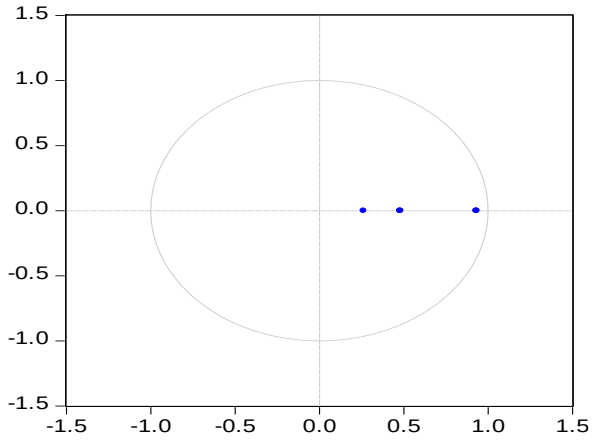
Lags	**LM-Stat**	**Prob**
1	16.28134	0.0612
2	12.4526	0.189
3	14.30235	0.112
4	6.960182	0.6413
5	8.008196	0.5333
6	7.501084	0.5851
7	3.403465	0.9461
8	6.90592	0.6469
9	9.959831	0.3537
10	5.886726	0.7512

Tablo 15'e göre, bütün gecikme uzunluklarının olasılık değerleri %5 önem düzeyinden daha büyük olduğu için modelimizde istatistiki açıdan otokorelasyon sorununu bulunmamaktadır.

Tablo 16: White Değişen Varyans Testi Sonucu

Chi-sq	df	Prob.
33.32417	36	0.5965

Tablo 16'da olasılık değeri (0.2353 ≥0.05) %5 önem düzeyinden daha büyük olduğu için istatistiki olarak değişen varyans sorunun bulunmadığı görülmektedir.

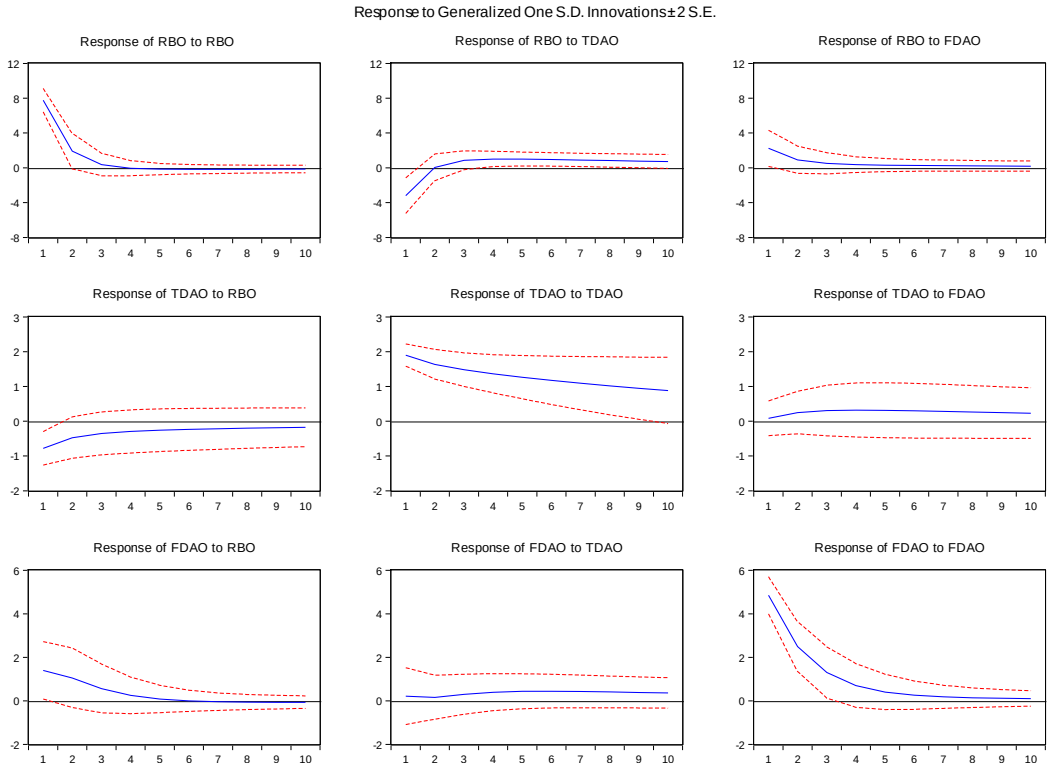
Şekil 9: AR Karakteristik Köklerinin Birim Çember Konumu

Şekil 9'da görüldüğü üzere tahmin edilen modele ait AR karakteristik köklerinin tamamının birim çember içerisinde olduğu görülmektedir. Bundan dolayı model kararlıdır ve bu durum modelin durağanlık açısından herhangi bir sorun taşımadığını göstermektedir.

Tablo 17: Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Excluded (Indp)		Dependent	Chi-sq	df	Prob
RBO	→	TDAO	1.429648	1	0.2318
RBO	→	FDAO	1.146856	1	0.2842
TDAO	→	FDAO	1.820679	1	0.1772
TDAO	→	RBO	8.926161	1	0.0028
FDAO	→	RBO	0.861035	1	0.3534
FDAO	→	TDAO	0.905184	1	0.3414

Tablo 17' de yer alan Granger nedensellik testi sonuçlarına göre, ticari dışa açıklık oranını ile ekonomik büyüme oranı arasında %1 önem seviyesinde, ticari açıklıktan ekonomik büyüme oranına tek yönlü tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu görülmektedir. Elde edilen bu sonuçlar, ticari dışa açıklık oranında bir artış meydana geldiği zaman, ekonomik büyüme oranında da bir artış meydana geleceğini göstermektedir.

Şekil 10: Etki Tepki Analizi Sonuçları

Şekil 10'a göre ekonomik büyüme oranının hata terimine bir birimlik rassal şok verildiğinde, ekonomik büyüme oranı bu şoka azalarak tepki vermekte dördüncü dönemden itibaren şokun etkisi ortadan kalkmaktadır. Ekonomik büyüme oranı, ticari açıklık oranın hata terimine bir birimlik rassal şok verildiğinde, bu şoka önce artarak tepki vermekte daha sonra azalarak şokun etkisi sönükleşmektedir. Finansal açıklık oranında meydana gelen bir birimlik bir şok karşısında ise ekonomik büyüme oranı bu şoka azalarak tepki vermekte daha sonra şokun etkisi azalarak ortadan kaybolmaktadır.

Ticari açıklık oranı ekonomik büyüme oranında meydana gelen bir birimlik şoka artarak tepki vermekte ve şokun etkisi gittikçe sönükleşmektedir. Ticari açıklık oranının kendisine bir birimlik bir şok verildiğinde, ticari açılık oranı bu şoka azalarak tepki vermekte ve şokun etkisi zamanla sönükleşmektedir. Ticari açılık oranının, finansal açıklık oranında meydan gelen bir birimlik şok karşısında verdiği tepki şu şekildedir; önce artarak tepki vermekte daha sonra azalarak şokun etkisi sönükleşmektedir.

Finansal açıklık oranı, ekonomik büyüme oranında meydan gelen bir birimlik şok karşısında azalarak tepki vermekte ve beşinci dönemden itibaren şokun etkisi finansal açıklık oranı üzerinde etkisini kaybetmektedir. Finansal açıklık oranı, ticari açıklık oranında meydan gelen bir birimlik şok karşısında önce artarak daha sonra azalarak tepki vermekte ve daha şokun etkisi zamanla sönükleşmektedir. Finansal dışa açıklık oranının kendisine bir birimlik şok verildiği zaman, bu şoka azalarak tepki vermekte ve daha sonra şokun etkisi ortadan kalkmaktadır.

Tablo 18: RBO Serisinin Varyans Ayrıştırma Sonuçları

Dönemler	Standart H.	RBO	TDAO	FDAO
1	7.774548	100	0.000000	0.000000
2	8.06326	98.63245	1.300566	0.066985
3	8.148906	96.7694	3.094039	0.136563
4	8.22373	95.01985	4.791094	0.189055
5	8.291327	93.51042	6.261686	0.227898
6	8.350576	92.23099	7.511201	0.257809
7	8.401944	91.14789	8.570352	0.281761
8	8.446355	90.22873	9.4698	0.301474
9	8.484739	89.44637	10.23565	0.317977
10	8.517926	88.77864	10.88942	0.331941

Tablo 18'de reel ekonomik büyüme oranının varyans ayrıştırma sonuçları gösterilmektedir. Bu sonuçlara göre, ilk dönemde reel ekonomik büyüme oranının standart sapmasında meydan gelen değişimin tamamı kendisinden kaynaklanmaktadır. İkinci dönemde ise %98,6'sı kendisinden %1.3'ü ticari dışa açıklık oranından %0.06'sı da finansal dışa açıklık oranından kaynaklanmaktadır. Üçüncü dönemde ise %96.8'si kendisinden %3.1'i ticari dışa açıklık oranından %0.14'ü finansal dışa açıklık oranından kaynaklanmaktadır. Onuncu dönem incelendiğinde ise, ekonomik büyüme oranının standart sapmasındaki değişimin %88,78 kendisinden %10,9'u ticari açıklık oranından %0,33'ü ise finansal dışa açıklık oranından kaynaklanmaktadır.

SONUÇ

Bu çalışmada, ticari ve finansal dışa açıklık oranının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi Türkiye için 1998Q1-2016Q4 dönemini kapsayan üçer aylık veri seti kullanılarak ekonometrik olarak incelenmiş ve Türkiye'de ticari ve finansal dışa açıklığın ekonomik büyüme üzerindeki rolü araştırılmıştır. Veri setlerinin durağanlığını sınamak için ADF, PP ve Lee-Strazcich birim kök testleri uygulanmıştır. ADF ve PP birim kök testi sonuçlarına göre, ekonomik büyüme ve finansal dışa açıklık oranı değişkeninin I(0) düzeyinde durağan olduğu ve ticari dışa açıklık oranı değişkeninin ise I(1) düzeyinde durağan olduğu sonucuna varılmıştır. İki yapısal kırılmayı dikkate alan Lee-Strazcich birim kök testi sonuçlarına göre ise, hem ekonomik büyüme oranı, hem de ticari ve finansal açıklık oranı değişkeninin I(0) düzeyinde durağan olduğu tespit edilmiştir. Ekonometrik analiz yapmak için kullanılan değişkenlerin tamamı iki yapısal kırılma ile birlikte düzeyde durağan I(0) olduğu için VAR'a dayalı Granger nedensellik testi yapılmıştır. Granger nedensellik testi sonuçlarına göre, ticari dışa açıklık oranını ile ekonomik büyüme oranı arasında %1 önem seviyesinde ticari açıklıktan ekonomik büyüme oranına tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bu sonuçlar, ticari dışa açıklık oranında bir artış meydana geldiği zaman, ekonomik büyüme oranında da bir artış meydana geleceğini göstermektedir.

Etki tepki analizi sonuçlarına göre, ekonomik büyüme oranının hata terimine bir birimlik rassal şok meydana geldiğinde, ekonomik büyüme oranı bu şoka azalarak tepki vermekte dördüncü dönemden itibaren şokun etkisi ortadan kalkmaktadır. Ekonomik büyüme oranı, ticari açıklık oranın hata terimine bir birimlik rassal şok verildiğinde, bu şoka önce artarak tepki vermekte daha sonra

azalarak şokun etkisi sönükleşmektedir. Finansal açıklık oranında meydana gelen bir birimlik bir şok karşısında ise ekonomik büyüme oranı bu şoka azalarak tepki vermekte daha sonra şokun etkisi azalarak ortadan kaybolmaktadır.

Ekonomik büyüme oranının varyans ayrıştırma sonuçlarına göre, birinci dönemde ekonomik büyüme oranının standart sapmasında meydan gelen değişimin %100'ü kendisinden kaynaklanmaktadır. İkinci dönemde ise %98,6'sı kendisinden %1.3'ü ticari dışa açıklık oranından %0.06'sı da finansal dışa açıklık oranından kaynaklanmaktadır. Üçüncü dönemde ise büyüme oranındaki değişimin %96.8'si kendisinden %3.1'i ticari dışa açıklık oranından %0.14'ü finansal dışa açıklık oranından kaynaklanmaktadır. Onuncu dönem incelendiğinde ise, ekonomik büyüme oranının standart sapmasındaki değişimin %88,78 kendisinden %10,9'u ticari açıklık oranından %0,33'ü ise finansal dışa açıklık oranından kaynaklanmaktadır.

Ticari dışa açıklık oranı ile ekonomik büyüme arasında tespit edilen tek yönlü nedensellik ilişkisi, ticari açıklık oranında meydana gelen değişmelerin ekonomik büyüme oranını etkileyeceği anlamına gelmektedir. Başka bir değişle ticari açıklık oranında meydana gelecek artış ve azalışlar ekonomik büyüme oranında artış ve azalış meydana getirecektir. Ticari açıklık oranı ile ekonomik büyüme arasında nedensellik olmakla birlikte, Türkiye'de 1980 den günümüze yapılan ihracat miktarı değer olarak ithalat miktarının altında kalmaktadır. Cari işlemler hesabının alt kalemlerinden biri olan dış ticaret dengesi(ihracat-ithalat), sürekli açık vermekte ve bu durum cari açık sorunu yaşayan Türkiye'nin ekonomik yapısını kırılgan hale getirmektedir. Bu bağlamda ticari dışa açıklık oranı ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi dikkate alınarak aşağıdaki politikalar izlenebilir.

- Dış ticaret dengesindeki açığın giderilmesi için ihracatı ithalattan daha fazla artmasını sağlayacak politikalar geliştirilmelidir.
- Türkiye enerjide dışa bağımlı bir ülkedir. Bu durum cari açığı artırdığı için dışa bağımlılığı azaltacak alternatif enerji üretim politikaları geliştirilmelidir.
- Türkiye'nin ihracatı ithalata dayandığı için ihracattaki ithalata bağımlılık oranının azaltılmaya yönelik politikalar geliştirilmelidir.

– Türkiye'de yatırım ve ara malı üretiminde dışarıya bağımlı bir ülkededir. Türkiye'nin yatırım ve ara malı üretiminde istenilen seviyeye ulaşamaması cari açık sorununa neden olmaktadır. Dolayısıyla yatırım ve ara malı üretmek için politikalar geliştirmelidir.

– Ticari açıklık oranını artıracak ve cari açığı azaltacak diğer bir yol, katma değeri yüksek ürünleri üretip ihraç etmektir. Bu doğrultuda markalaşma çok önemlidir. Bu kapsamda katma değeri yüksek olan ürünlerin üretilmesine ve markalaşmaya gidilmense yönelik politikalar geliştirilmelidir.

Hiç şüphesiz bu çalışmada analize dahil edilen değişkenler dışında ekonomik büyümeyi etkileyen farklı değişkenler de ekonomik büyümeyi açıklamakta önem arz etmektedir. Döviz kuru, bütçe açığı, faiz oranları, tasarruf oranları gibi diğer değişkenlerin de açıklayıcı olarak analize katıldığı farklı çalışmaların yapılması mümkün olup, bu çalışmanın gelecekte yapılacak olan diğer çalışmalara ışık tutacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Ahmadi, R., & Mohebbi, N. (2012). Trade Openness And Economic Growth in Iran. *Journal of Basic and Applied Scientific Research,* 2(1), 885-890.

Aizenman, J. (2004). Financial opening and development: Evidence and policy controversies. *The American Economic Review,* 94(2), 65-70.

Ak, M. Z., Aydın, M. K., ve Altıntaş, N. (2015). Türkiye'de Finansal Gelişme ile Ticari Serbestleşmenin Büyümeye Etkisi. *Osman Gazi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi*, 10(3), 29-46.

Akkoyunlu, A. S. (1996). Yeni Dış Ticaret Teorileri. *Ekonomik Yaklaşım, 7*(21), 71-99.

Alagöz, M., Erdoğan, S., ve Topallı, N. (2008). Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve ekonomik büyüme: Türkiye deneyimi 1992-2007. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7*(1), 79-89.

Ali, W., ve Abdullah, A. (2015). The Impact of Trade Openness on the Economic Growth of Pakistan: 1980-2010. *Global Business and Management Research*, *7*(2), 120.

Altıntaş, H., & Ayrıçay, Y. (2010). Türkiye'de Finansal Gelişme Ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Sınır Testi Yaklaşımıyla Analizi: 1987–2007. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 71-98.

Andersen, T. B., & Tarp, F. (2003). Financial Liberalization, Financial Development And Economic Growth in ldcs. *Journal of İnternational Development, 15*(2), 189-209.

Arestis, P., & Sawyer, M. (2005). Aggregate Demand, Conflict And Capacity İn The İnflationary Process. *Cambridge Journal of Economics*, 29(6), 959-974.

Aslan, N., Terzi, N., & Siampan, E. (2014). Türkiye'de Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinin Ekonomik Büyüme ve Reel Döviz Kuru İle İlişkisi. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 5(10), 15-32.

Atamtürk, B. (2007). Gelişmekte Olan Ülkelerde Ve Türkiye'de Finansal Serbestleşmenin İç Tasarruflar Üzerine Etkisi. *Marmara Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi,* 23(2), 75-89.

Ateş, İ., & Bostan, A. (2007). Türkiye'de Dış Ticaretin Serbestleşmesi Ve Yoksullaştıran Büyüme (1989-2004). Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İlke), Bahar, (18).

Atik, H., & Türker, O. (2011). *Modern Dış Ticaret Kuramları*. Kayseri: Nobel Akademik Yayıncılık.

Auerbach, P., & Uddin Siddiki, J. (2004). Financial Liberalisation And Economic Development: An Assessment. *Journal of Economic Surveys*, 18(3), 231-265.

Aydın, H. ve Barut, A. (2016). Türkiye İçin Ticari Açıklık, Finansal Açıklık, Finansal Gelişme Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. *II. Uluslararası Kafkasya-Orta Asya Dış Ticaret ve Lojistik Kongresi*, Erzurum 20-22 Ekim 2016, 59-76.

Aydin O. H., Ozun, A., & Erbaykal, E. (2012). Trade Openness And Economic Growth: Further Evidence Without Relying On Data Stationarity. *International Journal of Commerce and Management*, 22(1), 26-35.

Bahmani-Oskooee, M., & Niroomand, F. (1999). Openness and Economic Growth: An Empirical İnvestigation. *Applied Economics Letters*, 6(9), 557-561.

Bajwa, S., ve Siddiqi, M. W. (2011). Trade Openness And İts Effects On Economic Growth İn Selected South Asian Countries: a panel data study. *World Academy of Science, Engineering and Technology*, 50(2), 1073-1078.

Balkanlı, A. O. (2002). Küresel Ekonominin Belirleyici Faktörleri Üzerine. *Uludağ Üniversites, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 21*(1), 13-26.

Başkaya, F. (1986). *Türkiye Ekonomisinde İki Bunalım Dönemi-Devletçilikten 24 Ocak Kararlarına* (2.Baskı). Ankara: Birlik Yayıncılık.

Berkman, A. N. (2011). Türkiye'de Finansal Liberalizasyon Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*,12(2), 259-282.

Bilgin, C., ve Sahbaz, A. (2009). Türkiye'de Büyüme Ve İhracat Arasındaki Nedensellik İlişkileri. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 177-198.

Bilman, A. (2014). *Ticari Açıklık Büyüme Etkileşimi: Panel Veri Analizi ve Ülkelerarası Karşılaştırma.* Yayınlanmamış Doktora Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bozkurt, H. (2007). *Zaman Serileri Analizi*. (2. Baskı). Bursa: Ekin Yayınları

Buluş, A. (2003). *Türk İktisat Politikalarının Tarihi Temelleri*. Tablet Kitabevi.

Caminis, A. (2007). Fakir Ülkelerin Dünya Ticaret Sistemine Entegre Edilmesi (Çev.) Doğan B.B. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, (20), 177-195.

Carbaugh Robert, J. (2007). *International Economic.* (11. Ed.). South Western.

Carbaugh Robert, J. (2011). *International Economic*. (13. Ed.). South Western.

Chang, C.-C., & Mendy, M. (2012). Economic Growth and Openness in Africa: What is the empirical relationship? *Applied Economics Letters*, 19(18), 1903–1907.

Chimobi, O. P. (2010). The Causal Relationship Among Financial Development, Trade Openness And Economic Growth in Nigeria. *International Journal of Economics and Finance*, 2(2), 137-147.

Çelebi, I. (1991). *Dışa Açık Büyüme ve Türkiye*. (1.Baskı). İstanbul: E yayınları.

Dao, A. T. (2014). Trade Openness And Economic Growth. *Mark A. Israel '91 Endowed Summer Research Fund in Economics.* 2, 1-29.

Dar, A., & Amirkhalkhali, S. (2003). On The İmpact of Trade Openness On Growth: Further Evidence From OECD Countries. *Applied Economics,* 35(16), 1761–1766.

Değer, K. (2006). Ticari Liberalizasyon ve Gelir Dağılımı: Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Bir Analiz. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 61(02), 63-87.

Dickey, D. A. ve W. A. Fuller. (1981). Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series With a Unit Root. *Econometrica*, 49 (4), 1057-1072.

Dikmen, N. (2012). *Ekonometri-Temel Kavramlar ve Uygulamalar*. (2.Baskı).Bursa: Dora Yayıncılık.

Dinar, G. B. (2012). Finansal Liberalizasyon ve Ekonomik Büyüme: Bir Literatür Çalışması. Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8(8), 109-136.

Dinler, Z. (2014). *İktisada Giriş*. (20.Baskı). Bursa: Ekin Kitapevi Yayınları.

Dollar, D. (1992). Outward-Oriented Developing Economies Really Do Grow More Rapidly: Evidence From 95 ldcs, 1976–1985. *Economic Development and Cultural Change*, 40(3), 523–544.

Doru, Ö., & Ersungur, Ş. M. (2014). Türkiye'de Dış Ticaret ve Ekonomik Kalkınma İlişkisinin Ekonometrik Analizi (1980-2010). *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28(3), 225-240.

Dutt, A. K. (1990). Interest rate policy in LDCs: a Post Keynesian view. *Journal of Post Keynesian Economics,* 13(2), 210-232.

Emsen, Ö , Değer, M . (2010). Ticari Ve Siyasal Liberalizasyon Ve Ekonomik Büyüme İlişkileri: Geçiş Ekonomileri Deneyimi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21 (2), 161-195.

Erdoğan, S. (2006). Türkiye'nin İhracat Yapısındaki Değişme Ve Büyüme İlişkisi: Koentegrasyon Ve Nedensellik Testi Uygulaması. *Selçuk Üniversitesi Karaman İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(9), 30-39.

Ersoy, A. (2012). *İktisadi Düşünceler Tarihi*. (1.Baskı). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Esen, O. (2000). Financial openness in Turkey. *International review of applied economics*, 14(1), 5-23.

Eser, U. (1993). *Türkiye'de Sanayileşme*. İmge Kitapevi.

Fetahi-Vehapi, M., Sadiku, L., ve Petkovski, M. (2015). Empirical Analysis of the Effects of Trade Openness on Economic Growth: An Evidence for South East European Countries. *Procedia Economics and Finance*, 19, 17-26.

Frankel, J. A., & Romer, D. (1996). Trade and Growth: An Empirical İnvestigation. National *Bureau of Economic Research*, 5476, 1-51.

Galindo, A., Micco, A., & Ordoñez, G. (2002, May). Financial Liberalization and Growth: Empirical Evidence. *In World Bank Conference*, Financial Globalization: A Blessing or a Curse, May (pp. 30-31).

Grabel, L. (1995). Speculation-led economic development: A Post-Keynesian İnterpretation of Financial Liberalization Programmes in the Third World. *International Review of Applied Economics*, 9(2), 127-149.

Granger, C. W. J. (1969). Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-spectral Methods. *Econometrica*, 37(3), 424-438.

Gries, T., & Redlin, M. (2012, June). Trade Openness And Economic Growth: A Panel Causality Analysis. *In International Conferences of RCIE*, KIET, and APEA, March, 16-18.

Grilli, V., & Milesi-Ferretti, G. M. (1995). Economic Effects and Structural Determinants of Capital Controls. *Staff Papers*, 42(3), 517-551.

Gujarati, D. (2016). *Örneklerle Ekonometri*. N. Bolatoğlu (Çev). Ankara: BB101 Yayınları.

Gujarati, D. ve D.C. Porter. (2012). *Temel Ekonometri*. Ü. Şenesen ve G.G. Şenesen (Çev). İstanbul: Literatür Yayınları.

Güngör, B., & Kurt, S. (2007). Dışa Açıklık Ve Kalkınma İlişkisi (1968-2003): Türkiye Örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(2), 197-210.

Hanh, P. T. H. (2010). Financial Development, Financial Openness and Trade Openness: New evidence. FIW Working Paper, 60, 1-31.

Helpman, E., & Krugman, P. R. (1985). *Market Structure and Foreign Trade: Increasing Returns, İmperfect Competition, and the İnternational Economy*. MIT press.

İspir, M. S., Ersoy, B. A., & Yılmazer, M. (2013). Türkiye'nin Büyüme Dinamiğinde İhracat Mı İthalat Mı Daha Etkin? Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 24(1), 59-72.

Jha, R. (2003). Macroeconomics for Developing Countries (Vol. 2). Psychology Press.

Kar, M., Nazlıoğlu, Ş., & Ağır, H. (2014). Trade Openness, Financial Development and Economic Growth in Turkey: Linear and Nonlinear Causality Analysis. *Journal of BRSA Banking & Financial Markets*, 8(1), 63-86.

Karaca, S. S. (2010). Uluslararası Sermaye Hareketleri ve Kriz Sonrası Görünüm. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*. 9, 157-173.

Karakayalı, H. (2003). *Türkiye Ekonomisinin Yapısal Değişimi*. İzmir: Güleç Matbaacılık,

Karluk, R. (2009). *Uluslararası Ekonomi*. (9.Baskı). İstanbul: Beta Yayınları.

Karluk, R. (2013). *Uluslararası Ekonomi.* (10.Baskı). İstanbul: Beta Yayınları.

Mehmet, K. (2016). Türkiye'de Cari Açık Sorunu ve Nedenleri. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 6(10), 51-75.

Keesing, D. B. (1966). Labor Skills and Comparative Advantage. *The American Economic Review*, 56(1/2), 249-258.

Kepenek, Y. (2016). *Türkiye Ekonomisi.* (29.Baskı). İstanbul: Remzi Kitapevi.

Kıran, B., & Güriş, B. (2011). Türkiye'de Ticari ve Finansal Dışa Açıklığın Büyümeye Etkisi: 1992-2006 Dönemi Üzerine Bir İnceleme. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 69-80.

Kim, D. H., Lin, S. C., & Suen, Y. B. (2012). Dynamic Effects Of Financial Openness On Economic Growth and Macroeconomic Uncertainty. *Emerging Markets Finance and Trade*, 48(1), 25-54.

Kose, M. A., Prasad, E. S., & Terrones, M. E. (2009). Does Openness to İnternational Financial Flows Raise Productivity Growth? *Journal of International Money and Finance*, 28(4), 554-580.

Kunst, R. M., & Marin, D. (1989). On Exports and Productivity: A Causal Analysis. *The Review of Economics and Statistics*, 71(4) 699-703.

Kurt, S., & Berber, M. (2008). Türkiye' de Dışa Açıklık Ve Ekonomik Büyüme. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(2), 57-79

Küçükkiremitçi, O. (2010). İmalat Sanayi ve Ana Sektörlerinin Performans, Yapısal ve Mekânsal Özellikleri Açısından Değerlendirilmesi. *Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş Ekonomik Sosyal Araştırmalar.*

Leamer, E. E. (1995). The Heckscher-Ohlin Model in Theory and Practice. *Princeton Studies in International Finance*, vol. 77.

Lee, J. ve M. C. Strazicich. (2003). Minimum Lagrange Multiplier Unit Root Test with Two Structural Breaks. *The Review of Economics and Statistics*, 85(4),1082-1089.

Lewis, W. Arthur (1954). Economic Development with Unlimited Supplies of Labor. *Manchester School of Economic and Social Studies*, Vol. 22, 139-91.

Linder, S. B. (1961). An Essay On Trade And Transformation. Wiley.

Litwin, C. (1998). Trade and İncome Distribution İn Developing Countries. Göteborg University, Working Papers in Economics, Vol.9.

Manni, U. H., Siddiqui, S. A., & Afzal, M. N. I. (2012). An Empirical İnvestigation on Trade Openness and Economic Growth in Bangladesh Economy. *Asian Social Science,* 8(11), 154-159.

McKinnon, R. (1973) *Money and Capital in Economic Development*. Washington, DC: The Brookings Institution.

Mercan, M., ve Göçer, İ. (2014). Ticari Dışa Açıklığın Ekonomik Etkileri: Orta Asya Ülkeleri İçin Ampirik Bir Analiz. Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 10(22), 27-44.

Mercan, M., ve Peker, O. (2013). Finansal Dışa Açıklığın Ekonomik Büyümeye Etkisi: Türkiye Örneği. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Ankara, 36, 187-201.

Mercan, M., Gocer, I., Bulut, S., & Dam, M. (2013). The Effect of Openness on Economic Growth for BRIC-T Countries: Panel Data Analysis. *Eurasian Journal of business and economics,* 6(11), 1-14.

Neely, C. J. (1999). An İntroduction to Capital Controls. *Federal Reserve Bank of St. Louis Review,* 81, 13-30.

Oktayer, A. (2009). Türkiye'de Finansal Serbestleşme ve Derinleşme Süreci Üzerine Nitel Bir İnceleme. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 4(1), 73-100

Omisakin, O., & Adeniyi, O., & Omojolaibi, A. (2009). Foreign direct investment, trade openness and growth in Nigeria. *Journal of Economic Theory,* 3(2), 13-18.

Özel, A. H. (2012). Küreselleşme Sürecinde Ticari ve Finansal Açıklığın Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 10(19), 1-30.

Özkale, L., & Kayalıca, M. Ö. (2008). *Çeşitli Yönleriyle Cumhuriyetin 85. yılında Türkiye Ekonomisi*. Ankara: Gazi Üniversitesi Basımevi

Özşahin, Ş. (2011). *Türkiye Ekonomisi'nde Finansal Liberalizasyon ve Ekonomik Büyüme Etkileşiminin ARDL Yöntemi İle Analizi.* Yayınlanmamış Doktora Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Öztürk, N. (2012). *Dış Ticaret*. (1. Baskı). Bursa: Ekin Kitapevi Yayınları.

Öztürk, Y. K., & Kuşçu, S. Finansal Serbestleşme: İlk Deneyimler Ve Kriz. http://journals.manas.edu.kg/reforma/oldarchives/2011-1-49/2_1012-3922-1-PB.pdf. (01.04.2016)

Parasız, İ. ve Ekren, N. (2013). *Uluslararası İktisat*. (1.Baskı). Bursa:Ezgi Kitapevi

Prasad, E., Rogoff, K., Wei, S. J., & Kose, M. A. (2005). Effects of Financial Globalization on Developing Countries: Some Empirical Evidence. In India's and China's Recent Experience with Reform and Growth (pp. 201-228). Palgrave Macmillan UK.

Ranciere, R., Tornell, A., & Westermann, F. (2006). Decomposing the Effects of Financial Liberalization: Crises vs. Growth. *Journal of Banking & Finance*, 30(12), 3331-3348.

Rruka, D. (2004). Decoding the Effects of Trade Volume and Trade Policies on Economic Growth: A Cross-Country Investigation (No. 0405003). EconWPA.

Sachs, J.D. ve Warner, A. (1995), "Economic Reform and the Process of Global Integration", *Brookings Papers on Economic Activity*, 1-118.

Salvatore, D. (2013). *International economics*.(11.Ed). Wiley Global Education.

Saraçoğlu, B. (1997). İhracat Önderliğinde Büyüme Politikası ve Türkiye İhracatında Beklenen Yapısal Değişiklikler. *İktisat İşletme ve Finans*, 12(137), 32-51.

Savrul, B. K., Özel, H. A., & Kılıç, C. (2013). Osmanlı'nın Son Döneminden Günümüze Türkiye'de dış Ticaretin Gelişimi. Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 8(1), 55-78.

Selik, M. (2015). *İktisadi Doktrinler Tarihi.* (3 Baskı Ed.) Ankara: Efil Yayınevi Yayınları.

Sevüktekin, M. ve M. Çınar. (2014). *Ekonometrik Zaman Serileri Analizi.* (4.Baskı). Bursa: DORA Yayıncılık.

Seyidoğlu, H. (2015). *Uluslararası İktisat*. (20. Baskı). İstanbul: Güzem Yayınları.

Singer, H. W. (1950). The Distribution Of Gains Between İnvesting And Borrowing Countries. *The American Economic Review*, 40(2), 473-485.

Squalli, J., & Wilson, K. (2006). A New Approach To Measuring Trade Openness. *Economic & Policy Research Unit Working Paper,* (06-07).

Stiglitz, J. E. (2000). Capital Market Liberalization, Economic Growth, And İnstability. *World development*, 28(6), 1075-1086.

Stock, J. H. ve M. W. Watson. (2011). *Ekonometriye Giriş*. B. Saraçoğlu (Çev). Ankara: Efil Yayınevi.

Şahın, H. (2009). *Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişimi-Bu Günkü Durumu.* (10. Baskı). Bursa: Ezgi Kitapevi

Şahin, H. (2016). *Türkiye Ekonomisi.* (16.Baskı). Bursa: Ezgi Kitapevi

Şahinöz, A. (2002). Dünya Ticaret Örgütü'nün Dönüşümü. Küreselleşme ve Türkiye Tarımı, Ankara: TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Yayını, 177-189.

Takım, A. (2010). Türkiye'de GSYİH ile İhracat Arasındaki İlişki: Granger Nedensellik Testi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(2), 1-16.

Tarı, R. (2015). *Ekonometri.* (11.Baskı). Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

TCMB. (2002). Küreselleşmenin Türkiye Ekonomisine Etkileri.

Tezel, Y. S. (1994), *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*. (3.Baskı). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Thirlwall, A. P. (2003). *Trade, The Balance Of Payments And Exchange Rate Policy İn Developing Countries*. Books.

Topallı, N. (2016). Doğrudan Sermaye Yatırımları, Ticari Dışa Açıklık Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye ve BRICS ülkeleri örneği. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 17(1), 83-95.

Türedi, S., & Berber, M. (2010). Finansal Kalkınma, Ticari Açıklık ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir Analiz. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (35), 301-316.

Uludağ, İ. ve Arıcan, E. (2003). *Türkiye Ekonomisi.* İstanbul: Der Yayınları.

Utkulu, U., ve Kahyaoğlu, H. (2005). Ticari ve Finansal Dışa Açıklık Türkiye de Büyümeyi Ne Yönde Etkiledi? (No. 2005/13). *Discussion Paper, Turkish Economic Association*.

Ümit, A. Ö. (2016). Türkiye'de Ticari Açıklık, Finansal Açıklık Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiler: Sınır Testi Yaklaşımı. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1), 255-272.

Ünsal, E.M. (2005). *Uluslararası İktisat*. (1.Baskı). Ankara: İmaj Yayıncılık.

Vamvakidis, A. (2002). How Robust is The Growth-Openness Connection? Historical Evidence. *Journal of Economic Growth*, 7(1), 57-80.

Van den Berg, H. (1996). Does simultaneity exaggerate empirical tests of the trade-growth relationship? *Applied Economics Letters*, 3(4), 225-231.

Varol, G. M. (2003). Cumhuriyetin 80. yılında 1923-2003 Türk Dış Ticaretinin Gelişiminin Kısa Tarihçesi. *Dış Ticaret Dergisi*, Özel Sayı(Ekim 2003), 159-161.

Vernon, R. (1966). International İnvestment and İnternational Trade in the Product Cycle. *The Quarterly Journal of Economics*, 80(2), 190-207.

Wacziarg, R. (2001). Measuring the Dynamic Gains From Trade. *The World Bank Economic Review*, 15(3), 393-429.

Williamson, J., & Mahar, M. (1998). A Survey Of Financial Liberalization. *Princeton Univ International Economics,* 211, 1-70.

Yamak, R., & Korkmaz, A. (2006). Prebisch-Singer Hipotezi ve Küçük Açık Ekonomi Varsayımı. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(10), 128-143.

Yapar Saçık, S. (2009). Dış Ticaret Politikası Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Teorik Açıdan Bir İnceleme. Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 11 (16),163- 171.

Yapraklı, S. (2007). Ticari ve Finansal Dışa Açıklık İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir Uygulama. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi,* (5), 67-89.

Yavuz,Y.Ç. (2015). *Finansal Ekonometri*. (2.Baskı). İstanbul: Der Yayınları.

Yazıcıoğlu, Y. (2014). *Türkiye Ekonomisi*. (1.Baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.

Yenipazarlı, A., ve Erdal, F. (2010). Dış Ticaretin Serbestleşmesi ve Ekonomik Büyüme. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2(1), 15-24.

Yıldırım, K., M. Mercan ve S. F. Kostakoğlu. (2013). Satın Alma Gücü Paritesinin Geçerliliğinin Test Edilmesi: Zaman Serisi ve Panel Veri Analizi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi,* 8(3), 75-95.

Yılmaz, Ş. E. (2016). *Dış Ticaret Kuramlarının Evrimi*. (4.Baskı). Ankara: Elif Yayınevi.

Yülek, M. A. (1996). Financial Liberalization And The Real Economy: The Turkish Experience. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara. Bilkent Üniversitesi.

Zeren, F., & Ari, A. (2013). Trade Openness And Economic Growth: A Panel Causality Test. *International Journal of Business and Social Science*, 4(9), 317-324.